

Krédo:

Věřím v Boha Otce všemohoucího ... i v Ježíše Krista ... i v Ducha svatého ... i ve svatou církev obecnou... i ve společenství svatých ... .

Maxima:

“Jsou-li závěry předeepsány, je studium vyloučené.”

Názor:

Jsem přesvědčen, že Bible je ve svém počátku svatým Duchem inspirovaný záznam, který nás i dnes neomylně vede k Bohu; váhám potvrdit, že Bible je ve své současné podobě neomylná a že v ní nejsou chyby pramenící z lidské nedokonalosti jejích uživatelů a opisovatelů.

Jakoubek Stříbrný

Habent sua fata libeli

Novodobý čtenář Bible může dnes vejít do křesťanského knihkupectví ve své zemi a vybrat si tady mezi různými překlady Bible ve svém jazyce. Kniha, kterou si chce koupit, bude mít standardní formát a bude jako Bible snadno rozeznatelná – bude to 66 knih rozdělených do Starého a Nového zákona, s příslušnými kapitolami a verši. Budoucí majitel výtisku Bible zběžně prolistuje několik exemplářů, zvolí si ten, který se mu bude nejvíce líbit nebo vyhovovat jeho studijním potřebám, zaplatí a odejde.

Jak jednoduše všechno proběhlo. Jak snadno si dnes člověk může koupit tři a půl tisíce let historie!

Ale ne vždy šlo všechno tak hladce. Osud Bible i jejích autorů a čtenářů byl vším, jenom ne něčím jednoduchým a snadným.

Habent sua fata libeli, neboli knihy mají své osudy, je známým latinským úslovím vyjadřujícím základní poučku o tom, že zapsaný text nebo kniha budou procházet různými obdobími. Nejenom že s nimi budou kromě původního autora pracovat i další lidé, ale tito lidé také budou na zapsaný text nahlížet očima své doby a podle svých vlastních zkušeností budou obsah knihy hodnotit.

Některé knihy při tomto lidském hodnocení obstojí a budou pokračovat ve své existenci. Jiné budou skartovány. Tak každá napsaná kniha sama na sobě nakonec potvrdí, že „knihy mají své osudy“.

Bible je kniha, a proto i ona musí mít svůj osud.

Bible je jako loďka, kterou chlapec na břehu potoka vyřezává z kůry stromu. Jakmile je hotová, pustí ji po vodě. Vytvarování loďky je jedna věc. Její cesta bystřinou druhá.

Nebo můžeme použít biblickou řeč z Kazatele 11 a říci, že Bible je jako Boží chléb, jenž má být poslán po vodách. Upekli jej Bůh s pomocí lidí? Nebo jej upekli lidé s pomocí Boží? Jak vlastně vznikl tento chléb? A jak se nakonec dostal k nám, ke břehům našich duchovních vod?

Je patrné, že vyřezání loďky a upečení chleba je jedna záležitost. A cesta loďky a chleba po vodách jiná záležitost.

Vznik Bible je jedna věc, její cesta dějinami – až k nám – druhá. Ale protože Bible je již u nás a v nás, osudy jejího vzniku a osudy její cesty k nám jsou náhle také naším osudem.

A to je dobře. Nad naším osudem – podle Bible – máme totiž určitou kontrolu.

Osud první: Kánon Bible – vznik

Bible – odkud?

Ortodoxní náboženství obvykle poskytují jednoznačnou a autoritativně znějící odpověď:

Bible je od Boha, který je jejím autorem. Bible je neomylným Božím slovem. Ačkoli ji psali lidé, Bůh je při psaní vedl – inspiroval – , a proto se nemohli dopustit žádné chyby. Můžeme s rozumnou dávkou jistoty určit, kdo a kdy jakou biblickou knihu napsal a že vše v každé jednotlivé knize je naprostá pravda, včetně historických, zeměpisných a dalších vědeckých údajů. Bible je Boží knihou. Když ji čteme, čteme slovo Boží, ne lidské.

Z ateistických kruhů, ale nejenom z nich, zaznívá tento zcela opačný názor:

Autory Bible jsou obyčejní lidé; je to lidmi sestavená sbírka staleté lidové moudrosti, která je praktická pro život. Je v ní celá řada snadno dokazatelných omylů a její pisatelé jsou až na výjimky neznámí. Bible je lidskou knihou.

Pravda ale může být i uprostřed a může znít tak, že Bible je *zároveň* knihou Boží i lidskou.

Prvotní a druhotná inspirace Bible

Z Bible samotné víme, že s výjimkou prvotního Desatera přikázání, které bylo zničeno, Bůh sám již nikdy nenapsal nic, co bychom mohli označit za jeho výlučné dílo.

Bůh se v další písemné komunikaci s lidmi rozhodl spolupracovat s určitými jednotlivci, kterých za celé, podle Bible asi 6000 let trvající období lidské historie, nebylo více než několik desítek. Zvolil k tomu formu uvedení těchto lidí do zvláštního stavu vytržení, ve kterém pod přímým Božím vedením písemně zaznamenávali skutečnosti, které si Bůh přál sdělit celému lidstvu.

Původní autoři (a jenom oni, nikdo jiný) původních jednotlivých záznamů (které nemáme), tak „mluvili z Boha, jak byli unášeni svatým duchem“. – 2 Petra 1:21. Pouze tyto původní záznamy lze pokládat za „inspirované Bohem“ (NS); pouze tyto původní záznamy lze pokládat za „vdechnuté od Boha“ (KB). – 2 Tim 3:16.

Tento druh inspirace můžeme označit jako jedinečný a nepřenosný a v tomto smyslu ji také můžeme označit za *prvotní inspiraci*.

Počínaje prvním písmenem první kopie každého původního inspirovaného Božího záznamu nastává proces proměny originálu v kopii, při němž se každý původně Bohem

„vdechnutý“ záznam stává produktem lidského úsilí, artefaktem, ve kterém se prolínají jak původní prvky Boží, tak následující prvky lidské.

Bůh v této fázi již nikoho neuvádí do zvláštního stavu vytržení, ale „inspiruje“ v tom smyslu, že nepřímou ovlivňuje opisovače, a ještě později, když vzniká více kopií podle určitých kritérií, pomáhá lidem vybrat z neinspirovaných kopií ty, které jsou svým obsahem nejbližší inspirovanému originálu.

Tento druh inspirace můžeme označit jako obvyklý a přenosný, a v tomto smyslu ji také můžeme označit za *druhotnou inspiraci*.

K době vzniku jednotlivých knih a jejich autorům lze doplnit:

1. Určit přesnou dobu prvotní inspirace je obvykle nemožné; rovněž někteří autoři jsou známí, o jiných se to pouze domníváme. Přesná doba psaní i autorství budou vždy předmětem sporů.
2. V důsledku druhotné inspirace Písmo může obsahovat a také obsahuje kromě jasných a neomylných přímých Božích výroků i tvrzení lidská. Lidská tvrzení jsou apriorně jiná než Boží, a proto mohou, ale nemusí být pravdivá a bez chyby. Z tohoto důvodu je možné položit teoretickou otázku o tom, zda některá z těchto tvrzení nejsou nepřesná, protikladná či chybná.
3. Bez ohledu na odpověď na otázku uvedenou ve druhém bodu, Písmo soustavně a neomylně vede člověka k víře v Boha, a to prostřednictvím všech výroků, které se v něm vyskytují.

Jinými slovy: *Inspirace Bible neomylně dosvědčuje Boží existenci, ale je možné se ptát, zda nesporná Boží existence vyžaduje absolutní neomylnost Bible proto, abychom v Boha věřili.*

Některé příklady lidského prvku při psaní Bible

Jako dva příklady o tom, jak na první a zběžný pohled zcela jasný text o inspiraci Písma nabírá na složitosti, když začneme klást otázky ohledně osudů autora a jeho knihy, či v tomto případě autorů a jejich knih, uveďme dva známé texty, a sice ze 2 Timoteovi 3:16 a z Lukáše 2:1-7.

A1: 2 Timoteovi 3:16 – Jaké ‘všechny svaté spisy’ měl Pavel ve na mysli?

Veškeré písmo pochází z Božího Ducha (EP); Všelikeť písmo od Boha [jest] vdechnuté (KB); Všechny svaté spisy byly inspirovány Bohem (SNC), Veškeré Písmo je vdechnuté Bohem (NBK), Celé Písmo je inspirováno Bohem (NS). – 2 Timoteovi 3:16

Zastánci doslovného výkladu Bible nemají žádný problém s odpovědí na otázku položenou v nadpisu. Pro ně se *Písmo* skládá ze 66 knih, které jsou obsaženy v knize, která se dnes nazývá Bible. Jejich odpověď je jednoznačná: Pavel měl na mysli celou Bibli, kterou teď drží v ruce a ze které citují pro podporu své víry.

Je docela možné, že Pavel, byl-li skutečně pisatelem 2 Timoteovi, měl na mysli celou Bibli. Ta se ale v jeho době prokazatelně lišila od Bible, kterou máme k dispozici dnes. Je to rozumné tvrzení?

Jistě. Předně je nutné si uvědomit, že v době zapsání tohoto výroku – a my si nejsme zcela jisti ani tím, kdo ho řekl, ani tím, kdy a kým byl poprvé písemně zaznamenán – neexistoval ani Starý, ani Nový zákon v té podobě, jak ho známe dnes. Dokonce v té době neexistovaly ani pojmy „Starý zákon“ nebo „Nový zákon“.

Toto tvrzení může dnes mnohým věřícím lidem připadat velmi neobvyklé. „Jak to“, mohou namítat, „že nevíme? Copak nemáme dobře doloženo, že to, co označujeme jako Bible neboli Písmo svaté, se zachovává neporušené po tisíciletí? A nedosvědčují svitky od Mrtvého moře, například Izajášův svitek, že v Písmu nedošlo k žádným změnám navzdory tisíciletím, po které bylo opisováno?“

V úsilí po nalezení odpovědi na tuto otázku se proto vraťme o dvě tisíciletí zpět, k výchozímu bodu uvažování mnohých lidí – uvažování, jehož výsledkem je onen pocit jistoty a neomylnosti, kterým podporují svoji víru. Vraťme se do prvního století našeho letopočtu, do doby apoštola Pavla, a zeptejme se, z čeho se skládala „jeho Bible“.

Apoštol Pavel neměl k dispozici žádný kánon Hebrejských písem, protože ten v jeho době ještě nebyl sestaven. Měl k dispozici jednotlivé knihy těchto písem, a to v hebrejštině, v aramejštině a v řečtině. Zdá se přitom, že se nejvíce – stejně jako všichni novozákonní autoři – opíral o řecké překlady hebrejských písem, protože z nich nejvíce citoval.

Srovnáním citací v jeho dopisech a v dílech ostatních novozákonních pisatelů, jejichž práce byla později zahrnuta mezi inspirované spisy, s rukopisy Hebrejských písem totiž

zřetelně vidíme, že nepřevažují citáty z Hebrejských písem (které by židovští pisatelé NZ překládali do současné řečtiny), ale že převažují citáty přímo převzaté z již hotového řeckého překladu Hebrejských písem, ze Septuaginty.

Statistiky se různí, ale například Strážná věž z 15. září 2002 uvádí, že v Křesťanských řeckých písmech „z 320 přímých citací a z 890 nepřímých citací většina pochází ze Septuaginty“. Obdobně se vyjadřují i ostatní prameny, například podrobně www.scripturecatholic.com, kde se uvádí, že asi 2/3 citátů jsou ze Septuaginty, a to včetně citátů, které jsou v Bibli uvedeny jako přímá Ježíšova slova.

To je velmi důležité. Kdykoli v NZ čteme přímé nebo nepřímé citáty ze SZ, mějme na paměti, že se asi ze 70 procent nejedná o překlad původního hebrejského textu, který by provedli novozákonní pisatelé.

Naskytá se proto oprávněná otázka: Měli nebo neměli autoři NZ k dispozici originální hebrejský text? Pokud ne, co z toho vyplývá? Pokud ano, co vyplývá z toho, že se rozhodli nepřekládat (nezapomeňme přitom, že byli pod přímou prvotní inspirací a jejich překlad by nemohl mít chybu) a dali přednost několik století starému řeckému překladu?

Bez ohledu na odpověď na výše uvedené otázky, které by samy o sobě mohly být námětem zvláštního pojednání, zdá se být zřejmým, že židé i křesťané v prvním století našeho letopočtu běžně pro podporu svých názorů používali rukopisy knih, které volně obíhaly ve sféře jejich působení, a že nijak neváhali upřednostnit text Septuaginty, tedy již přeložený řecký text, před rukopisy, které byly v hebrejštině.

Jinými slovy: Jestliže Matouš (Mt 1:23) citoval Izajáše 7:14, citoval přímo z řeckého textu Septuaginty a napsal (ve znění Bible Kralické): „Aj, *panna (řecky: parthenos)* těhotná bude, a porodí syna...“. Pokud by použil hebrejský text Izajáše 7:14, pravděpodobně by ve svém vlastním překladu příslušného hebrejského slova (*alma*) uvedl: „Aj, *mladá žena (řecky: neanis)* těhotná bude, a porodí syna...“.

Tato okolnost je pro nás velmi důležitá především proto, že mezi knihy řecké Septuaginty se již tehdy řadily knihy, o kterých my (protestanté) dnes říkáme, že mezi inspirované spisy nepatří – knihy jako 1 a 2 Makabjeských, Tobit, Judith a jak uvidíme, další knihy.

Přitom jak židé, tak i křesťané v 1. století našeho letopočtu považovali tuto sbírku za sbírku knih od Boha, stejně jako my za sbírku knih od Boha považujeme náš Starý zákon a Nový zákon, a to ve znění (odlišném od jejich), jež máme dnes.

Nabízí se proto další otázka: Co je Septuaginta a jak vznikala?

Septuaginta neboli Řecká Bible

Septuaginta někdy mívá název Řecká Bible, a pro naše účely můžeme tyto dva názvy volně zaměňovat. Septuaginta neboli Řecká Bible vznikala během posledních tří století př. n. l. a ve své konečné podobě v prvním století našeho letopočtu sestávala:

- z řeckého překladu Hebrejských písem jak je známe dnes;
- z knih, které protestantské církve označují jako apokryfní, ale které jsou přijímány katolickou církví jako inspirované;
- z knih, které ani katolická, ani protestantská církev nepovažuje za inspirované, které ale za inspirované považují jiné starobylé církve, například Řecká ortodoxní a Pravoslavná církev (Manasseho modlitba, Žalm 151).

Původní Septuaginta ze začátku 3. století před naším letopočtem obsahovala pouze prvních 5 knih Mojžíšových, které byly přeloženy do řečtiny pro potřeby řecky mluvících židů. Řecky mluvící židé byly rozptýleni v Diaspoře po celém světě (který tehdy mluvil řecky), ale jejich největší soustředění bylo v egyptské Alexandrii.

Tam podle legendy také na začátku třetího století bylo na žádost egyptského krále Ptolemaia II (285-247) z Jeruzaléma pozváno 72 židovských učenců, šest z každého izraelského kmene, aby po 72 dnů překládali prvních 5 knih Mojžíšových. Legenda se nyní různí ve způsobu, kterým se tak dělo. Jeden z jejich zdrojů uvádí, že učenci žili v přísné izolaci, aby se nijak neovlivňovali, a že přesto, když se po 72 dnech sešli a porovnávali své překlady, ani písmeno se v nich nelišilo.

Jiný pramen dokládá pravý opak a popisuje, jak se učenci každý den scházeli v rozsáhlé rezidenci na pobřeží Středozemního moře, živě mezi sebou o textu debatovali, a proto vzniklo dílo vysoké hodnoty.

Diskuse o původu Septuaginty lze vést i na vysoce odborné úrovni, nejenom ve sféře legend. Například učenci v úvodním komentář i ke knize, ve které nacházíme celý řecký text Septuaginty a která se jmenuje „Septuaginta Starého zákona s anglickým překladem“, („The Septuagint Version of the Old Testament with an English Translation, Zondervan, 1970), dovozují, že text samotný nemohl být dílem palestinských židů. Jako důvod uvádějí, že použitá řecká slova mají jednoznačně alexandrijský původ, a tak svědčí o tom, že překladatelé byli židé z Alexandrie, a ne z Jeruzaléma.

Skutečností je, že (neznámo jak) v průběhu třetího až prvního století před naším letopočtem došlo k postupnému překladu celé řady hebrejských písem do řečtiny a že tak vznikla sbírka knih, jež byly považovány za inspirované. Tuto sbírku knih nazýváme Septuaginta. Které knihy do ní patřily?

Máme k dispozici poměrně dost kopií původního originálu k tomu, abychom mohli s rozumnou jistotou říci, které knihy do něj původně patřily. Dochované kopie původního originálu Septuaginty lze rozdělit do 4 kategorií:

1. Svitky od Mrtvého moře – několik papyrových opisů nalezených v Kumránu, psaných řecky, ze 2. stol. př. n. l. až 2. stol. n. l. Převážně se jedná o opisy knih, které my dnes považujeme za součást SZ našich Biblí.
2. Papyrové fragmenty nalezené v Kumránu nebo na jiných místech, jako např. Papyrus Chester Beatty IV a V, které obsahují Genesis 8-46, datované do 4., resp. 3. stol. n. l.
3. Unciální rukopisy, to jest rukopisy psané velkými písmeny. Tři nejznámější unciální rukopisy jsou kodex Vaticanus, Sinaiticus a Alexandrinus.
4. Opisy psané malými písmeny nebo kurzívou – sem patří stovky stále ještě rukou opisovaných středověkých kopií Septuaginty.

Závažnou roli sehrávají ovšem rukopisy z bodu 3, a proto jim věnujme více pozornosti. Všechny níže uvedené rukopisy původně obsahovaly kompletní, řecky psanou starozákonní část založenou na Septuagintě, a kompletní novozákonní část.

Kodex sinaiticus (nyní v Britském muzeu) byl vyhotoven ve 4. století našeho letopočtu. Ačkoli původně obsahoval celou Septuagintu, dnes z ní zbývá pouze malá část. Jeho součástí jsou všechny knihy našeho dnešního Nového zákona a *rovněž* Dopis Barnabášův a Hermasův Pastýř.

Kodex Vaticanus (nyní ve Vatikánské knihovně) vyhotovený ve 4. století našeho letopočtu. Původně obsahoval jak celou Septuagintu, tak i náš dnešní NZ, ale nedochovaly se Genesis 1-46:28), ani Hebrejcům 9:14 až Zjevení, včetně všech knih mezi nimi (Jakub, 1 Petra atd.).

Kodex Alexandrinus (nyní v Britském muzeu) byl vyhotoven v 5. století našeho letopočtu. Z hlediska uchování celistvosti je ze všech tří rukopisů nejuplněnější. Ve SZ části obsahuje i Šalamounovy žalmy, v NZ části za inspirované považuje i dva Klementovy dopisy.

Z těchto tří zcela ojedinělých skvostů raného biblického písemnictví můžeme dnes určit, jaké knihy byly součástí Septuaginty – neboli jaké knihy byly pokládány za inspirované Ježíšem, apoštoly a prvotní křesťanskou církví.

Forma a obsah Řecké Bible - Septuaginty

Jak tyto tři nejstarší, nejznámější, nejzachovalejší a nejúplnější rukopisy zcela zřetelně dosvědčují, Septuaginta neboli Řecká Bible, na které jsou založeny, se zřetelně odlišovala od skupiny rukopisů psaných hebrejsky nebo aramejsky, jež dnes označujeme jako Hebrejská písmena nebo Hebrejská Bible.

Kromě knih dnes i tehdy obsažených v Hebrejských písmenech Septuaginta navíc zahrnovala a pokládala za inspirované i tyto knihy: Tobith, Judith, 1 a 2 Makabejských, Šalamounova moudrost, Sirach (Ekleziastikus), Baruch, Jeremjášův dopis. Mnohé opisy Septuaginty navíc obsahují i knihy označované jako pseudoepigrafa (napsané ve jménu někoho jiného) a jsou jako takové přijímány za inspirované Pravoslavnou církví. Mezi tyto opisy patří: Manasseho modlitba, Žalm 151, Šalamounovy žalmy a další.

Stojí za povšimnutí, že v opisech Septuaginty nacházíme stabilizované pouze pořadí těchto knih: Genesis, Exodus, Numeri, Deutoronomium, Jozue, Soudců, Ruth, 1-2 Královská, 3-4 Královská 1 a 2 Paralipomenon. Pořadí ostatních knih se mění v závislosti na rukopisu Septuaginty a není možné je stanovit dříve než v době vzniku křesťanství v 1. století n. l.

Když posléze byla v prvních čtyřech stoletích n. l. vytvářena Hebrejská a Křesťanská řecká písmena, autoři těchto sbírek využili odlišností mezi kopiemi Septuaginty i mezi Septuagintou a Hebrejskými rukopisy pro své teologické účely a podle svého přesvědčení rozdílně příslušné knihy nejenom vybrali, ale i umístili.

Tak kánon Hebrejských písem neboli současná židovská Bible, Tanak, končí Ezdrášem-Nehemjášem a 1 a 2 Paralipomenon a umístění těchto knih na konec kánonu nese jasné teologické poselství: návrat zpět z vyhnanství v Babylóně je konečným naplněním Božího slibu. V protikladu k tomu lidé, kteří kánon sestavovali za křesťanskou stranu, umístili jako poslední knihu SZ Malachiáše. Důvodem je ovšem to, že starozákonní období nekončí návratem z Babylóna, ale prorockou vizí Pána přicházejícího o staletí později do svého duchovního, to jest křesťanského, chrámu.

Závěrem této části týkající se Řecké Bible neboli Septuaginty lze tedy říci, že ačkoli vznikala v židovském prostředí, byla v konečné fázi převzata a uchována křesťanskou církví jako základní pramen Bohem inspirovaných knih - nejdříve pro růst církve a posléze i při vytváření křesťanského kánonu svatých Písem. Není přitom pochyb o tom, že ačkoli se ve své konečné podobě lišila od Hebrejských písem, všechny knihy v ní byly Kristovou prvotní církví pokládány za inspirované.

Vývoj kánonu Starého zákona a jeho konečná podoba dnes

Vezmeme-li si k ruce hebrejskou, katolickou a protestantskou Bibli, zjistíme, že každá z nich obsahuje jiné knihy. To je zarážející, protože tvrdíme-li, že Bible je Boží knihovnou, a vrátíme-li se k rozebíranému textu o tom, že „celé Písmo je inspirováno Bohem“ (2Tim 3:16), jaksi automaticky přitom předpokládáme, že Bible vždy byla a je jenom jedna a stejná. To je ostatně velmi rozumný předpoklad zvláště tehdy, když říkáme, že autorem Bible je sám Bůh a že jednotlivé knihy nejenom inspiroval, ale řídil i jejich výběr do své knihovny. Nicméně není tomu přesně tak a je patrné, že existují různé Bible, které různé náboženské skupiny považují za inspirované.

Zásadní chybou pak může být, jestliže členové jedné takové skupiny útočí na druhou skupinu a prohlašují, že „jejich Bible“ je ta jediná pravá, zatímco členové skupiny druhé vlastní Bibli méněcennou. Tak je běžným zvykem, že protestanté říkají o katolících, že do Bible určité knihy „přidali“, zatímco katolíci o protestantech říkají, že je to naopak a že protestanté některé knihy z Bible ubrali. Židé se potom zlobí nadvakerát. Podle nich jim křesťané jednak upírají nárok na to, že jediná správná Bible se jmenuje Tanak a má pouze 24 knih; Abrahámovi synové mají i za to, že křesťané katolíci i protestantští jim nejenom přehazují pořadí jejich písem, ale také je rozdělují podle jiného schématu na celkem 39 knih, a nakonec říkají, že bez Nového zákona je židovská Bible jenom poloviční. Proč dochází k této situaci?

Vývoj kánonu

Vývoj kánonu, jak si dnes mnozí odborníci ze všech třech zmíněných skupin uvědomují, se sice odehrával pod Božím dohledem, ale za značného přispění lidí, kteří do svého výběru promítli své teologické představy. To je také hlavní důvod disharmonie, o které se obecně ví, ale málo, zejména v konzervativních křesťanských skupinách, hovoří.

Kánon je slovo řeckého původu, ale jeho počátek je v semitském slově označujícím rákos. Z rákosu se v dávných dobách vyráběla i měřítka neboli metry neboli standardní míry, podle kterých se mohly stavět například budovy. V důsledku tohoto doslovného používání se rovněž stalo zvykem, že se toto slovo začalo používat i v přeneseném slova smyslu jako označení pro věci, které mají rysy, jež je kvalifikují k tomu, aby se staly normou či vzorem.

Mluvíme-li o biblickém kánonu, vidíme, že byl vytvářen, jak jsem již napsal, za účasti Boží a lidské. Znovu v této souvislosti připomenu některé otázky z úvodu, v němž jsem naznačil, že čteme-li Bibli, sytíme se chlebem, který byl kdysi dávno upečen a poté poslán po vodě a ž k nám.

Kdo upekl chléb, jenž nám tak chutná?

Upekl jej Bůh s pomocí lidí? Nebo jej upekli lidé s pomocí Boží?

Chléb upekli Bůh a lidé dohromady.

A kolikrát Bůh a lidé spolu pekli chléb?

Ne mnohokrát, snad šestašedesátkrát, snad třiasedmdesátkrát, snad šestasedmdesátkrát, snad ještě vícekrát – to podle toho, kolik vlastně původně bylo knih, které vznikly prvotní inspirací.

Bible je pokrmem, k němuž Bůh dodal ingredience a svým duchem napomáhal jejich přeměně ve svatý chléb. Pekaři ale, a z tohoto závěru není úniku, byli smrtelní lidé. A tak se stalo, že původní pekaři, kterých nebylo mnoho, jenom několik desítek, si vzali do hrobu svoji jedinečnou zkušenost, kterou bylo, že s nimi Bůh pekl chléb.

Ale ani chléb, jak známo, nevydrží věčně. I kdyby ho nikdo nejedl, jednoho dne se zcela ztratí.

Opusťme nyní oblast znázornění, která ostatně nikdy nebudou zcela přesná, a vraťme se do skutečnosti.

Bůh v rozmezí tisíců let použil při zvláštních příležitostech některé jednotlivce k tomu, aby za přímé tvůrčí účasti Božího ducha vytvořili původní inspirované spisy. Tyto spisy vynikaly určitými rysy neboli standardem a staly se tak vzorem pro posuzování díla, které pochází od Boha. Ještě předtím, než čas zcela zničil tyto původní inspirované spisy, jiní lidé začali původní inspirovaná díla opisovat.

Je axiomatické, že při procesu opisování se již nikdy nezopakovala jedinečnost prvotní inspirace.

Je tedy zcela zřejmé, že Bůh: 1) ponechal na lidech samotných, aby původní dílo dále opisovali, 2) aby o výrazných rysech nyní již opsaného původního díla přemýšleli, 3) aby na tomto základě stanovili kanonické rysy Božího díla obecně, 4) aby podle těchto jimi stanovených rysů vybírali ze spisů, které v té době kolovaly, 5) aby je prohlásili buď za patřící do Boží knihovny, nebo ne.

Vidíme tedy, že ze šesti podstatných prvků, které vedly ke stanovení biblického kánonu, který v dnešní době používáme, se Bůh podílel na jednom kroku a lidé na pěti. Nebylo to tak, že Bůh inspiroval, pak sám opisoval, sám určil měřítko pro kánon a sám podle jím stanoveného měřítka kánon vybral.

Nikoli. Bůh sice inspiroval, ale pak přišli lidé, a *lidé* opisovali, *lidé* přemýšleli, *lidé* stanovili měřítko, *lidé* vybírali a *lidé* kanonizovali neboli určili, které dílo je a které není od Boha.

Je pozoruhodné, že Bůh v průběhu tisíciletí neuznal za vhodné stanovit závazný kánon svých spisů. Je nanejvýš pozoruhodné, že ani Ježíš, když byl na zemi, nevydal závazné pokyny k tomu, co má nebo nemá být závazným Božím slovem, a nesestavil žádný kánon. Když mluvil a odvolával se na svatá písmena, někdy používal hebrejské spisy, jindy

řecké spisy v Septuagintě. Je také zřejmé, že ani apoštolové, jeho přímí následovníci, se neujednotili na kánonu svatých Písem.

Základní závěr tedy zní: Kánon neboli svatá Písma neboli Bibli, jak ji známe a máme v dnešní podobě, vybrali z různých rukopisů, pokládaných jejich předchůdci za inspirované, lidé, kteří přišli po nich a tak žili v době dosti vzdálené skutečnému časovému období, v němž se vlastní události odehrály. Některé rukopisy, které byly staletí pokládány za inspirované, přitom sítím neprošly a byly prohlášeny za neinspirované neboli nekanonické.

Ukažme si to *prakticky* na kánonu Nového zákona, který je nám historicky výrazně bližší než doba Starého zákona a kde i doba oběhu rukopisů před jejich definitivní kanonizací je výrazně kratší – mluvíme v tomto případě asi o třech a půl stoletích. Pak se opět vrátíme ke starozákonní části Bible.

Kánon Křesťanských řeckých písem – obecný rámec jejich vzniku a sestavení

Od skutečného dění k jeho záznamům a jejich výběru

Pravdivá, reálná, skutečná situace nastala v první polovině 1. století n. l. Tehdy žil člověk jménem Ježíš, který o sobě prohlašoval, že je Boží syn. Mnohým vedoucím představitelům jeho generace se to nelíbilo, a to vedlo k tomu, že Ježíš skončil jako bezvýznamný zločinec popravou, přesně nevíme kdy. V každém případě to bylo na jednom nebo několika kusech dřeva přibitím. Tak po asi 30 letech skončil jeho život a tak asi po 30 letech prvních letch prvního století našeho letopočtu skončila reálná, skutečná, pravdivá situace.

Mnoho lidí ale Ježíši uvěřilo a začalo si o něm jako o Božím synu povídat. Začala nová etapa – etapa, ve které již Ježíš nežil, ale znovu a znovu ožíval ve vyprávění těch, kteří byli s ním a uvěřili, a těch, kteří se k nim přidávali vírou v jejich mluvené slovo. – Jan 17:20.

Tito lidé se scházeli vespolek a používali při svých rozhovorech řadu druhotně inspirovaných svítek z minulosti, starých vesměs stovky let, ve kterých nacházeli prorocké předpovědi o člověku jménem Ježíš. Naprostá většina z nich ale neuměla číst ani psát, a ani vzdělání jedinci mezi nimi neměli moc času na vlastní psaní. Popravdě řečeno, ani nepokládali za důležité něco o Ježíši napsat. Oni Ježíšem žili a vyprávěli o něm ostatním. To z jejich pohledu bylo více než dostatečné.

Za několik desítek let si lidé, kteří přišli po nich a slyšeli vyprávění o člověku jménem Ježíš, uvědomili, že až přímí následovníci Ježíše také zemřou, nebude nikoho, kdo by dosvědčil, co o sobě Ježíš říkal. Je proto možné, že požádali Matouše, Marka, Lukáše a Jana, aby, dokud žijí, o životě Ježíše napsali, co si o něm pamatují.

Je ale také docela možné, že si lidé uvědomili až po smrti první, to znamená Ježíšovy generace následovníků, že teď už není nikoho, kdo by o Ježíši mohl mluvit na základě přímého společenství, jako to mohli činit Matouš nebo Jan. Mohli si dokonce najednou uvědomit, že již nejsou ani ti, kteří o něm bezprostředně od apoštolů slyšeli a k nimž patřili například Marek a Lukáš.

Nebylo by to nic mimořádného. První dějiny křesťanské církve napsal až Eusebius na začátku 4. století n. l. a pouze od něj máme veškeré informace o prvních třech stoletích církevních dějin.

Svědkové Jehovovi mají první zprávu o svém založení a růstu od člena hnutí A.H. Macmillana až z roku 1957 – to je 82 let potom, co se C. T. Russell sešel spolu s několika ostatními k prvnímu studiu Bible. Název díla „Víra na pochodu“ (Faith on the March) je zcela v souladu s tezí, kterou předkládám, že totiž když se věci dějí, není čas o nich psát.

Není nic tak neobvyklého na tom, že když hnutí rostou, nepíší svoji historii. Mnohdy se historie začne psát až dávno poté, co jsou již všichni očití svědkové mrtví.

Je proto docela dobře možné, že se odpovědní muži církve druhé nebo třetí generace po Ježíšovi rozhodli – na základě vyprávění, které slyšeli – sami vytvořit písemnou zprávu o tom, jak to vlastně tenkrát za doby Ježíše bylo.

Žel, nebyli sami. Spolu s nimi se činnosti vypravěčů a opisovačů chopilo mnoho dalších více či méně povolanych jednotlivců nebo skupin v různých částech Římské říše, a protože psali o tom, co jejich tradice vyprávěla o člověku jménem Ježíš, vznikaly desítky odlišných písemných příběhů o jeho životě.

Ještě později, 150 až 200 let po smrti člověka jménem Ježíš, v době, kdy jeho následovníků již byly desetitisíce, ba statisíce, vznikla naléhavá potřeba orientovat se v záplavě rukopisů o člověku jménem Ježíš.

Přední křesťanští muži v závěru 2. století n. l. a v následujících letech a desetiletích n. l. proto na základě svého úsudku a měřítek, která svým úsudkem stanovili, začali vybírat mezi mnohými díly o člověku jménem Ježíš ty práce, které se jim zdály nejvěrnější skutečnosti, která se odehrála před dvěma stoletími. Tak kolem roku 180 například vznikl Muratoriho kánon. Ale trvalo to ještě dalších 250 let, než podle Božích a lidských měřítek (koncem 4. století n. l. na koncilech v severní Africe v Hippu r. 393 n. l. a v Kartágu r. 397 n. l.) vedoucí církevní představitelé vybrali křesťanský kánon, který se nám v různých podobách dochoval až dodnes.

Někomu se bude zdát, že opomímám úlohu svatého Ducha a že příliš zdůrazňuji lidský prvek při sestavování kánonu. Nepochybuji, že svatý Duch působil a působí při dohledu nad svatým Písmem. Ale to nic nemění na tom, že máme několik kánonů tohoto svatého Písma, které byly vytvořeny lidmi v průběhu několika století.

A s touto skutečností se musíme vyrovnat. Snad nám k tomu pomůže následující tabulka.

Tabulka dnešní židovské, katolické, protestantské a ortodoxní starozákonní části Bible. Všechny církve prohlašují svoji verzi za „inspirovanou“ a odvolávají se přitom na různé biblické texty.

Židovský Tanak	Protestantský Starý zákon	Římsko-katolický Starý zákon	Řecko-ortodoxní Starý zákon
(24 knih)	(39 knih)	(46 knih + 2 dodatky)	(48 knih + 3 dodatky)
Tóra (5)	Pentateuch (5)	Pentateuch (5)	Pentateuch (5)
Genesis	Genesis	Genesis	Genesis
Exodus	Exodus	Exodus	Exodus
Levitikus	Levitikus	Levitikus	Levitikus
Numeri	Numeri	Numeri	Numeri
Deuteronomium	Deuteronomium	Deuteronomium	Deuteronomium
Neviim [Proroci] (8)	Dějepisné knihy (12)	Dějepisné knihy (16)	Dějepisné knihy (17)
Jozue	Jozue	Jozue	Jozue
Soudců	Soudců	Soudců	Soudců
Samuel	Ruth	Ruth	Ruth
Knihy králů	1-2 Samuelova	1-2 Samuelova	1-2 Král. (1-2 Sam.)
Izajáš	1-2 Královské	1-2 Královské	3-4 Král. (1-2 Král.)
Jeremiáš	1-2 Paralipomenon	1-2 Paralipomenon	1-2 Král. (1-2 Par.)
Ezekiel	Ezdráš	Ezdráš	1 Ezdráš
Knihy 12 proroků	Nehemiáš	Nehemiáš	2Ezdráš (Ezdráš-Nehemiáš)
Ozeáš		Tobit	Tobit
Joel		Judith	Judith
Amos	Ester	Ester + Dodatky	Ester + Dodatky
Abdiáš		1-2 Makabejských	1-3 Makabejských
Jonáš			
Micheáš	Poezie/Moudrost (5)	Poezie/Moudrost (7)	Poezie/Moudrost (8)
Nahum	Job	Job	Job
Habakuk	Žalmy	Žalmy	Žalmy + Žalm 151
Sofonjáš			Manasseho modlitba
Ageus	Příslaví	Příslaví	Příslaví
Zacharjáš	Kazatel	Kazatel	Kazatel
Malachiáš	Píseň písní	Píseň písní	Píseň písní
		Šalamounova moudrost	Šalamounova moudrost
		Ježíš Sirach	Ježíš Sirach
Ketuvim [Spisy] (11)	Proroci (17)	Proroci (18)	Proroci (18)
Žalmy	Izajáš	Izajáš	Izajáš
Příslaví	Jeremiáš	Jeremiáš	Jeremiáš
Job	Pláč	Pláč	Pláč
Píseň písní		Báruch+Jeremiášův dopis	Báruch+Jeremiášův dopis
Ruth	Ezekiel	Ezekiel	Ezekiel
Pláč	Daniel	Daniel + Dodatky	Daniel + Dodatky

Ježíš Sirach	Ozeáš	Ozeáš	Ozeáš
Ester	Joel	Joel	Joel
Daniel	Amos	Amos	Amos
Ezdráš-Nehemiáš	Abdiáš	Abdiáš	Abdiáš
Paralipomenon	Jonáš	Jonáš	Jonáš
	Micheáš	Micheáš	Micheáš
	Nahum	Nahum	Nahum
	Abakuk	Abakuk	Abakuk
	Sofonjáš	Sofonjáš	Sofonjáš
	Ageus	Ageus	Ageus
	Zacharjáš	Zacharjáš	Zacharjáš
	Malachiáš	Malachiáš	Malachiáš

Když porovnáme židovský kánon se třemi křesťanskými kánony, ihned zjistíme první rozdíl: svaté knihy jsou jinak uspořádány. Ačkoli v úvodní části všechny kánony začínají s prvními pěti knihami Mojžíšovými, Hebrejská písmena označují druhou část slovem Neviim - Proroci a začleňují do ní 8 knih (knihu Daniel například Židé nepočítají jako proročskou knihu). Třetí část Hebrejských písem je nazvaná Ketuvim - Spisy a patří do ní 11 knih.

V protikladu k tomuto uspořádání se v křesťanských Bibliích setkáváme kromě první části ještě s dalšími třemi, které mají tyto názvy: Dějepisné knihy, Poetické knihy a knihy Moudrosti a Proroci.

Jak jsem se již zmínil, toto rozdílné uspořádání zdaleka není náhodné, ale nese v sobě významné teologické poselství. Židovská Bible vrcholí Ezdrášem, Nehemjášem a knihou Paralipomenon, protože tím uzavírá celou kapitolu vyhnanství v Babylóně návratem do Izraele. Ve zcela jasném protikladu k tomuto pořadí je křesťanská volba pro zakončení Hebrejských písem: Malachiáš dýchá Janem Křtitelem a Ježíšem Kristem a místo konce věci se stává předejrou slavné doby působení samotného Božího syna.

Rozdíly v jednotlivých kánonech

Začněme jednoduchými počty. Židovský kánon obsahuje 24 knih. Je to proto, že Židé počítají následující skupiny knih jako jednu: 1 a 2 Samuelova, 1 a 2 Královská, 12 Malých proroků, Ezdráš a Nehemjáš, 1 a 2 Paralipomenon.

Kromě toho pozorujeme rozdíly v počtu knih i mezi kánony křesťanskými. V protestantském SZ je 39 knih, v katolickém SZ je o 7 knih více (Tobit, Judith, 1 a 2 Makabejských, Šalamounova moudrost, Ježíš Sirach a Báruch, jehož 6. kapitola je také známá jako Jeremiášův dopis). Katolický SZ dále obsahuje tzv. Dodatky neboli delší zakončení knihy Ester a knihy Daniel.

Za třetí pozorujeme, že Řecká ortodoxní Bible obsahuje všechny vyjmenované katolické knihy SZ, ke kterým ale ještě přidává tři další knihy (1 Ezdráš, 3 Makabejských a

Manasseho modlitba), takže dosahuje počtu 49 knih. Kromě toho přidává Žalm 151 a pojmenovává jinak některé knihy: 1 a 2 Samuelovu jako 1 a 2 Královské, 1 a 2 Královskou jako 3 a 4 Královské a Ezdráše - Nehemjáše vede jako jednu knihu pod názvem 2 Ezdráš.

Závěr: Na původní otázku, kterou jsme položili ohledně slov ze 2 Timoteovi 3:16 o tom, že celé Písmo je inspirováno Bohem, a která se ptala, jaké Písmo měl Pavel na mysli, můžeme tak s rozumnou jistotou odpovědět takto: Pavel neměl na mysli dnešní Bibli, která pro Židy sestává z jedné části, Hebrejských písem a pro křesťany ze dvou částí, tzv. Starého a Nového zákona, protože tato Bible ve své dnešní podobě jako celek vůbec neexistovala.

Pavlova slova o „celém Písmu“, které je „inspirováno Bohem“ se vztahovala na volně obíhající svitky, které byly v hebrejštině a aramejštině, a na řecké svitky sestavené do sbírky nazvané Septuaginta. Jak dokládají citace Pavla i ostatních autorů dnešního Nového zákona, tato Řecká Bible neboli Septuaginta hrála mezi všemi ostatními svitky prominentní roli.

Neméně významná je i skutečnost, že až do doby Jeronýmovy Vulgáty, tedy do začátku 5. století n. l., to byla Septuaginta, která byla používána jako kanonická část Starého zákona. Jinými slovy, Septuaginta, včetně všech dnes takzvaných apokryfních knih, které protestantské církve nepřijímají, byla základní učebnicí Kristovy církve v průběhu prvních 4 století její existence.

Tak církev čtyři století rostla kromě jiných i na základě dnes námi zavržených knih. Jenom těžko by šlo uvést zřetelnější důkaz lidského prvku při utváření záznamu, o kterém s takovou jistotou říkáme, že je svatým Písmem, takto slovem „inspirovaným“ neboli „Bohem vdechnutým“. – 2 Timoteovi 3:16.

A2: KDO VLASTNĚ NAPSAL „CELÉ PÍSMO JE INSPIROVÁNO BOHEM“?

V přecházejících odstavcích jsem vycházel z běžně přijímaného názoru, že autorem slov o inspiraci Bible ve 2 Timoteovi 3:16 je apoštol Pavel. Badatelská obec je ale v této otázce rozdělena a proto není možné při úvaze o inspiraci Bible obejít spor, který se rozvinul ohledně toho, kdo vlastně napsal slova „celé Písmo je inspirováno Bohem“.

Stejně jako téma inspirace Bible, také otázka ohledně autorství slov „celé Písmo je inspirováno“ ve 2 Timoteovi se hluboce věřícímu člověku může zdát jako nepatřičná a může mít sklon označit všechny, kdo ji pokládají, za bratry či sestry „s pochybami ve víře“.

Chtěl bych na úvod poznamenat, že v otázce autorství 2 Timoteovi nemám vyhraněný úsudek. Rozhodně bych ale neoznačil nikoho, kdo se domnívá, že Pavel tyto dopisy nenapsal, jako člověka „s pochybami ve víře“. Přesnější je jistě označení „s pochybami o skutečném autorovi druhého dopisu Timoteovi“ – a jak potom pravděpodobně většina uzná, jedná se o dvě naprosto rozdílné kategorie.

Někdy je tomu právě naopak: člověk s pochybami má daleko hlubší víru než člověk bez nich.

Pastorální epištoly

Úvod: Jako ve všech oblastech biblického výzkumu, to znamená v oblastech, které nejsou primárně otázkou víry, ale otázkou historické informace a jejího zpracování, se i v otázce autorství Pavlových epištol dá obecně mluvit o dvou skupinách učenců: těch, kteří se domnívají, že je autorem všech jemu přisuzovaných dopisů, a těch, kteří tento názor nezastávají.

Pojem „Pastorální epištoly“ je novodobé označení pro tři dopisy, které byly po staletí přisuzovány Pavlovi (1 a 2 Timoteovi a Titovi) a které nejsou, na rozdíl od jeho ostatních dopisů, značně velkou skupinou badatelů pokládány za autentické, to jest napsané Pavlem.

Přejdeme nyní nejprve k názorům badatelů, kteří popírají Pavlovo autorství, a uvedme důvody, kterými podírají svoje stanovisko. Pak pozveme zastánce klasického názoru, aby se ke kritice vyjádřili.

Můžeme předeslat, že mezi Pavlovými dopisy existuje sedm epištol, které oba dva tábory pokládají za naprosto autentické – Římanům, 1 a 2 Korint'ánům, Galat'anům, Filipánům, 1 Tesaloničanům a Filemonovi.

Proč si dnes někteří badatelé myslí, že Pavel nenapsal 1 a 2 Timoteovi a Titovi

Kromě základního poznatku, že totiž v dopisech, jejichž Pavlovo autorství nikdo nepochybně, jsou osločovány celé sbory, nikoli jednotlivci, kteří by jim předsedali, lze uvést i další argumenty.

Pastorální epištoly se nevyskytují v nejranější dochované sbírce Pavlových dopisů, sestavené kolem roku 200 n. l. a označované jako P46 (Papyrus Chester Beatty II a Michigan Papyrus 6238). P46 je kodex, který na 208 stránkách obsahuje pouze Pavlovy dopisy, a to v tomto pořadí: Římanům, Hebrejcům, 1 a 2 Korint'ánům, Efezanům, Galat'ánům, Filipánům, Kolosanům a 1 Tesaloničanům. Protože P46 má nejenom číslované stránky, ale uvádí i počet řádek na konci každého dopisu. Protože tato forma kodexu měla předem daný počet stránek, je možné přesně určit, kolik stránek chybí z původního originálu. Mezi badateli je v tomto případě shoda v tom, že v původním originálu byly ještě 2 Tesaloničanům a Filemonovi, ale žádná z Pastorálních epištol.

Pastorální epištoly nejsou mezi dopisy, které za inspirované pokládal Marcion a které lze s jistotou datovat do doby 130-140 n. l. Marción byl jistě problematickou osobností. Vzhledem k Pastorálním epištolám je ale důležité, že Marción pokládal apoštola Pavla za jediného, kdo byl Bohem vyvolen k tomu, aby správně porozuměl křesťanskému poselství. S extrémním odkazem na Pavla sestavil svůj vlastní kánon, „Apostolikon“, ve kterém za inspirované pokládá pouze 10 Pavlových dopisů a Lukášovo evangelium, které „očistil“ ode všeho „židovského“. Jeho teologickým východiskem byl Pavel a jenom Pavel. Proto se badatelé domnívají, že Pastorální epištoly neznal (zřejmě v jeho době ještě neexistovaly), nebo pokud existovaly a Marción je znal, pak je nepokládal za Pavlovy.

Prvním dochovaným církevním otcem, který cituje z Pastorálních epištol, je až Ireneus kolem roku 180 n. l., a nejranější dochovaný opis je fragment z Tita (1:11-15; 2:3-8).

V uplynulých dvou stoletích jsou vzhledem k Pavlovu autorství vznášeny otázky rovněž na základě interních rysů Pastorálních epištol. K nim patří to, zda byl Pavel v Římě nebo v Makedonii, když dopisy psal. Ve 2 Timoteovi 4:6-10 je Pavel vylíčen ve vězeňských poutech a jako muž čelící bezprostřední smrti a jména těch, kteří podle 2 Timoteovi 4:21 jsou s ním, poukazují na Řím jako místo psaní. Oproti tomu 1 Timoteovi a Titovi ukazují, že Pavel je v Makedonii a v Nikopolis na západním pobřeží Řecka, kde má strávit zimu (1 Tim 1:3, Titus 3:12). V souvislosti s místem Pavlova pobytu a dobou psaní dále existují rozpory mezi knihou Skutků a vlastními epištolami.

Druhým sporným bodem je způsob vyjadřování a celkový tón a styl Pastorálních epištol, které se zdají být velmi odlišnými od jeho raných dopisů. Pastorální epištoly, ačkoli jsou oficiálně adresovány jednotlivcům, jsou daleko méně osobní, než ostatní Pavlovy dopisy, a celkově vyjadřují hierarchický sklon daleko více, než je tomu u Pavla obvyklé.

Za třetí, detailní zkoumání slovní zásoby použité v Pastorálních epištolách ukazuje, že z 848 použitých slov se 306 slov (36 procent) nevyskytuje nikde jinde v Pavlových

dopisech. Navíc, 175 slov z oněch 306 se nevyskytuje nikde jinde v Novém zákoně, ale 211 slov ze zmíněných 306 se zato pravidelně vyskytuje u mnoha apoštolských otců druhého století n. l. Některé termíny použité v Pastorálních epištolách nejenom nejsou nikde jinde u Pavla, ale navíc jsou zcela specifické pro dobu rozvinutého křesťanství ke konci druhého století n. l. K nim patří slova jako zbožnost (řecky eusebia), zdravé učení a zachránce.

Závěrem lze uvést, že obecné otázky, ke kterým se Pastorální epištoly vyjadřují, se týkají rozvinutého odpadlictví, zavedené církevní struktury a důrazné obhajoby autority jednotlivce, a tak daleko více než Pavlově vlastní době odpovídají situaci, která v církvi panovala v průběhu druhého století.

Na výše uvedeném základě jsou touto skupinou badatelů Pastorální epištoly různě datovány do období 100 - 130 n. l. Autor je považován za neznámého zastávce Pavlova učení, který na Pavla navazoval v jiné situaci a svým vlastním způsobem, a to za účelem zachovat Pavlovo učení, jak je chápal on a jak je také chtěl hájit oproti mnoha jiným proudům v církvi své doby.

Proč si jiní badatelé myslí, že Pavel napsal 1 a 2 Timoteovi a Titovi

Pavel napsal všechny tři listy Pastorálních epištol (1 Timoteovi v roce 62 n. l., Titovi v roce 63 n. l. a 2 Timoteovi v roce 67 n. l.). Raní církevní otcové jako Klement Římský a Polykarp přijímali tyto epištoly jako autentické dopisy Pavla a stejné stanovisko zastávaly další významné rané autority církve ze druhého století n. l., mezi jinými Ireneus, Tertulian a Klement Alexandrijský.

Teprve na začátku 19. století se poprvé začíná objevovat kritický názor, který Pavlovo autorství popírá. Je založen na čtyřech bodech postulujících čtyři sporné oblasti v těchto dopisech: historické okolnosti psaní, interní svědectví dopisů, popis rozvinuté církevní organizace a teologické problémy, kterých se dopisy týkají.

Historické okolnosti: Je pravda, že mezi knihou Skutků a Pastorálními epištolami existují nejasné časové a lokální detaily. Je ale velmi dobře možné, že dopisy byly napsány apoštolem Pavlem krátce po událostech zapsaných v knize Skutků. Mnozí učenci zastávají názor, že Pavel byl z prvního vězení v Římě propuštěn a potom cestoval několik let v oblasti Malé Asie a Řecka. Během této doby napsal Pastorální epištoly, poté byl podruhé zatčen a zemřel v období Neronova pronásledování v roce 67 n. l.

Interní svědectví dopisů: Kritici argumentují, že Pastorální dopisy nevyjadřují Pavlův styl psaní a slovní zásobu, kterou používá v jiných dopisech. Dále říkají, že tato slovní zásoba daleko spíše odráží druhé století n. l. než Pavlovu dobu. Slabou stránkou tohoto argumentu je to, že máme k dispozici příliš málo literatury z tohoto období na to, abychom na tomto základě mohli dojít k tak zásadnímu závěru.

Situace v církvi popsána v Pastorálních epištolách: Uvádí se, že neodpovídá Pavlově době a zobrazuje rozvinutou církevní hierarchii druhého století n. l. Nicméně v dopise Pavla Filipanům, který žádný z učenců nezpochybňuje jako autentický, je jasně ukázáno, že úřady dozorců a diákonů existovaly již během Pavlovy služby.

Teologie Pastorálních epištol: Kritici poukazují na to, že dopisy reagují na plně rozvinutý gnosticizmus, který je charakteristický pro 2 století n. l. Zatímco je pravda, že gnosticizmus se plně rozvinul až ve druhém století n. l., je také pravdou, že jeho zárodky, stejně jako zárodky jiných odchylek od normativního křesťanství apoštolů, vznikaly a rozvíjely se již v jejich době. Pavel se s takovými záležitostmi musí vyrovnávat například již v dopise Kolosanům 1:9-15, který naprosto všichni badatelé uznávají jako autentický.

Nemáme proto žádné zásadní důvody k domněnce, že Pastorální epištoly byly napsány někým jiným než Pavlem a v době daleko pozdější.

Tolik stručné názory obou stran. Ačkoli jsem více místa věnoval zastáncům teorie pozdějšího autorství, nemohu říci, že bych byl o síle jejich argumentů přesvědčen do té míry, abych opustil tradiční názor, který mi přijde stále dobře podložený.

Otázka autorství Pastorálních epištol pro mě není stěžejní – stěžejní je, zda mě tyto dopisy vedou blíže k Bohu a Kristu, což je nepopiratelné – viz například 1 Timoteovi 2:3-5 nebo Titovi 2:11-14.

Jsem ale ochoten připustit myšlenku, že není zcela zřejmé, na rozdíl od autentických dopisů Pavla (Římanům, 1 a 2 Korint'ánům, Galat'ánům, Filipanům, 1 Tesaloničanům a Filemonovi), že Pavel Pastorální epištoly napsal a že v této oblasti je nutné další zkoumání pro každého, kdo zde bude chtít dospět k ucelenějšímu závěru.

B: „Tento první majetkový soupis se konal, když Sýrii spravoval Quirinius“ – Lukáš 2:2

Jako mnoho jiných veršů v Bibli se i tento stal námětem učených sporů. Jak zakrátko uvidíme, není divu. Obdobně jako v pasáži o Pastorálních epištolách, i v tomto případě uvedu dva názory na výše uvedený text. Jeho správný výklad má dalekosáhlé důsledky; netýká se totiž hlavně Quirinia, římského legáta, ale především Ježíše, a to v záležitosti zásadní: doby jeho narození.

B1: Jeden Quirinius, jedno období, jeden soupis

Herodes Velký vládl v Izraeli 34 nebo 33 let, od roku 37 př. n. l. do roku 4 př. n. l. Datum jeho smrti je známo a není žádný vážný důvod k pochybám o tom, že zemřel v březnu roku 4 př. n. l. Protože Matouš (2. kap) i Lukáš (1. kap) uvádějí, že Ježíš se narodil v době jeho vlády, a protože Herodes nechal zabít všechny chlapce v Betlémě ve věku do dvou let, je nanejvýš pravděpodobné, že Ježíš se narodil v roce 7 př. n. l.

Po Herodově smrti vládl v Judě jeho syn Arechealus. Arechealus byl pro svoji neschopnost jednat se židy stejně efektivně jako jeho otec Římem sesazen v roce 6 n. l. V tomto roce také Judea přestala existovat jako samostatná jednotka a byla připojena k římské provincii Sýrii, které tehdy vládl římský legát, prokonsul P. Sulpicius Quirinius. Ten byl Augustem, římským císařem (29 př. n. l.-14 n. l.), v souvislosti s tím, že Arechealus byl zbaven trůnu, pověřen provedením majetkového soupisu v provincii Judea. Tak Judea vůbec poprvé ve své existenci pocítila místním panovníkem nezprostředkovanou přítomnost římského orla, a to na místě pro všechny často nejcitlivějším, na svém majetku.

Dokud totiž vládl Herodes Velký a po něm jeho syn Archeálus, nebylo nutné provádět žádný soupis majetku, a proto ani žádné sčítání lidu. Judský král, nejprve Herodes a po něm Archeálus, byl za odvod daní a peněz do římské pokladny zodpovědný přímo císaři Augustovi, kterého nezajímalo, jak peníze byly vybrány. První a jediný census provedený v roce 6 n. l. byl takovou převratnou událostí v životě národa, že v jeho důsledku došlo k povstání vedenému Judášem Galilejským, zakladatelem jedné frakce židů, zélotů.

Bible sama, a to prostřednictvím Lukáše ve Skutcích 5:37, nás o tomto povstání „v době soupisu“ informuje. Protože Lukáš je zdrojem jak informace o narození Ježíše v době Heroda Velkého (Lk 1:5), tak informace o soupisu v době Quirinia (Lk 2:2), tak informace o povstání „v době soupisu“ (Sk 5:37), je nutné se ptát, proč jeho data spolu nesouhlasí. Neboť jedním dechem říká, že Ježíš se narodil v době vlády Heroda Velkého, tedy před rokem 4 př. n. l., a zároveň oznamuje, že tentýž Ježíš se narodil v době „majetkového soupisu, který se konal, když Sýrii spravoval Quirinius“, kterýžto soupis se konal v roce 6 n. l. Tyto údaje jsou tak rozporuplné, že je nelze smířit.

Kromě různých dat, která se ve skutečnosti liší o 12 let – Ježíš se buďto narodil před smrtí Heroda v roce 4 př. n. l., tedy někdy kolem roku 7 nebo 6 př. n. l., nebo se naopak narodil „v době soupisu“ v roce 6 n. l. – je dalším důkazem o nepřesnosti Lukáše v této záležitosti i následující skutečnost: Quirinius byl pověřen sčítáním lidu jenom v Judeji, nikoli v Galileji, protože pouze Judea bylo pod jeho správou. A protože podle Lukáše Josef a Marie žili v Nazaretu v Galileji, nespádali tak pod Quiriniův výnos.

Rovněž obvyklé tvrzení o tom, že Josef a Marie museli z Nazaretu do Betléma kvůli sčítání lidu, protože se tam narodili, nemá historický podklad. Římané nevyžadovali, aby obyvatelé takovou cestu podnikli. Místem sčítání bylo v takovém případě správní středisko oblasti. V případě Josefa a Marie by to bylo nedaleké město Sephoris.

Zastánci neomylnosti Bible sice uznávají, že tato data spolu kolidují, ale uvádějí, že Quirinius byl účasten dvou sčítání, jednoho v době před naším letopočtem a druhého v době našeho letopočtu. Jejich snaha ale dostává při bližším zkoumání závažné trhliny.

Největší problém pro ně představuje fakt, že život Quirinia je podrobně zmapován, a to v dílech hned tří římských historiků: Tacita, Suetonia a Strabona. Velmi podrobně o něm také píše židovský historik Flavius Josephus. Z prací těchto renomovaných historiků vyplývá následující:

Quirinius se narodil kolem roku 50 př. n. l. a zemřel kolem roku 22 n. l. V roce 12 př. n. l. byl jmenován římským konsulem. Od roku 6 př. n. l. do roku 1 n. l. byl guvernérem provincie Pamfýlie - Galácie. V roce 2 n. l. byl jmenován osobním rádcem Augustova vnuka Gaia, který byl jmenován do postavení guvernéra Sýrie. Quirinius byl legátem v Sýrii jmenován v roce 6 n. l. a jeho hlavním úkolem bylo vyhodnocení stavu majetku provincie Judea. Proto provedl výše zmíněný census v roce 6 n. l.

Argumentace, že byl někdy ještě jeden majetkový soupis v provincii Judea nebo že Quirinius byl guvernérem Judeje dvakrát, tak nesnese drobnohled historických údajů. Řím neprováděl majetkové soupisy v ovládaných územích, pokud tam vládl místní panovník, který odevzdával daně přímo Římu a byl za ně odpovědný. Co se týká druhého bodu, máme podrobná data o římských guvernérech Sýrie od roku 23 př. n. l. do roku 17 n. l., tedy za období 40 let.

V tomto období 40 let neznáme jména římských guvernéřů pouze v letech 13 - 11 př. n. l. a 4 - 2 př. n. l. Ani v jednom případě ale „neznámý guvernéř“ nemohl být Quirinius, protože o něm dobře víme, kde se v té době pohyboval. V letech 13 - 11 př. n. l. působil v Římě a v letech 4 - 2 př. n. l. sloužil jako guvernéř v provincii Pamfýlie - Galácie, kde se podílel na vítězném tažení proti kmenu Homanadensů, za které se mu dostalo triumfálního přijetí v Římě.

B2: Jeden Quirinius, dvě období, dva soupisy

Ne tak rychle s těmi závěry, kontrují konzervativní zastánci přesných biblických údajů. Jejich pozice je shrnuta v encyklopedii *Hlubší pochopení písmo*, kam všichni svědkové Jehovovi mohou nahlédnout – viz hesla Soupis a Quirinius. Z knihy *Hlubší pochopení Písma* nejprve uvedu obě hesla podrobněji, a pak stručně shrnu jejich argumentaci.

QUIRINIUS (podle *Hlubšího pochopení písmo*)

Římský místodržitel Sýrie v době, kdy Caesar Augustus nařídil „soupis“, který vedl k tomu, že se Ježíš narodil v Betlémě. (Lk 2:1, 2) Jeho plné jméno bylo Publius Sulpicius Quirinius.

V seznamu římských konzulů označeném jako Chronographus Anni CCCLIII je Quiriniovo jméno uvedeno v roce 12 př. n. l. společně se jménem Messala. (*Chronica Minora*, T. Mommsen, ed., Mnichov, 1981, sv. I, s. 56) Římský historik Tacitus podává o Quiriniově životě stručnou zprávu: „Pocházel . . . z města Lanuvia —, ale jsa rázný válečník a horlivý ve službě, dosáhl za božského Augusta konsulátu a potom dobytím homonadských tvrzí za Kilikií získal triumfální odznaky; . . . přidělen za rádce Gaiu Caesarovi při správě Arménie.“ (*Letopisy*, III, 48) Zemřel v roce 21 n. l.

O Quiriniově vztahu k Sýrii se Tacitus nezmiňuje. Židovský historik Josephus uvádí, že Quirinius byl přidělen jako místodržitel do Sýrie a zároveň Coponius byl přidělen jako římský vladař Judeje. Píše: „Quirinius, římský senátor, který již zastával všechny magistráty až do postavení konzula, muž, který byl v jiných ohledech mimořádně význačný, přijel do Sýrie, když ho Caesar vyslal, aby byl místodržitelem toho národa a aby provedl odhad jejich majetku. Coponius, muž z jezdeckého stavu, byl vyslán společně s ním, aby měl plnou moc jako vladař Židů.“ Josephus dále vypráví, že Quirinius přišel do Judeje — když na ni byla rozšířena jeho pravomoc — a nařídil tam placení poplatků. To vyvolalo velkou nelibost a došlo k neúspěšnému pokusu o povstání, které vedl „Jidáš Gaulanský“. (*Židovské starožitnosti*, XVIII, 1, 2, 3, 4 [i, 1]) To je patrně povstání, o němž se zmiňuje Lukáš ve Skutcích 5:37. Podle Josephovy zprávy k tomu došlo ve „třicátém sedmém roce po Caesarově vítězství nad Antoniem u Aktia“. (*Židovské starožitnosti*, XVIII, 26 [ii, 1]) Z toho lze usuzovat, že Quirinius byl místodržitelem Sýrie v roce 6 n. l.

Z hlediska světských dějin bylo dlouho doloženo pouze toto jediné období Quiriniova postavení jakožto místodržitele Sýrie. V roce 1764 však byl v Římě nalezen nápis, který se stal známým jako *Lapis Tiburtinus*; Quiriniovo jméno v něm sice uvedeno není, ale obsahuje informace, o nichž většina znalců tvrdí, že se mohou vztahovat jedině na něho. (*Corpus Inscriptionum Latinarum*, H. Dessau, ed., Berlín, 1887, sv. 14, s. 397, č. 3613) Je zde uvedeno, že když odešel do Sýrie, stal se místodržitelem (nebo legátem) „podruhé“. Na základě nápisu, který byl nalezen v Antiochii a v němž je uvedeno Quiriniovo jméno,

mnozí historikové zastávají názor, že Quirinius byl místodržitelem Sýrie také v období před naším letopočtem.

O tom, které místo zaujímá Quirinius ve světských záznamech o místodržitelích Sýrie, však existují jen dohady. Josephus uvádí, že v době, kdy zemřel Herodes Veliký, i později byl místodržitelem Sýrie Quintilius Varus. (*Židovské starožitnosti*, XVII, 89 [v, 2]; XVII, 221 [ix, 3]) Také Tacitus se zmiňuje o tom, že v době Herodovy smrti byl místodržitelem Varus. (*Z dějin císařského Říma*, V, IX) Josephus uvádí, že předchůdcem Varovým byl Saturninus (C. Sentius Saturninus).

Vzhledem k tomu, že existuje svědectví o Quirinově dřívějším místodržitelenském úřadu, mnozí odborníci zastávají názor, že Quirinius byl místodržitelem v letech 3–2 př. n. l. Tato data by sice uspokojivě odpovídala biblické zprávě, ale *podklad*, podle něhož tito znalci k uvedenému datu dospěli, je chybný. Zařazují totiž Quiriniův místodržitelství úřad do těchto let proto, že se domnívají, že vládl *po* Varovi, a tedy *po* smrti Heroda Velikého, pro kterou uvádějí běžně přijímané, ale chybné datum, rok 4 př. n. l. (Viz hesla HERODES, č. 1, Datum jeho smrti; CHRONOLOGIE.) (Z téhož důvodu, totiž že pro Herodovu smrt používají neověřené datum, rok 4 př. n. l., zastávají názor, že Varus byl místodržitelem v letech 6 až 4 př. n. l.; o délce jeho vlády však panují pouze domněnky, protože Josephus žádné konkrétní datum pro její začátek a konec neuvádí.) Jakožto rok Ježíšova narození je nejlépe doložen rok 2 př. n. l. Tento rok, nebo alespoň jeho část, musí spadat do doby, kdy byl místodržitelem Quirinius.

Někteří znalci obracejí pozornost na to, že výraz, který používá Lukáš a který se obvykle překládá slovem „místodržitel“, je *he-ge-mon*. Tento řecký výraz se obvykle používá na římské legáty, prokurátory a prokonzuly, a v podstatě znamená „vůdce“ nebo „vysoký státní úředník“. Proto se někteří z nich domnívají, že v době, kdy došlo k soupisu, který Lukáš označuje jako „*první* soupis“, sloužil Quirinius v Sýrii v postavení zvláštního císařského legáta a měl mimořádné pravomoci. Do této věci může také vnést světlo okolnost, že se Josephus jednoznačně zmiňuje o dvojí vládě nad Sýrií; podle jeho zprávy totiž sloužili současně jako „místodržitelé Sýrie“ dva muži, Saturninus a Volumnius. (*Židovské starožitnosti*, XVI, 277, 280 [ix, 1]; XVI, 344 [x, 8]) Jestliže tedy Josephus správně uvádí, že vladaři Sýrie byli postupně Saturninus a po něm Varus, pak je možné, že před Herodovou smrtí (k níž došlo pravděpodobně v roce 1 př. n. l.) sloužil Quirinius současně buď se Saturninem (jako předtím Volumnius), nebo s Varem. Dílo *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge* uvádí názor: „Vztah mezi Quiriníem a Varem, místodržitelem Sýrie, byl naprosto stejný jako později vztah mezi Vespasianem a Mucianem. Vespasianus vedl válku v Palestině, zatímco Mucianus byl místodržitelem Sýrie; a Vespasianus byl *legatus Augusti* a měl přesně stejný titul a formální hodnost jako Mucianus.“ (1957, sv. IX, s. 375, 376)

Jeden nápis, který byl nalezen v Benátkách (*Lapis Venetus*), se zmiňuje o sčítání, které provedl Quirinius v Sýrii. Podle tohoto nápisu však není možné určit, zda šlo o soupis během jeho dřívějšího místodržitelského období, nebo během období pozdějšího. (*Corpus Inscriptionum Latinarum*, T. Mommsen, O. Hirschfeld a A. Domaszewski, ed., 1902, sv. 3, s. 1222, č. 6687)

Prokázalo se, že Lukášovy historické zprávy jsou přesné, a proto lze jeho zmínku o tom, že v době Ježíšova narození byl místodržitelem Sýrie Quirinius, považovat za opodstatněnou. Musíme pamatovat na to, že Josephus, prakticky jediný další zdroj informací, se narodil teprve v roce 37 n. l., téměř čtyři desetiletí po narození Ježíše. Naproti tomu kolem roku 49 n. l., kdy Josephus byl teprve dvanáctiletým chlapcem, Lukáš už byl lékařem a doprovázel Pavla na jeho cestách. V otázce, kdo byl bezprostředně před Ježíšovým narozením místodržitelem Sýrie, je tedy i z těchto běžných důvodů spolehlivějším zdrojem informací Lukáš. Na důkaz toho, že Lukáš přesně uvádí Quirinia jako místodržitele v době Ježíšova narození, Justin Mučedník, který pocházel z Palestiny a žil ve druhém století n. l., citoval římské záznamy. (*A Catholic Commentary on Holy Scripture*, B. Orchard, ed., 1953, s. 943) Nejsou žádné doklady o tom, že by v raných dobách historikové či kritici, jako byl například Celsus, Lukášovu zprávu někdy zpochybňovali.

SOUPIS (podle *Hlubšího pochopení písmá*)

V době Ježíšova narození. V Křesťanských řeckých písmech je zmínka o dvou soupisech, jež byly provedeny potom, co se Juda dostala pod nadvládu Říma. Nebyly prováděny pouze kvůli zjištění počtu obyvatel, ale jejich hlavním účelem bylo stanovení daní a povolání mužů k vojenské službě. O prvním z těchto soupisů čteme: „V těch dnech [asi v roce 2 př. n. l.] vyšel od Caesara Augusta výnos, aby byla sepsána celá obydlaná země; (tento první soupis se konal, když byl Quirinius místodržitelem Sýrie) a všichni lidé cestovali, aby byli sepsáni, každý do svého vlastního města.“ (Lk 2:1–3) Ukázalo se, že tento císařův výnos byl vydán díky božské prozřetelnosti, protože Josef a Marie byli kvůli soupisu nuceni cestovat z Nazaretu do Betléma, i když Marie byla tehdy ve vysokém stupni těhotenství; Ježíš se tedy přesně podle proroctví narodil v Davidově městě. (Lk 2:4–7; Mi 5:2)

Dva soupisy za vlády Quirinia. Kritikové Bible tvrdili, že v době, kdy byl Publius Sulpicius Quirinius místodržitelem Sýrie, proběhlo pouze jedno sčítání lidu — asi v roce 6 n. l. —, které dokonce vyvolalo vzpouru Jidáše Galilejského a zélótů. (Sk 5:37) To byl vlastně ten druhý soupis v době vlády Quirinia, protože nápisy, které byly objeveny v Antiochii a v jejím okolí, odhalily, že o několik let dříve Quirinius působil jako císařův legát v Sýrii. (W. M. Ramsay, *The Bearing of Recent Discovery on the Trustworthiness of the New Testament*, 1979, s. 285, 291) V díle *Dictionnaire du Nouveau Testament* ke Cramponově francouzskému překladu Bible (vyd. 1939, s. 360) je o tom řečeno: „Na základě vědeckých výzkumů provedených Zumptem (*Commentat. epigraph.*, II, 86–104;

De Syria romana provincia, 97–98) a Mommsenem (*Res gestae divi Augusti*) nezůstávají žádné pochybnosti o tom, že byl dvakrát místodržitelem Sýrie.“ Mnozí badatelé se domnívají, že Quirinius byl poprvé místodržitelem někdy v době mezi roky 4 a 1 př. n. l., pravděpodobně od roku 3 do roku 2 př. n. l. Jejich metoda zjišťování těchto údajů však není spolehlivá, a tak není zcela jisté, v jakém období byl Quirinius místodržitelem poprvé. (Viz heslo QUIRINIUS.) Do doby, kdy byl místodržitelem podruhé, však spadá rok 6 n. l., jak to vyplývá z podrobností uvedených Josephem. (*Židovské starožitnosti*, XVIII, 26 [ii, 1])

Pisatel Bible a historik Lukáš měl tedy pravdu, když se o soupisu v době Ježíšova narození vyjádřil: „Tento *první* soupis se konal, když byl Quirinius místodržitelem Sýrie.“ Svým výrokiem Lukáš odlišil tento soupis od *druhého* soupisu, jenž byl proveden později za vlády téhož Quirinia a o němž se zmínil Gamaliel, jak je uvedeno v Lukášově zprávě ve Skutcích 5:37.

Shrnutí důkazů pro dva soupisy a dvojí službu Quirinia v Sýrii

Podle odborníků, k nimž patří Zumpt, Ramsay a Mommsen, „nezůstávají žádné pochybnosti o tom, že [Quirinius] byl dvakrát místodržitelem Sýrie“. Tito znalci tvrdí, že nápisy objevené v Antiochii v Sýrii odhalily, že Quirinius zde působil jako římský legát v době prvního soupisu lidu, o kterém píše Lukáš 2:2.

Jedním z dalších dokladů pro toto tvrzení je skutečnost, že v roce 1764 byl v Římě nalezen nápis, známý jako Lapis Tiburtinus. Ačkoli zde není uvedeno Quirininovo jméno, znalci tvrdí, že se uvedené údaje musí týkat Quirinia. Kromě jiného v Lapisu čteme, že onen bezejmenný muž se stal místodržitelem Sýrie podruhé.

Jiní odborníci poukazují na způsob použití výrazu „hegemon“, který Lukáš používá, a který znamená 'vysoký státní úředník'. Odtud dovozují, že Quirinius byl v Sýrii dvakrát, poprvé v době narození Krista v době před naším letopočtem, kdy proběhl soupis z Lukáše 2:2, a to jako hegemon, vysoký státní úředník. V té době zde působil společně s místodržitelem Varem. Podruhé pak byl v Sýrii o řadu let později, v roce 6 n. l., a to jako místodržitel v době soupisu v roce 6 n. l., o kterém mluví Lukáš ve Skutcích 5:37.

Dalším důvodem pro příklon k biblické zprávě jako věrohodné spočívá ve srovnání autority dvou historiků, Flavia Josepha a Lukáše. Ze tří důvodů je Lukášova zpráva přesnější: a) Lukáš byl o generaci starší než Josephus, narodil se někdy na přelomu letopočtu, zatímco Josephus až v roce 37 n. l. Lukáš tak byl událostem blíže; b) Lukáš byl společníkem apoštola Pavla a tak v centru dění; c) Je prokázáno, že Lukáš je v uvádění historických informací velmi přesný.

Justin Mučedník, který pocházel z Palestiny a žil ve druhém století n. l., cituje římské záznamy na podporu tvrzení, že Quirinius byl místodržitelem v době Ježíšova narození, ke kterému došlo před naším letopočtem. Rovněž raní kritici křesťanství, například řecký filozof Celsus ze 2 století n. l., nijak Lukášův údaj nezpochybňují. (konec citace z *Hlubšího pochopení písma*).

Porovnání důkazů obou stran

Přikláním se k názoru, že dokud nebudou k dispozici důkazy, které by jednoznačně vyvrátily možnosti dvojího soupisu a dvojího působení Quirinia v Sýrii, Lukášovo tvrzení obstojí. Následně uvádím shrnutí argumentů, ze kterého vyplývá můj postoj (výrazy pro či proti jsou má označení, jimž vyjadřuji, jak na mne působí argumentace obou táborů).

Jeden soupis, jedno správní období

Pro: Zastánci jednoho soupisu a jednoho období Quirinia uvádějí silný argument v tom, že k dřívějšímu soupisu v Judě nebyl žádný důvod, protože za daně byl odpovědný král. Navíc o žádném takovém soupisu v době krátce před smrtí Heroda není žádný záznam.

Proti: Argument založený na podrobných údajích o životě Quirinia a seznamu římských místodržitelů je napadnutelný, protože nemá takovou kvalitu, aby neumožňoval cestu Quirinia do Sýrie a jeho pobyt tam po určitou dobu, například před válkou nebo po válce, kterou v kritické době (6 př. n. l. – 1 př. n. l.) vedl v Pamfýlii.

Dva soupisy, dvě správní období

Pro: Zastánci dvou soupisů a dvojího správního období Quiriniova mají váhu ve tvrzení ohledně použití slova „hegemon“, které umožňuje, aby se Quirinius jako římský legát podílel na vládě s jiným římským místodržitelem, a proto nemusí být jeho jméno na seznamu místodržitelů z doby před naším letopočtem.

Účinné jsou i argumenty zdůrazňující Lukášovu kvalifikaci: jeho blízkost inkriminované době, jeho účastenství na událostech souvisejících s Ježíšem, jeho přesnost v ostatních údajích.

Proti: Zastaralé prameny a mnohdy matoucí údaje Hlubšího pochopení písma. Tato slabina v argumentaci Hlubšího pochopení písma (dále HPP), která, jak konkrétně ukáží na případě Quirinia a soupisu, je obecného charakteru a proto jí budu věnovat více místa.

Některé problémy při práci s publikací *Hlubší pochopením písma*

Hlubší pochopení písma (dále jen HPP) je dobrou biblickou příručkou, zcela dostatečnou pro poskytnutí základní, ale často i hluboké informace vedoucí čtenáře k pevné víře v Boha a k ocenění Bible jako knihy inspirované Bohem.

HPP se pro podporu svých tvrzení nemůže obejít bez tvrzení odborníků, znalců či učenců. HPP se ale při uvádění jejich názorů mnohdy dopouští těchto dvou základních chyb: (1) často se obrací k odborným pracím starým desítky, ba stovky let, a přitom (2) vytváří dojem, že jde o práce současné a „většina“ současných odborníků je téhož názoru.

Ad 1. Cituje z prací autorů, kteří publikovali před desítkami, často i stovkami let. To nemusí být vždy na škodu a mnohé informace neztrácejí na hodnotě jenom proto, že byly napsány dávno před dnešní dobou. Nicméně je skutečností, že mnohé informace, které HPP přináší, nevyjadřují stav současného biblického bádání. To má za následek, že svědkové Jehovovi a jejich publikace nejsou v odborných kruzích bráni vážně, protože v mnoha případech je odborné biblické poznání samozřejmě úplně někde jinde, než před 100 lety.

Ukažme si tento nedostatek na *konkrétních* příkladech z diskutovaného Lukáše 2:2.

HPP uvádí na podporu svých názorů pod heslem „Soupis“ tyto znalce: W. M. Ramsay, A. W. Zumpt, Theodor Mommsen. Tak nás HPP ve dvou případech zavádí do 19. století a v jednom případě do konce 19. století a začátku 20. století, což je snadno doložitelné životopisnými údaji těchto učenců. W. M. Ramsay (1851-1939); Theodor Mommsen (1817-1903); A. W. Zumpt (1815-1877).

Obdobné platí i pro heslo „Quirinius“, kde je odvolávka na Schaffovu a Herzogovu Encyklopedii. Philip Schaff se narodil v roce 1819 a zemřel 1893; Johann Jakob Herzog se narodil v roce 1805 a zemřel v roce 1882.

Proti akademickým kvalitám uvedených učenců nelze nic namítat. A. W. Zumpt byl „pouhým“ gymnaziálním profesorem v Berlíně na gymnáziu Friedricha Wilhelma. Nicméně bylo to v době, kdy klasické jazyky byly na gymnaziální úrovni mnohdy přednášeny vynikajícím způsobem. Kromě toho byl také zetěm a spolupracovníkem světově uznávaného latiníka na Berlínské univerzitě, Karla Gottlieba Zumpta (1792-1849, Karlovy Vary). Všichni ostatní byli akademičtí odborníci, kteří ve své době patřili mezi světové špičky.

W. M. Ramsay učil v Oxfordu a později, od roku 1886 až do roku 1911, na univerzitě ve skotském Aberdeenu. V roce 1906 byl za svoje znalosti a zásluhy na poli obrany Bible proti útoku liberálních teologů 19. století povýšen do rytířského stavu.

Theodor Mommsen byl jedním z nejvýznamnějších klasicistických učenců 19. století, jehož práce na poli archeologie a práva stále slouží jako výchozí bod pro mnohé práce. T.

Mommsen za svoje celoživotní dílo především v oblasti literární dostal rok před smrtí, v roce 1903, Nobelovu cenu.

Philip Schaff, Švýcar se vzděláním obdržným na univerzitách v Halle, Tübingenu a Berlíně, polyglot plyně mluvící řecky a hebrejsky, zvládl lehce angličtinu a od roku 1870 až do své smrti přednášel na renomovaném Union Theology Seminary v New Yorku, USA. Napsal řadu vynikajících prací, monumentální je jeho Historie křesťanské církve.

Johann Jakob Herzog byl blízkým spolupracovníkem Schaffovým a jeho práce je podstatnou součástí Schaffovy a Herzogovy Encyklopedie.

Problém HPP tedy není v tom, že by nepoužíval odborné citáty. Problém HPP je často v tom, že není aktuální a že v mnoha případech podporuje svoje stanovisko z prací neuvěřitelně starých.

V našem *konkrétním* případě:

HPP cituje dílo W. M. Ramsaye „The Bearing of Recent Discovery on the Trustworthiness of the New Testament“ (Dopad nejnovějších objevů na důvěryhodnost Nového zákona), které bylo publikováno v roce 1920 – a tak slovo „nejnovější“ bude brzy staré skoro 90 let. A jak jsem se zmínil, Ramsay šel do badatelského důchodu téměř před 100 lety, v roce 1911.

Mommsenovo dílo „Res gestate divi Augusti (O činech božského Augusta) vyšlo v roce 1883 a Mommsenova úloha spočívala v edici dochovaných kopií životopisu římského císaře Augusta.

Schaff-Herzogova Encyklopedie vyšla v roce 1884.

Ad 2: V HPP je práce s původně odborným, dnes již ale zastaralým textem, průvodním jevem při zpracování celé řady hesel. Čtenář pracující s HPP to musí vzít v úvahu a musí si rovněž dát pozor na datum, které je v HPP uvedeno jako datum vydání. Při zběžném čtení totiž může nabýt dojmu, že se jedná o dílo současné nebo přinejmenším nedávné.

V našem *konkrétním* případě:

pod heslem „Quirinius“ je uvedeno dílo T. Mommsena „Chronica Minora“ ve vydání z roku 1981. Toto vydání je z nedávné doby, ale vlastní dílo bylo poprvé vydáno v roce 1892 nebo ještě dříve. Jedná se o knihu dnes starou nejméně 120 let. Dále, pod heslem „Quirinius“ je odkaz na Schaff-Herzogovu Encyklopedii ve vydání z roku 1957. Svědek Jehovův, neznalý dané problematiky a studující s nejlepším úmyslem tento odkaz, si nevyhnutelně bude myslet, že se jedná o dílo druhé poloviny 20. století. Není to tak, encyklopedie poprvé vyšla v roce 1884.

A ještě jednou připomenu, že pod heslem „souples“ je uvedena práce W.M. Ramsaye „Dopad nejnovějších objevů na důvěryhodnost Nového zákona“ ve vydání z roku 1979. Tak se zdá, že se jedná o současnou práci, a tak to také bude chápat většina svědků Jehovových. Skutečnost je ta, že práce poprvé vyšla v roce 1920.

Dokazování HPP je přitom často provázeno výrazy jako „většina odborníků“, „mnozí znalci“, „obecně se nepochybuje“ a podobně. Vzniká tak dojem, že vědecká obec stojí za prosazovaným tvrzením.

Konkrétně v našem případě:

Pod heslem „souples“: „mnozí badatelé se domnívají“. Kdo jsou ti „mnozí badatelé“? Kdy publikovali? Respektují je jejich kolegové? Jak se jmenují jejich práce?

Pod heslem „Quirinius“: „většina znalců tvrdí“ – Kdo je tou „většinou“? Jsou to badatelé z Evropy nebo Ameriky? K jaké myšlenkové nebo teologické škole patří?

Pod heslem „Quirinius“: „proto se někteří z nich domnívají“. Co znamená „někteří“? Jsou mezi nimi zastoupení jak protestantští, tak katoličtí učenci? Patří někteří z „některých“ ke starší generaci, nebo naopak ke generaci nastupující?

V tak rozsáhlém díle jako je HPP se nelze určité generalizaci a zevšeobecňování vyhnout. Čtenář HPP ale udělá velmi dobře, nebude-li na takových obecnostech zakládat celý svůj názor a bude-li pátrat i po ostatních pramenech, nejraději současných.

Osobní poznámka k Filipu Schaffovi a Theodoru Mommsenovi

Ačkoli se to stalo již před mnoha lety, dodnes si vzpomínám, jak jsem se setkal s Filipem Schaffem. Bylo to jednoho pošmourného podzimního dne a já jsem v knihovně pátral po dobré křesťanské četbě. V oddělení nazvaném „Dějiny křesťanství“ můj zrak padl na objemnou knihu v černé vazbě, viditelně opotřebované dlouholetým a častým používáním. Titul zněl: „Filip Schaff – Dějiny křesťanské církve, svazek 1“.

Vzal jsem knihu z přihrádky, našel místo v rohu knihovny a otevřel „Předmluvu“.

Pak jsem v křesle zůstal ještě dvě hodiny a nemohl se od knihy odtrhnout. Četl jsem a četl a říkal jsem si: „To je třída, ten Schaff, to je ale třída“. Druhý a třetí a čtvrtý den jsem zase četl. Nemohl jsem prostě přestat. Až jsem se ráno pátého dne, s hrnkem horké ranní kávy v ruce, dostal na stranu 511 prvního svazku. Ještě chvíli jsem četl, pak složil hlavu do dlaní a začal se modlit.

Myslím, že bych teď měl přeložit do češtiny pasáž, která zcela změnila můj náhled na křesťanství a soupeření jednotlivých církví v jeho rámci. Četl jsem:

Křesťanství, pravda a dogma v něm

Křesťanství je především skutečným životem, nikoli doktrínou; je novou mravní normou, je záchranou, která byla nejprve ztělesněna v Kristu Ježíši, „ve slově, jež se stalo tělem“, Bohem-a-Člověkem, aby se tato nová mravní norma a nová záchrana od Krista šířila do celého světa, ke všem lidem, a uvedla je do zachraňujícího společenství s Bohem.

To samé je pravdivé o křesťanském náboženství a o jeho působení v životech jednotlivých křesťanů. Křesťanství nezačíná u náboženských nauk a představ, ačkoli jsou v něm také, přinejmenším v zárodečném stavu, obsaženy. Ale křesťanství samotné přichází jako nový život. Jako znovuzrození, obrácení se a očištění; jako osobně prožitá zkušenost, která si vezme celého člověka se všemi jeho schopnostmi a možnostmi, jako zkušenost osvobozující nás od pocitu viny a moci hříchu a usmiřující nás s Bohem, jako zkušenost vracející pokoj a soulad duši a v konečném důsledku oslavující samotné hmotné tělo. Tak je život Krista zrcadlen v jeho lidu, v něm roste a zraje prostřednictvím nezasloužené milosti a v pokračujících projevech víry a lásky, až konečně tento život dosáhne naplnění ve vzkříšení.

Takový nový život nezbytně obsahuje doktrinální (naukovou) část neboli poznávání pravdy. Kristus o sobě říká: „Já jsem ta cesta, a pravda, a život“. Je to on sám, kdo je zosobněním zachraňující pravdy, přičemž zároveň člověku zjevuje, jaký vztah k Bohu je možné mít. Ale tato nauková část se v Novém zákoně neprojevuje ve formě abstraktní teorie, jako produkt spekulace, jako vědecký systém myšlenek podřízený logickému a matematickému dokazování, nýbrž jako svěží, bezprostřední výrok nadpřirozeného, Božího života, jako život poskytující síla, stejně mocná

v praxi jako v teorii, přicházející s božskou autoritou do lidských srdcí, svědomí a myslí, přičemž tyto jsou ke křesťanství neodolatelně přitahovány. Poznání, s nímž se zde setkáváme, poznání Boha v Kristu, je současně věčným životem. – Jan 17:3. Nesmíme zaměňovat dogma a Pravdu. Pravda je božské podstaty, doktrína (nauka) je lidské chápání a lidské vyjádření této pravdy; Pravda je živá a život předávající moc, dogma (nauka) je logická poučka (recept, předpis); Pravda nikdy nekončí, nikdy se nemění a je věčná; dogma končí, mění se, podléhá úpravám.

Jsem Filipu Schafovi vděčný za to, že ve mně prohloubil lásku k dějinám i současnému životu „celého společenství bratrů a sester v Kristu“ a pomohl mi k nadhledu, z něhož se od té doby těším.

Moje setkání s Theodorem Mommsenem bylo zcela jiného druhu. Sedím v přednáškové hale Filozofické fakulty v Praze a užívám si dokonalé němčiny profesora Elsnitze, v níž nám přednáší o významných postavách historie našeho západního souseda. Historie mě baví a tak pozorně naslouchám charakteristice Theodora Mommsena, kterou profesor, sám německého nebo rakouského původu, podává. Přednáška se blíží k závěru, když tu řečník předesílá:

„Z jedné věci, kterou Mommsen učil, nikdo z vás asi nebude mít radost. Ve skutečnosti žádný Čech nemůže mít z tohoto Mommsenova názoru radost. Mommsen měl na spolupráci mezi Čechy a Němci tento názor

„Willst du nich ein Deutscher sein, so schlag ich dir den Schädel ein.“

„Kdo by to chtěl přeložit do češtiny, abychom měli jasno, jak to Mommsen myslel?“

Zvedám ruku a říkám: „Nechce-li Čech Němcem býti, je třeba mu lebky zbiti.“

„Výborně“, povídá profesor Elsnitz. „Tolik k Mommsenovi.“

Vskutku, v životě nás čekají různá setkání. Někdy je dobré být připraven na to, že nás při nich budou bít po hlavě – zvláště, dovolíme-li si mít jiný názor než oni.

ZÁVĚR: BIBLE A CESTA ČLOVĚKA K BOHU

„Všechny svaté spisy byly inspirovány Bohem; poučují nás o tom, co je pravda, vedou ke zpytování a nápravě vlastního života a vychovávají nás k správnému jednání.“

2 Timoteovi: 3:16 (SNC)

Obsah Bible neomylně dosvědčuje Boží existenci, ale nesporná Boží existence sama o sobě nedosvědčuje, že by obsah Bible musel být neomylný.

Ačkoli věřící lidé mohou jednoznačně spojovat inspiraci Bible s její neomylností, není tomu tak.

Abych ukázal, jak složité je mluvit o inspiraci Písma a zároveň o jeho absolutní neomylnosti, vybral jsem dva biblické texty jako názorné příklady.

Na základě první části textu ze 2 Timoteovi 3:16 – „všechny svaté spisy byly inspirovány Bohem;“ (SNC) – jsem se snažil doložit, že věřící lidé v době jak před narozením Ježíše, tak i po jeho smrti, pokládali za inspirované rozdílné spisy a podle svých představ z nich v té době a v následujících staletích vytvářeli závazné sbírky.

Dnes existují čtyři takové závazné sbírky, každá z nich s různým počtem svatých spisů. Ustálený název pro sbírku svatých spisů je slovo kánon. Mluvíme proto o židovském, katolickém, protestantském a ortodoxním kánonu svatých písem.

Který z těchto čtyř kánonů je neomylný, to jest obsahuje pouze knihy Boží?

Navzdory této různorodosti svatých písem, pro každého věřícího člověka platí i druhá část ze 2 Timoteovi 3:16, že totiž v každém svém znění nás tyto svaté spisy „poučují o tom, co je pravda, vedou ke zpytování a nápravě vlastního života a vychovávají nás ke správnému jednání“ (SNC).

Kdo ale byl prvním a zároveň posledním přímým zdrojem těchto Bohem vdechnutých slov? Apoštol Pavel, nebo někdo jiný? Kdy byla poprvé zachycena do písemné podoby? Kdo posléze vyhotovil první kopii? A kdo další a další kopie? Máme právo klást takové otázky? Máme právo studovat Bibli?

Když lidé studují svatá písma, docházejí někdy k závěru, že v Bibli jsou místa, jejichž pravdivost neobstojí ve srovnání s historickými skutečnostmi nebo dokonce ve srovnání s jinými biblickými texty. Neznamená to, že tito lidé ztrácejí víru nebo mají pochybnosti o Boží existenci. Pochybovat o správnosti zaznamenané informace není totéž, jako pochybovat o Bohu samotném.

Pokud takto věříme, není pro nás až tak důležité, zda výše zmíněná slova napsal apoštol Pavel nebo někdo jiný, kdo by mohl být autorem Pastorálních epištol. Ani nás nemusí

trápit, zda to bylo v roce tom či onom. Zásadní sdělení je pro nás v obsahu tohoto výroku. Jestliže jej přijmeme jako od Boha a jednáme podle něj, budeme prospívat.

Z mnoha veršů, jejichž podrobný rozbor vede k otázkám ohledně naprosté neomylnosti Bible, jsem vybral text z Lukáše 2:2: „Tento první majetkový soupis se konal, když Sýrii spravoval Quirinius“. Zdá se, že Lukášův historický údaj potřebuje bližší vysvětlení, protože zdánlivě neodpovídá skutečným v životě římského místodržitele Quirinia. Ale i když sesbíráme všechny dostupné údaje, stále není úplně zřejmé, jak to tehdy bylo. Byl jeden majetkový soupis, nebo dva? Byl Quirinius jednou, nebo dvakrát místodržitelem Sýrie?

Ať již se my přikloníme na jednu či druhou stranu, změní to něco na skutečnosti, že pokud jsme přijali Ježíše Krista jako našeho Pána, náš život má hlubší smysl, a to bez ohledu na to, jaké v tomto bodu zastáváme stanovisko?

Ježíš nám radí, abychom na své otázky hledali odpovědi. Zároveň nám slibuje, že odpovědi nalezneme. – Matouš 7:7.

Ježíš nám ale neslibuje, že pro nás nevystanou nové otázky. Vlastně říká pravý opak. Říká nám, že budeme hledat neustále.

Jakoubek Stříbrný

Prameny:

1. Bible (NS, EP, KB, NBK, SNC)
2. Dunn, James; „Nový pohled na Ježíše“ (A New Perspective on Jesus“, Baker Academic, 2005)
3. Hoerth, Alfred; „Bible a archeologie“ (Bible and Archeology, Baker Books, 2005)
4. White, Michael; „Od Ježíše ke křesťanství“ (From Jesus to Christianity, HarperCollins, 2004)
5. Bart, Ehrman; „Ztracené knihy Bible“ (Lost Scriptures, Oxford University Press, 2003)
6. Vanderkam, James & Flint, Peter; „Význam svitků od Mrtvého moře“ (The Meaning of the Dead Sea Scrolls, HarperCollins, 2002)
7. Packer, James; „Pravda a moc“ (Truth and Power, Harold Shaw Publishers, 1996)
8. Brown, Raymond; „Zvážený a rozhodující význam Bible“ (The Critical Meaning of the Bible, Paulist Press, 1981)
9. Chicagské prohlášení o neomylnosti Bible (Chicago Statement on Biblical Inerrancy, Chicago 1978)
10. „Septuaginta Starého zákona s anglickým překladem“, („The Septuagint Version of the Old Testament with an English Translation, Zondervan, 1970)
11. II. Vatikánský koncil, prohlášení o inspiraci Bible
12. Hlubší pochopení písem, WTBT 1988, český překlad

Osud druhý: Kánon Bible – cesta staletími

Bible – jak až k nám?

Sestavený kánon a jeho přenos

Když jsem poprvé četl knihu od Christophera De Hamela „Ta kniha. Dějiny Bible“ (The Book. A History of the Bible), která vyšla v nakladatelství Phaidon v roce 2001, uvědomil jsem si, že se jedná o mimořádné dílo. Od té doby jsem se k ní několikrát vrátil a vždy jsem měl pocit, že se dozvídám něco nového.

Christopher de Hamel je knihovníkem na Corpus Christi College v Cambridgi v Anglii a autorem celé řady dalších knih o rukopisech Bible. „Ta kniha. Dějiny Bible“ není pojednáním o vzniku Bible, ale o literárním díle, které se nazývá Bible, a proto není ve své podstatě kontroverzní. Nezájatost a odbornost knihy je jedním z jejích velkých kladů.

Dalším kladem je to, že de Hamel obvykle své knihy doprovází fotografiemi vzácných rukopisů a tak činí svoji práci nejen badatelsky zajímavou, ale i velmi poučnou a srozumitelnou.

Co mne na jeho knize z hlediska laického čtenáře Bible nejvíce přitahuje je to, že na dějiny již sestaveného kánonu Bible nahlíží jako na příběh a poutavě vypráví, jaký osud provázal Bibli od 4. století až do současnosti.

Habent sua fata libeli je mottem, kolem kterého se točí i vyprávění autora této pozoruhodné knihy.

S vděčností proto používám pro druhou část vyprávění o osudu Bible jeho knihu, kterou podávám ve stručném obsahu jednotlivých kapitol.

Christopher de Hamel – „Ta kniha. Dějiny Bible“

1. kapitola Latinské Bible od Jeronýma ke Karlovi Velikému
2. kapitola Bible v hebrejštině a v řečtině
3. kapitola Obří Bible raného středověku
4. kapitola Komentáře k Bibli
5. kapitola Přenosné Bible 13. století
6. kapitola Obrázkové Bible
7. kapitola Anglické Viklefovy Bible
8. kapitola Guttenbergova Bible
9. kapitola Bible a protestantská reformace
10. kapitola Bible jako odvětví anglického a amerického průmyslu
11. kapitola Misionářské Bible
12. Novodobé pátrání po původu Bible

1. Latinské Bible od Jeronýma ke Karlovi Velikému

Jeroným přeložil Bibli do latiny z původních jazyků, hebrejštiny a řečtiny, ke konci 4. století n. l. Latina tehdy byla běžnou dorozumivací řečí lidí žijících v západní Evropě. Jeho překlad byl používán více než 1000 let, dokud se latina nestala pouze jazykem vzdělanců. Tak Jeroným posunul biblický text až do doby renesance, do 16. století.

Jeroným pochopitelně nebyl autorem biblických knih. Ty obíhaly ve světě již po mnohá staletí. Jeroným je ale uspořádal do jednoho svazku, do Bible jak ji známe dnes. Bible jako jednotka, jako kniha, kterou chceme sledovat, tak vděčí za svoje uspořádání Jeronýmovi. Co o něm víme?

Narodil se v Dalmácii, severní Itálii, přibližně v roce 342 n. l. Jeho domovským městem byla Aquileia, v té době rušné římské město a středisko diecéze, kterou údajně založil svatý Marek. V době Jeronýmova narození vstoupilo křesťanství do fáze rozmachu, způsobené přízní Konstantinovou trvajícím od roku 311 n. l., stvrzenou Nikajským koncilem v roce 325 n. l., a stávalo se hlavním náboženstvím římské říše.

Jeronýmovým mateřským jazykem byla pravděpodobně řečtina, ale jak řečtina, tak latina byly v jeho prostředí zcela běžné a denně používané. Ve 12 letech byl poslán na studia ke slavnému mistrovi latinské gramatiky Donátovi, jehož vliv je patrný v pozdější jasné a elegantní formulaci Vulgáty.

Po studiích Jeroným cestoval v Palestině a na Blízkém východě, kde si zdokonalil řečtinu a začal se učit hebrejsky. S jistotou víme, že nejpozději v roce 382 přijal práci u papežského dvora a působil jako úředník pro papeže Damase, který jej v tomto roce požádal, aby revidoval latinský text čtyř evangelií. Jeroným Damasovi píše, že si obstaral desítky kopií a že se mu zdá, že existuje tolik verzí evangelií, kolik je kopií. Neměl na mysli zásadní rozdíly, ale rozdíly, které byly průvodním jevem všech manuskriptů psaných rukou: opakování chyb předchozích opisovačů a vytváření nových chyb – vlastních, i těch pramenících ze snahy opravit nelogičnosti předlohy. Budeme se s tímto jevem setkávat až do okamžiku vynálezu knihtisku v polovině 15. století.

Papežský dvůr měl v té době k dispozici dvě základní verze evangelií – řeckou a latinskou. První křesťané v Římě mluvili s největší pravděpodobností řecky (a Pavel napsal svůj dopis Římanům rovněž řecky). V jiných částech impéria již tomu tak nemuselo být a mnozí lidé v Gálii nebo Španělsku mluvili pouze různými latinskými nářečím, ve kterých rovněž měli svoje opisy všech knih, jak SZ, tak NZ – podle slov Cypriána (zemřel 258) lze usuzovat, že ke konci třetího století byly ve volném oběhu – nikoli v kodexu – skutečně již všechny knihy, jak je známe dnes.

Odtud – z absence kanonických knih v jednom svazku a jejich oběhu v různých nářečích latiny v různých částech říše – vznikla potřeba jednotného překladu do jazyka nově

vznikající dominantní církve: moderní latiny. V ní Jeroným v Římě dokončil čtyři evangelia a pravděpodobně začal práci i na žaltáři.

Damasus zemřel v roce 384 a Jeroným v té době natrvalo opouští Řím, aby se na příštích 30 let usadil v místě, kde se narodil Spasitel, v biblickém městě Betlému. Zde také vytváří své největší dílo, Vulgátu, překlad všech knih Bible, jak je známe dnes, do tehdy běžně používaného jazyka, latiny konce 4. století. Jaké rukopisy mu sloužily jako podklad pro překlad?

Řecké opisy jednotlivých NZ knih nebyly problémem, protože NZ byl v řečtině napsán. Kromě toho měl k dispozici i opisy Septuaginty, tedy překlad Hebrejských písem do řečtiny, zahájený ve 3. století př. n. l. a dokončený do začátku 1. století př. n. l. Navíc mohl použít i jiné řecké překlady Hebrejských písem, které byly pořízeny Aquilou, Symnachem a dalšími autory. Žádný z nich se nedochoval do dnešních dnů, ale víme o nich, že se nacházely v Hexaple, o které Jeroným píše, že ji měl k dispozici.

Hexapla bylo ohromné biblické dílo vznikající pod patronací Origena (184-254). Manuskript se skládal ze šesti sloupců. První sloupec byl v hebrejštině, druhý byl rovněž v hebrejštině, ale přepsán řeckou abecedou, a třetí až šestý sloupec tvořily čtyři různé překlady hebrejského textu do řečtiny.

Hexapla se bohužel nedochovala ani v originálu, ani v žádném opisu, a je jenom málo knih, jejichž objevení by si badatelé přáli více, ale zatím zůstává jenom u touhy.

Jeroným sám píše, že Origenovu Hexaplu objevil v Cesareji, a domníváme se, že ji vzal s sebou do Betléma, kde obklopen desítkami biblických svitků den co den pracoval na svém díle.

Někdy kolem roku 390 Jeroným dospěl k zásadnímu rozhodnutí, že při překladu SZ zcela přestane používat řecké překlady hebrejského textu a začne překládat pouze za použití hebrejského originálu. Pro nás je toto jeho tvrzení o překladu z původní hebrejštiny dnes především otázkou důvěry, protože se nedochovaly žádné hebrejské rukopisy, které by mu sloužily jako podklad. Svitky od Mrtvého moře, objevené krátce po 2. světové válce, v té době pochopitelně neměl, a kromě nich je mezi dobou 1. století př. n. l., kdy byly napsány, až do dnešní doby, období 10 století, tedy jednoho tisíce let, z něhož stále nemáme žádný hebrejský rukopis SZ – nejranější opisy Hebrejských písem, které kromě svitků od Mrtvého moře vlastnime, jsou z devátého a desátého století.

Nemáme tak možnost ověřit Jeronýmův zdroj; nicméně také nemáme důvod nevěřit, že z hebrejských opisů nepřekládal. Kromě víry k tomuto závěru máme i dobré důvody. Jedním z nich je skutečnost, že Jeroným zjistil, že hebrejské rukopisy neobsahují knihy, které naopak jsou součástí řeckých rukopisů, ze kterých až do té doby čerpal a k nimž mimo jiné patřila i řecká Septuaginta.

Jinými slovy, řecká Septuaginta, jeden z nejdůležitějších překladů v historii, běžně používaný židy i křesťany v prvním století n. l., je překlad, jehož nedílnou součástí byly a

jsou knihy, kterým protestanti, vedeni katolickým knězem Jeronýmem, říkají apokryfní: Tobit, Judith, Moudrost, Ekleziastikus, I a II Makabejské a Baruch.

Byl to totiž Jeroným, jenž jako první na základě svého zjištění učinil závažný krok, kterým bylo to, že upřednostnil znění hebrejských rukopisů oproti řecké Septuagintě a dalším řeckým překladům a na tomto základě také označil výše uvedené knihy jako apokryfní neboli jako knihy, které nebyly v předloze, se kterou pracovali židovští překladatelé Septuaginty. Jinými slovy, prohlásil, že nejsou inspirované a že nemají Boží původ.

Vzhledem k NZ Jeroným neměl vážné výhrady přijmout jej v podobě, jak jej známe dnes. Podle Muratoriho kánonu, seznamu biblických knih NZ datovaného do konce 2. století (170 - 200), křesťané nejméně od té doby přijímali jako kanonické čtyři evangelia, Skutky a 13 Pavlových dopisů. Na oficiálním seznamu té doby ještě nebyl například ani Jakub, ani 1 a 2 Petra, ale v době Jeronýma tyto a jiné knihy již zaujímaly pevné postavení. Výjimku pro Jeronýma, a pro mnohé dodnes, představuje například dopis Židům – nicméně v důsledku přijal NZ tak, jak jej známe dnes.

Navzdory své kvalitě musela Vulgáta bojovat o své místo na slunci s mnoha starými rukopisy, které v říši volně obíhaly. Důvodem bylo to, že lidé se velmi neradi vzdávají tradice, a to platí zejména v náboženské oblasti. Čím je nějaký text starší a čím hůře se mu rozumí, tím více se zdá, že je blíže starodávné pravdě, kterou v moderním věku ztrácíme. Pro Jeronýmovu Vulgátu to znamenalo, že byla přijata s nedůvěrou a během prvních několika staletí musela doslova bojovat o přežití. Svědčí o tom například skutečnost, že z 5. a 6. století se z opisů dochovala pouze část evangelií, zatímco z opisů biblických knih ve staré latině jich z této doby máme desítky.

Jak ale přibývala století, Vulgáta získávala na stáří i vážnosti a postupně nakonec zcela převážila.

Vulgáta se na výsluní dostala také proto, že začala být používána pro veřejné liturgické čtení při bohoslužbách. Výzvu k takovému čtení nacházíme v 1. Timoteovi 4:13 a nikdy nebylo pochyb o tom, že čtení a rozprava nad Bibli byly od počátku nedílnou součástí křesťanství, ze kterého nikdy nevymizely. Při veřejných bohoslužbách diákon přinášel Bibli na vyvýšený stupínek před oltářem a četla se zejména evangelia. Vulgáta se četla ale i v kláštorech – Řád svatého Benedikta ustanovil v polovině 6. století předpis, podle kterého se Písmo četlo během denních společných jídel a rovněž jako součást uctívání každodenního uctívání v předem stanovených časových úsecích.

Nejpozději začátkem 7. století se stalo běžným, že se v kostelech během roku přečetla celá Bible. Nejdůležitější pro život církve a tím i pro liturgické použití při mši byl přitom záznam o Pánově životě – evangelia. Byla nejvíce opisována a používána, jak dosvědčuje i to, že z doby před začátkem 9. století evangelia tvoří jednu polovinu ze všech dochovaných biblických knih.

Vulgáta triumfovala nad starými latinskými opisy také proto, že se stala překladem používaným misionáři. Když pod vedením svatého Augustýna z Canterbury v Anglii na přelomu 6. a 7. století docházelo k rozsáhlé konverzi národa ke křesťanství, byla přítom základním textem Kniha evangelií v jazyce Jeronýmovy Vulgáty.

Vrátíme se nyní znovu k tomu, v jaké podobě Bible v té době obíhala. Obvykle tomu bylo tak, že opisovači seskupovali jednotlivé knihy do svazků několika knih. Evangelia byla samozřejmě pospolu. Jiným příkladem může být Oktateuch – 8 knih od Genesis k Rut, nebo seskupení knih proroků, či z NZ epištol. Skutky byly obvykle doprovázeny Zjevením; Žalmy se vyskytovaly samostatně.

Jedním z nejlépe dochovaných opisů Vulgáty je kodex Amiatinus, jehož počátky sahají k římskému senátorovi Cassiodorovi do 6. století. Jedná se o kodex, který je považován za jeden z nejlepších opisů původní Jeronýmovy Vulgáty. Má proto několik charakteristických rysů. Především se jedná o tzv. 'pandekt', to znamená, že se skládá z opisů všech biblických knih.

Slovo pandekt pochází z řeckého pan (všechn, celý) a z dekhethai (obdržet). Jinými slovy, stalo se to, že autor pořídil opisy všech knih Bible a zároveň je svázal do jednoho díla. To v tehdejší době bylo něco naprosto výjimečného. Kompletní Bible, které by se skládaly ze SZ a NZ, v té době téměř neexistovaly. Kodex Amiatinus ale na 2 060 stránkách obsahuje celou Bibli a je nejstarším exemplářem latinské Vulgáty dochované v jednom svazku.

Závěr první kapitoly pojednávající o Jeronýmově Vulgátě nás přivádí do doby Karla Velikého (742-814), zakladatele, či lépe řečeno obnovitele Svaté říše římské. Ten v roce 781 povolal do Cách (Aachen, Německo) mistra představeného katedrály v Yorku Alcuina, aby dohlížel na program královské náboženské reformy v Karlově říši, jejímž cílem bylo sjednocení země a její modernizace. Alcuin byl v roce 796 jmenován opatem představeným kláštera svatého Martina v Tours a dohlížel zde na výrobu Biblí, které byly páteří Karlovy náboženské reformy. Z Tours se také šíří označení „bibliotheca“ pro Bibli ve smyslu soustavy knih, protože Alcuin vydává Bible jako „pandect“, jako komplet starozákonních i novozákonních knih, vydává je jako jeden celek. Teprve od tohoto okamžiku, osm století od sepsání a pět století od podoby navržené Jeronýmem v Betlému, se tedy začíná rýsovat forma Bible tak, jak na ni automaticky pohlíží čtenář 21. století.

Až do naší doby se zachovalo nejméně 46 celých Biblí z Alcuionovy dílny první poloviny 9. století, což odhadem představuje produkci dvou knih Bible ročně po dobu 50 let. Usuzujeme, že na každém manuskriptu pracovalo současně 24 písařů, kteří v práci pokračovali i po smrti jak Alucina (804), tak Karla Velikého (814) až asi do roku 850.

Ačkoli původní záměr Karlův byl nejenom náboženský, ale rovněž politický a strategický pro sjednocení země, výsledkem provedení jeho příkazu rozšířit Písma ve velkém měřítku bylo to, že na konci 9. století měly všechny velké evropské kláštery k dispozici Písmo v jednotném jazyce – Jeronýmově latinské Vulgátě. Ta v proudu času získávala

patinu starodávneho posvátného textu a zaujala ústrední postavení v liturgii i osobním uctívání věřících v průběhu celého středověku, a ve skutečnosti až do vynálezu knihtisku v polovině 15. století.

2. kapitola Bible v hebrejštině a v řečtině

Vulgáta, klíčový překlad Bible do latiny, vznikl v Palestině na základě místních pramenů, ale rozhodným místem jeho působnosti byla západní Evropa.

Když Jeroným pracoval na překladu Vulgáty, používal jako podklad v předchozích stoletích zhotovené rukopisy jednotlivých biblických knih, které měl k dispozici v hebrejštině a řečtině. Řečtina a hebrejšтина byly dorozumívacími jazyky v oblasti Blízkého východu a lidé zde žijící v těchto jazycích uchovávali své posvátné texty.

Tato kapitola se proto zabývá dějinami Písem v jejich původních jazycích a jejich přenosem až do dnešní doby.

Obecný úvod

Většina textů z celku, který dnes označujeme jako Starý zákon, byla napsaná v hebrejštině mnoho staletí před Kristem. Židé tento text v hebrejštině používají až dodnes, ale neznají pro něj termín „Starý zákon“. Důvodem je to, že pro ně žádný „Nový zákon“, který by byl integrální součástí Bible, neexistuje. Stejně jako křesťané, i židé pro svá svatá písmena používají výraz „Bible“ – ale myslí tím pouze své původní hebrejské texty.

Je ale pravda, že židé po období mnoha set let používali „Bibli“, která byla překladem jejich původních hebrejských textů do řečtiny. Tento překlad byl a je známý jako Septuaginta. Septuaginta byla tedy „Bibli“ řecky mluvících židů dávno předtím, než vůbec došlo ke vzniku křesťanství.

Když byl posléze sepsán Nový zákon, byl od samého počátku psán v řečtině – na rozdíl od Starého zákona Nový zákon nikdy neexistoval v hebrejštině. První křesťané, jimiž byli výlučně židovští následovníci Krista, byli s textem Septuaginty velmi dobře seznámeni a okamžitě tuto řeckou Bibli použili jako základ pro svoji víru, jako základ, na nějž bezprostředně navázali svojí tvorbou rovněž v řečtině. Tak došlo ke vzniku dvou vzájemně se doplňujících celků psaných řecky, které jsou pro nás dnes známé jako Starý a Nový zákon.

Svaté texty v hebrejštině

Po pádu chrámu v roce 70 n. l. a po nevydařené revoltě Bar Kochby v letech 132-135 n. l. došlo k vyhnání židů z Jeruzaléma, potažmo z Palestiny, a k jejich tisíciletí trvajícím vyhnanstvím, které bylo ukončeno až zřízením Izraelského státu v roce 1948.

S sebou na svoji dlouho pouť si židé vzali hebrejskou Bibli – to jest nikoli řecký text celku, který nazýváme Starým zákonem, ale „Starý zákon“ v jeho původním hebrejském znění.

Co způsobilo, že se zřekli řeckého textu, který používali, a to paralelně s textem hebrejským, po celá staletí?

Ačkoli to nevíme s jistotou, dějiny naznačují, že na konci prvního století našeho letopočtu, někdy kolem roku 100 n. l., proběhlo nesmírně důležité setkání židovských rabínů ve městě Jabne (Jamnia), které leželo jižně od Jaffy. Někteří badatelé předkládají hypotézu, podle které zde došlo k zásadnímu zlomu v kanonizaci hebrejských Písem: z mnoha různých textů byly vybrány knihy, které od této chvíle měly vytvořit závazný kánon Hebrejské Bible. Jedním z předních učenců na tomto setkání měl být i slavný židovský rabín Akkiva (55-132).

Z koncilu nemáme žádné písemné zprávy, ale domníváme se, že zde došlo k potvrzení těchto závazných norem:

1. židé budou nadále používat pouze hebrejské znění textu Bible;
2. některé knihy, které byly používány řecky mluvícími židy a které byly součástí Septuaginty, nebyly uznány za součást původního hebrejského textu a byly z něj vyloučeny.

Tak zatímco některé texty, o kterých se do té doby vedl spor, zda jsou nebo nejsou inspirovány, byly koncilem uznány jako závazné, například Píseň písní, jiné byly ze sestavovaného kánonu vyloučeny. Mezi vyloučené patřily: Tobit, Judith, Moudrost, Baruch, I a II Makabejských a Ben Sirach. Odmítnuté knihy byly ale prvními křesťany nadále pokládány za součást řeckého inspirovaného textu, a dodnes jím, jako doklad nezávislý na židovské tradici, zůstávají.

Vzhledem k historii hebrejského textu od toho koncilu až do nálezů svitků od Mrtvého moře v roce 1947 bylo vždy velmi obtížné sledovat jeho vývoj v následujících stoletích, protože nejranější texty, které jsme měli k dispozici, se datovaly do devátého nebo desátého století.

Relativně často se vyskytují hebrejské Bible počínaje 12. stoletím. Jsou psány ve starověké hebrejské abecedě, zprava doleva a jsou tradičně sestaveny do svazků podle míry svatosti a důležitosti, které jim židé přikládali. Nejvyššímu stupni svatosti se těší Tóra neboli prvních pět knih Mojžíšových. Tóra je také jedinou knihou, kterou za svatou pokládali i samaritáni, kteří se od židovství oddělili někdy v období mezi 5. a 1. stoletím před naším letopočtem, a skutečnost, že samaritáni mají pouze Tóru, vede některé učence k domněnce, že v době oddělení samaritánů od židů ani více než pět svatých knih se závazným statutem neexistovalo.

Proroci se těší druhému stupni svatosti a důležitosti. Patří k nim „raní“ proroci převážně z doby historické, a sice knihy Jozue, Soudců, Samuelovy, Královské, a „pozdější“ proroci, to znamená Izajáš, Jeremjáš, Ezekiel a 12 „malých“ proroků, počínaje Ozeášem a konče Malachiášem.

Z tohoto hlediska rozdělení podle svatosti a důležitosti se všechny ostatní knihy ocitají na třetím místě. Jsou vedeny pod souhrnným názvem Hagiografa neboli Spisy.

Uvedené rozřídění, pravděpodobně včetně hierarchie svatosti a důležitosti, se musí datovat do doby před příchodem Ježíše Krista, který na ně poukázal v pasáži u Lukáše 24:44, kde vysvětluje, že historické události s ním spojené se udály podle toho, jak je o něm psáno v Mojžíšově zákoně a v Prorocích a v Žalmech.

Židovské rukopisy Bible z období středověku, které se dochovaly, svědčí o tom, že rabíni se výše uvedeným rozdělením řídili – rukopisy většinou obsahují pouze jednu ze tří skupin textů. Pokud se, ve výjimečných případech, všechny texty vyskytují pohromadě, jsou od sebe zřetelně odděleny, často takzvanými „kobercovými stránkami“ neboli stránkami připomínajícími dekorativní orientální tapetrie.

Z pohledu současného uspořádání křesťanských Biblí je pozoruhodné a neočekávané nejen rozdělení textu na tři skupiny podle svatosti a důležitosti, ale rovněž i knihy, které se v jednotlivých kategoriích vyskytují. Pro křesťana se židovská definice „proroků“ nutně jeví jako velmi široká, jestliže vezmeme v úvahu, že sem patří knihy převážně historického rázu, a zejména i to, že zatímco knihy Samuelovy a Královské jsou zařazeny mezi proroky, obsahem totožné knihy Paralipomenon nikoli.

Samotnou kapitolu vytváří kniha Daniel. Vzniká otázka, proč tato explicitně prorocká kniha nedosáhla uznání v podobě jejího zařazení mezi prorocké knihy. Odpovědí obvykle bývá to, že v době, kdy seskupení textů do skupiny Proroků vznikalo, kniha Daniel ještě nebyla napsaná. Absence Daniela v Prorocích je rovněž pokládána za důkaz toho, že se kánon Hebrejské Bible vytvářel ve stadiích – Tóra nejdříve, pak Proroci a posléze Hagiografa. Proto jestliže přijmeme tvrzení značné části současných badatelů, podle kterého kniha Daniel nebyla napsaná v šestém století před naším letopočtem, ale až kolem roku 165 př. n. l. (rovněž Jeroným přijímal toto datum jako oprávněné), pak se zdá, že v té době již Proroci vytvářeli ucelenou skupinu textů, kam Daniela již nebylo možné navzdory jednoznačně prorockému obsahu zařadit. Hagiografa neboli Spisy ale ještě nebyly v době druhého století před naším letopočtem uzavřeným celkem, a proto byl Daniel zařazen mezi tuto skupinu textů.

Řecká Bible – Septuaginta

Praktickou ukázkou obsahu hebrejské Bible před koncilem v Jabne, na kterém údajně došlo k jejímu výraznému oddělení od řecké Bible, je její obsah, jak je prezentován v Septuagintě – řeckém překladu hebrejské Bible z doby posledních tří století před naším letopočtem.

K Septuagintě a jejímu vzniku se váže mnoho legend. Jedna z nich je podrobně vylíčena v takzvaném „Aristeově dopisu“. Tento dopis byl údajně napsán židem Aristeem, který údajně byl vysoce postaveným úředníkem na dvoře egyptského krále Ptolemaia Filadelphie (285-247 př. n. l.). Aristeus píše, že král si přál mít ve slavné knihovně v Alexandrii řecký překlad Pentateuchu, prvních pěti knih Mojžíšových, pořízený na základě hebrejského originálu. Král se setkal s podporou velekněze Jeruzalémského

chrámu Eleazara, který do Alexandrie vyslal 72 palestinských židů, šest z každého kmene Izraele. Učení židé pak byli odděleně od sebe rozmístěni na různých místech alexandrijského přístavu a pustili se do práce. Každý z nich překládal všech 5 knih, a to přesně 72 dnů. Když se závěrečný den sešli a své překlady porovnali, zjistili, že se neliší ani v písmenku.

Překlad byl pak překvapivě nazván Septuaginta, přestože septuaginta je latinský termín pro „sedmdesát“, nikoli pro sedmdesát dva. Rovněž stojí za povšimnutí, že ačkoli původně šlo o překlad pouze Pentateuchu, název Septuaginta se vztahuje na všechny další překlady hebrejských svatých knih do řečtiny, které do souboru Septuaginty byly zařazeny v dalších dvou staletích.

Z legendy se zdá být skutečnosti velmi blízko její údaj o Ptolemaiovi, a tak i začátek překládání můžeme umístit do třetího století před naším letopočtem. Rovněž je jisté, že v prvním století před naším letopočtem již byl celý překlad dokončen a že Septuaginta obsahovala všechny knihy, které křesťané dnes označují jako Starý zákon, včetně výše zmíněných apokryfních knih Tobit, Judith, Ben Sirach, I a II Makabejských, Moudrost a Baruch.

Ostatně, i názvy knih v dnešních křesťanských Bibliích jsou založené na řecké Septuagintě. Genesis znamená „stvoření“, Exodus „vyjití“, Deuteronomium je z „deutoro nomon“, což doslova znamená „druhý zákon“, a je výrazem toho, že pátá Mojžíšova potvrzuje a upevňuje dříve daný Mojžíšův zákon.

Způsob záznamu textu

Pro biblické knihy z doby před Kristem byla klasickým způsobem zachování textu forma svitků, přičemž materiálem, na kterém byl text zapsán, byla nejčastěji zvířecí kůže nebo pergamen. Až dodnes platí, že v synagógách po celém světě je pro čtení z pódia stále používaná Sefer Tóra, tóra v podobě svitku z kůže košer zvířete. Židovští písaři v Jeruzalémě, New Yorku a jinde stále vyhotovují text podle tisíciletí platných pravidel a když je Sefer Tóra dokončena, jsou oba její konce připevněny k dřevěným válečkům tak, aby čtenář mohl svitek odvíjet až k textu, který potřebuje.

V Novém zákoně nacházíme celou řadu míst, která svědčí o čtení ze svitků. Například v Lukáši 4:17 a 20 Ježíš cituje ze svitků z proroctví Izajáše. Kniha Zjevení podmaňuje naši představivost obrazem nebe, které se „vzdálilo jako svitek, který se svinuje“, a soudem nad lidmi podle jejich „skutků ... napsaných ve svitcích“. – Zj 6:14; 20:12, NS.

Je velmi pravděpodobné, že většina knih Nového zákona byla původně napsána na svitcích. Zdá se, že první křesťané, ovlivnění řecko-římským prostředím, ve kterém žili, nejspíše nepoužívali zvířecí kůži, ale papyrus, který byl běžným materiálem pro záznam textu v oblasti Středomořího moře, zejména v Řecku a v Egyptě. Používání papyru křesťany mohlo být jedním z důvodů specifického vývoje podoby Nového zákona, a to díky omezením, která jsou spojena s tímto materiálem tehdy, jedná-li se o delší text.

Papyrové role, které se v oblasti Středoziemního moře komerčně vyráběly, byly dlouhé asi 3 metry. Písař měl tedy volbu. Pokud mu byl předložen kratší text, odřízl z role potřebnou délku. Pokud měl napsat delší celek, musel spojit dvě nebo více rolí dohromady. V praxi ale bylo téměř vyloučené, aby se spojovaly více než tři role, protože pak byl text pro délku role (více než 10 metrů) téměř nepoužitelný pro běžné čtení.

Řekněme, že Janovy dopisy se vešly na jednu nebo dvě role. Na druhou stranu, delší knihy, například Matoušovo evangelium nebo Skutky apoštolů, by pravděpodobně vyžadovaly spojení alespoň tří rolí. Z tohoto pohledu je zřejmé, že by bylo velmi nepraktické, aby se písaři snažili na jednu roli vtěsnat všechna čtyři evangelia. A bylo zcela nemožné, že by se do jednoho svitku vešel celý Nový zákon.

Vidíme tak, že od samého počátku křesťanství bylo nutností, aby Křesťanská Řecká písmena kolovala jako jednotlivé písemnosti nebo nanejvýše jako několik dokladů spojených dohromady – nikdy to nebylo tak, že by koloval celý Nový zákon najednou.

Tato situace vedla k postupu, kterým křesťané významně ovlivnili moderní civilizaci, a sice k používání formy kodexu při používání knih, nejprve pouze Nového zákona, a postupně i Starého zákona, pro uctívání Boha. Kodex – obdélníkový podklad pro psaní spojený na vnitřních koncích tak, aby se stránky mohly obracet – mohl být původně římským vynálezem. Je ale skutečností, že byl téměř výlučně používán písaři, kteří takto zaznamenávali knihy zařazené do Nového zákona. Počínaje třetím stoletím nacházíme stále více manuskripty nebo jejich fragmenty, které svědčí o tom, že kdysi byly ve formě kodexu, zatímco řecké či římské písemnosti z té doby jsou stále ve formě svitků.

Jedním z hlavních důvodů proč křesťané tak rychle rozvinuli techniku kodexu bylo to, že knihy v Novém zákoně nebyly určeny pouze pro čtení od začátku do konce, ale podstatnou součástí jejich používání byla citace z různých míst a srovnávání různých úseků Písma. Tomuto způsobu práce s textem samozřejmě daleko více vyhovovala forma kodexu než forma svitků.

První kodexy byly s největší pravděpodobností psány na papyrovém podkladě. Papyrus ale ve srovnání s pergamenem váží daleko více a když potězkáte papyrový kodex v ruce, zjistíte, že je nečekaně těžký. Zřejmě proto od okamžiku, kdy křesťané ke knihám Nového zákona začali přidávat i knihy ze Starého zákona, začalo docházet k nahrazování papyru pergamenem – pečlivě vydělanou zvířecí kůží. Koncem třetího a začátkem čtvrtého století našeho letopočtu již nacházíme celou řadu kodexů, které jako podkladový materiál používají kůži, a papyrus začíná ustupovat do pozadí.

Křesťanství se stalo oficiálním náboženstvím Římské říše za vlády Konstantina Velikého (zemřel 337). Ten nejprve dosáhl uznání křesťanství (312) a postupně jej prosazoval stále více (Nikajský koncil, 325). Nikajské vyznání víry je používáno dodnes, ale vzhledem k Bibli a jejímu statutu mlčí – odvolává se na ni, ale nekodifikuje její obsah. Několik let poté se Konstantin (v roce 330) rozhodl učinit ze starého řeckého města Byzance nové hlavní město pro východní část římského impéria – přejmenované na jeho počest na

Konstantinopol (dnes Istanbul) – a potvrdil tím směr, který nakonec vyústil v rozštěpení církve na její římskokatolickou a pravoslavnou část.

Ačkoli latina nadále zůstávala úředním jazykem impéria, město Byzanc mělo staleté řecké kořeny a jeho jazykem byla řečtina. Když zde během druhého století docházelo k pronikání a přijímání křesťanské víry, bylo přirozené, že uctívání probíhalo v řeckém jazyce. Proto když Konstantin v roce 332 požádal biskupa Eusebia z Cesareje, který v té době působil v Konstantinopoli, aby pro místní církve zajistil 50 rukopisů Bible, nebylo nejmenších pochyb o tom, že jejich jazykem bude řečtina a že to budou kodexy.

Podle císařského výnosu svaté Písmo mělo být napsáno na „dobře připraveném pergamentu písaři, kteří budou patřit mezi nejzručnější v oblasti umění přesného a krásného opisování a [Písmo] musí být velmi dobře čitelné a snadno přenosné, aby se mohlo používat.“

Tento výnos je v dějinách vůbec prvním úředním dokumentem, který se zabývá výrobou Biblí a jejich účelem. Bible měly být v řečtině, v přesném znění (to naznačuje, že již byl jak určitý vzor, tak i měřítko na přesnost jeho opisování). Měly být dobře čitelné (to naznačuje, že již probíhalo veřejné čtení) a měly být snadno přenosné, aby se mohly používat, jak i text výslovně uvádí. Jednu důležitou věc se ale nedovídáme: co bylo obsahem svatého Písma, o jaké knihy se jednalo. Mohlo jít třeba o čtyři evangelia nebo o jinou kombinaci dostupných a používaných pramenů. Nevíme.

Tři nejslavnější a nejdůležitější rukopisy na světě

Jako tři mudrci z východu, kteří se přišli poklonit nově narozenému králi a přinesli mu vybrané a drahocenné dary, tak se nám jeví i tři řecky psané rukopisy, které mají svůj původ ve východních zemích. Objevují se náhle, v nádheře a podobě, kterou by v době jejich sepsání nikdo neočekával – Sinajský, Vatikánský a Alexandrijský kodex. Všechny tři jsou zachovalými Biblemi v řečtině, knihami, které na svém počátku obsahovaly (a do různé míry stále uchovávaly) kompletní Starý a Nový zákon ve znění, které je přijímáno dnes. Všechny začínají řeckým překladem „Starého zákona“, Septuagintou, a končí řeckým Novým zákonem. Všechny vytvářejí jeden triumfální celek, složený z obou částí dnešní Bible. Jsou našimi nejranějšími svědky křesťanské Bible – Sinajský a Vatikánský kodex datujeme do čtvrtého století, Alexandrijský kodex do století pátého.

Tisíckrát a vícekrát si již badatelé kladli otázku: Mohlo by se jednat o rukopisy, které byly sepsány v důsledku výnosu Konstantinova? Zejména Sinajský a Vatikánský rukopis jsou tak blízko době, kdy vůbec nějaký panovník vydal pokyn ke zhotovení a používání Bible ve své říši. Datum odpovídá, kvalita rovněž, ale po zvážení všech argumentů se bohužel musíme přiklonit k zápornému závěru.

Sinajský kodex byl nalezen v 19. století v pravoslavném klášteře svaté Kateřiny, který leží na úpatí hory Sinaj, a podle místa svého nalezení také obdržel své jméno. Má téměř čtvercový tvar, jeho pergamenové stránky mají rozměry 381 x 330 mm. Z původních 730 stránek se jich dochovalo 390. Z původní řecké Septuaginty Starého zákona zůstala

zachována nepatrná část, ale řecký Nový zákon je celý, a rukopis navíc obsahuje i Barnabášův dopis a Hermova Pastýře. Kodex byl pravděpodobně sepsán v Alexandrii v Egyptě, ačkoli někteří badatelé prosazují jako místo vzniku palestinskou Cesareu nebo Konstantinopol samotnou.

Vatikánský kodex dostal svůj název podle Vatikánské knihovny, kde se nachází nejméně od roku 1481. Pergamen, na němž je napsán, je tak kvalitní, že jednotlivé listy se ve vaší ruce zdají být nehmotné. Obdobně jako Sinajský kodex, ani tento rukopis není úplný, nicméně se dochovala značná část původního obsahu – rukopis začíná 46. kapitolou Genesis, pokračuje úplnou řeckou Septuagintou a přechází do Nového zákona, ve kterém chybí jenom Pastorální epístoly, Zjevení a část dopisu Hebrejcům. Skládá se ze 759 listů, opět téměř čtvercového tvaru (265 x 255 mm), a převažuje názor, že místem zhotovení byl buď Egypt, pravděpodobně Alexandrie nebo Konstantinopol.

Alexandrijský kodex daroval v roce 1624 do Anglické královské knihovny Cyril Lucar, patriarcha Konstantinopole. Získal jej z Alexandrie, kde se nacházel nejméně od roku 1308. Kodex sestává ze 772 stránek o rozměrech 317 x 254 mm. Jako oba dva předcházející rukopisy je napsán řecky a vzhledem k úplnosti se jedná o nejdokonalejší exemplář. Jeho řecký text obsahuje všechny knihy Starého zákona jak jsou uvedeny v Septuagintě a v Novém zákoně přidává k nám známým knihám ještě 1 Klementův dopis. Za místo psaní se obvykle pokládá Egypt nebo Efesus.

Všechny tři rukopisy, jednotlivě, a zejména dohromady, jsou zdrojem nenahraditelného bohatství pro získání informací o historii vývoje biblického textu a představují zatím vrchol dochovaných kopií původního řeckého textu Starého i Nového zákona.

Svoji jedinečností zároveň ale představují značný problém. Důvodem je to, že nám předkládají knihy Bible nejenom jako celek Starého a Nového zákona, ale vesměs i dodržují pořadí knih tak, jak je známe dnes. Mohlo by nás to zmýlit a my bychom si mohli začít myslet, že od okamžiku čtvrtého, respektive pátého století začala tradice, podle které všechny Bible začaly kolovat v totožném formátu, jaký pozorujeme u těchto vzácných exemplářů.

Nic nemůže být více vzdáleno obecnému vzorci, který nám poskytují všechny ostatní starodávné rukopisy z té doby. Ve skutečnosti lze říci, že co se týče formátu Bible z doby před nimi a z doby po nich, tyto tři rukopisy představují sice úžasný, ale naprosto nečekaný a po mnoho následujících staletí nikdy nezopakovaný absurdní vrtoch. Máme k dispozici asi kolem 7000 řecky psaných rukopisů různých částí starozákonních i novozákonních knih a jejich spojování v určité celky, ale nic z nich ani vzdáleně nepřipomíná uspořádání, které vidíme u Sinajského, Vatikánského a Alexandrijského rukopisu. Sestavením těchto kompletních rukopisů, obsahujících všechny dnes kanonizované knihy Bible, nevyvrcholila žádná předcházející tendence, ani nebyla zahájena nová tradice. Historicky nelze nijak doložit, že bychom se od tohoto okamžiku setkávali s pandekty, tedy Biblemi, které by v jednom svazku obsahovaly starozákonní i novozákonní část.

Přítom od konce 4. století dochází ke značné produkci rukopisů řeckých Biblí používaných Pravoslavnou církví, a to po období následujících 1000 let, až do vynálezu knihtisku v polovině 15. století. Knihy jsou často seskupovány dohromady, ale nevytvářejí Bible v dnešním slova smyslu. Nejčastěji společně kolují čtyři evangelia nebo Pavlovy dopisy nebo Pentateuch. Žalmy vytvářejí samostatně používanou jednotku. Někdy se setkáváme s podobou Oktateuchu, prvních osmi knih Starého zákona, od Genesis po Ruth. Jindy je pohromadě 16 proroků.

Například dva velmi známé a velmi rané rukopisy, Cotton Genезis z pátého století a Vienna Genезis ze šestého století, byly určeny ke čtení nikoli jako součást většího komplexu biblických knih, ale zcela samostatně. Obdobně lze charakterizovat i čtyři evangelia. Vyskytují se jako jeden samostatný celek, a to v daleko nejhojnější míře, protože představují asi polovinu všech dochovaných řeckých rukopisů „Bible“.

Obvyklá metoda klasifikace řeckých rukopisů Bible vychází z toho, zda byly sepsány unciálním (velkým tiskacím) nebo minuskulním (malým tiskacím) písmem – unciálami nebo minuskulemi. Tak je možné je rozdělit do dvou skupin. Unciální písmo bylo používáno od raných křesťanských dob až asi do 10. století. Minuscule neboli malá tiskací písmenka se začala používat během 9. století a po určité době zcela nahradila unciály. Bibličtí učenci často používají toto praktické rozdělení, protože unciální rukopis obvykle znamená 'z doby historicky dávné', zatímco minuskulní rukopis znamená 'z doby historicky nedávné'. Je známo asi na 300 řeckých rukopisů, které jsou psány unciálami, přičemž asi 200 z nich je vysloveně fragmentárních. V kontrastu k tomu disponujeme více než 2 800 rukopisy Nového zákona, které jsou psány řeckými minuskulemi, a většinou se přitom jedná o kompletní rukopisy Bible.

Specifický vývoj řeckého textu

Počínaje 8. stoletím dochází v oblasti působení řecké (budoucí pravoslavné) církve k jedinečnému vývoji, který nemá obdobu u její západní římské sestry, (budoucí) církve římskokatolické. Jedná se o produkci čtyř evangelií ve dvou různých vyhotoveních. První skupinu vytvářejí evangelia ve své klasické podobě a v pořadí, jak je známe.

Druhou skupinu vytvářejí lekcionáře. Z osmého století máme 22 řeckých lekcionářů, z devátého 123, z desátého 147, z jedenáctého 231 a ze dvanáctého 499. Z období středověku se počítají na tisíce. Čím jsou lekcionáře charakteristické?

Lekcionáře obsahují celý text evangelií, ale v uspořádání, které používá úseky textů z evangelií v pořadí a perikopách, ve kterém se hodí k recitaci při bohoslužbách v závislosti na organizaci církevního roku. Některé církevní svátky mají fixní datum, dny jiných se mění každý rok v závislosti na lunárním kalendáři. Lekcionáře byly proto vázány do dvou svazků. Jeden z nich se jmenoval Synaxarion a obsahoval čtení od velikonoc do velikonoc. Druhý měl název Menologion, začínal 1. září a bylo v něm čtení stanovené pro pevně dané dny svatých a církevních svátků. Každý úsek z toho kterého evangelia je v lekcionáři uveden zavedenou formulí. Například 'to kairo ekeino ...'

znamená 'v té době, kdy' a uvádí příběh, zatímco 'Eipen o kurios ...' znamená 'Pán řekl' a bylo úvodem pro slova, v nichž bylo zachyceno Kristovo vyučování.

Druhou nejčastěji opisovanou a používanou knihou, se kterou se setkáváme bezprostředně po evangeliích, ať již v klasické podobě nebo v lekcionářích, jsou řecky psané Žaltáře. Řečtí mniši recitovali žalmy denně jako součást svého uctívání Boha. Slavným příkladem dochovaného Žaltáře je Theodorikův žaltář, obdivovaný pro celkem 435 miniaturních kreseb, dokončený v roce 1066 presbyterem Theodorem z Cesareje.

U řeckého textu bylo zvykem, že kromě opisovaného textu jeho autor zaznamenal své jméno, mnohdy i datum, a velmi často poznámku, která vyjadřovala nicotnost písaře ve srovnání s dílem, na kterém se podílel. To je jedním z důvodů, proč víme, kdo a kdy text opsal – například mnich Efrajim v roce 948 nebo mnich Teofanes, kněz v klášteře Iberon, v roce 108.

Ačkoli text samotný není tak přesný a neměnný jako Hebrejská písmena, jednotlivá slova řeckého textu zachovala v průběhu přenosu tisíciletí svoji podobu téměř nezměněnou. Moderní tištěná řecká Bible, používaná řeckou Pravoslavnou církví, stále zahrnuje řecký text z původní Septuaginty a stále zachovává Nový zákon v jeho původní řečtině.

Kromě tisíciletí používaného textu je na řeckých Bibliích pozoruhodná ještě jedna výjimečná skutečnost: řecké Bible byly vyhotoveny proto, aby se používaly. Jak bylo zvykem prvních řecky mluvících, Písmo citujících křesťanů, kteří z celé řady důvodů neměli Bibli v celém svazku, tak bylo pravidlem i u jejich řecky mluvících následovníků – i oni svatá Písma hojně používali – a proto z nich také nedělali neúnosně objemné nebo nedostupné knihy.

Sedm set let po vůbec prvním císařském výnosu o zhotovení 50 Biblí za účelem, aby 'se mohly používat', se v roce 1059 setkáváme s jiným pozoruhodným dokumentem. Eustathius Boilas, zbožný a bohatý Řek, který svým jménem zaštitil stavbu a provoz kláštera Matky Boží v severní Malé Asii, ve své poslední vůli odkázal tomuto klášteru a církvi s ním spojené 90 knih, a to těmito slovy: „Knihy musí být čteny, jak bude potřeba, kdykoli bude potřeba a kdekoli bude potřeba“.

Nemůžeme skončit tuto kapitolu zřetelnějším dokladem o neměnném účelu Bible v řeckém jazyce. Jako židé ve svých Hebrejských písmech, tak i Řekové po tisíciletí čtou ve svých Řeckých písmech od okamžiku jejich vzniku až dodnes.

3. kapitola   Obří Bible raného středověku

V této kapitole budeme rozebírat atmosféru v Evropě 11. a 12. století. Doba středověkého temna, která nastala pádem Římské říše v roce 476, došla svého ukončení kolem roku 1000. Pesimisté tehdy očekávali konec světa, který ovšem nenastal, a Evropa vstoupila do období relativní prosperity, provázené intelektuální a uměleckou tvůrčí činností.

Jedním z projevů nového kulturního sebevědomí byl návrat k teologickým velikánům uplynulých staletí, mezi jinými ke svatému Jeronýmovi (342-420), svatému Augustýnovi (354-430) a svatému Řehořovi (540-604) a k jejich monumentálním dílům. Ještě zásadnější byl ale příklon k produkci obřích Biblí. Od poloviny 11. století dochází k potvrzení eminentního zájmu o Bibli samotnou a k potvrzení jejího statutu jako nejdůležitější a nejváženější knihy světa. A tomuto duchovnímu statutu musela odpovídat i vlastní fyzická velikost knihy knih.

Evropské křesťanství nastoupilo cestu duchovní obnovy někdy v polovině 11. století. Její ústřední postavou byl Hildebrand (1021-1085), který nejprve působil v postavení kaplana papeže Řehoře VI (1045-1046), pak jako správce papežské stolice za papeže Lva IX (1048-1054), poté jako arciděkan Římské církve pod papežem Mikolášem II (1058-1061), dále jako kancléř Apoštolské stolice za papeže Alexandra II (1061-1073) a nakonec se sám stal papežem pod jménem Řehoř VII. V tomto postavení působil od roku 1073 až do roku 1085. Je to ten samý muž, který v zimě roku 1077 donutil císaře Svaté říše římské, německého krále Jindřicha IV, zůstat v šatech kajčnicka celou noc před branami hradu Canossa, když předtím nad ním triumfoval ve sporu o investituru.

Hildebrand byl ale především duchovní reformátor, jehož přesvědčením bylo, že se svatou Bibli stojí a padá náboženský život věřících a že je proto nutné ji učinit součástí denního uctívání křesťanské komunity.

Obří Bible – jejich původ a rozšíření

První obří Bible, o které se zmíníme, patřila klášteru Benediktýnů v Hiršau, kam byla darována císařem Jindřichem IV. zřejmě někdy ke konci 11. století, pravděpodobně v době jeho příměří s papežem. Obsahuje 275 listů a má rozměry 614 mm x 398 mm.

Druhou obří Bibli o rozměrech 590 mm x 382 mm daroval benediktýnskému klášteru, založenému v roce 1074 v Admontu v jižním Rakousku, jeho zakladatel a stoupenec Hildebrandovy reformy arcibiskup Gebhard. Text Starého a Nového zákona je zde zachycen na 334 listech.

Jako třetí exemplář obřích Biblí závěru 11. století nám může posloužit Bible, kterou ženevské katedrále věnoval Bedřich (1031-1073/83), když v tomto městě v působil jako biskup. Tato obří Bible sestává z 423 listů, má rozměry 600 mm x 380 mm a **váží 22 kilogramů**. Pro manipulaci s ní je dodnes třeba dvou dospělých mužů.

Všechny tyto uvedené Bible byly vyrobeny v Itálii a jsou psány v administrativním a náboženském jazyce té doby, tedy v latině. Jsou potvrzením toho, že Itálie byla všeobecně uznávaným střediskem pro výrobu obřích Biblí, což zase nepochybně souviselo s reformou, kterou prosazoval papež Řehoř VII.

Jak je ale zřejmé z toho, kde zmíněné tři obří Bible našly své konečné působiště, nejenom Itálie, ale města a klášterní střediska v celé Evropě dychtila po tom, aby vlastnila obří exemplář Bible. Jedním takovým místem byly kláštery jak v severní Normandii, a to během rozmachu, ke kterému zde došlo poté, co normandský vévoda Vilém Dobyvatel pokořil v roce 1066 Anglii, tak v Anglii samotné – za všechny zde můžeme jmenovat obří Bibli, která byla majetkem kláštera v Durhamu, a to přibližně od roku 1090.

Tak se Bible v průběhu 30 nebo 40 let od zahájení papežské reformy ohledně čtení a používání Bible dostala až 1000 km severně od Říma. Je přitom nutné si povšimnout, že sponzory nebo dárci obřích Biblí nebyli mniši nebo kláštery samotné, ale světské nebo církevní autority, ať již princové, knížata, biskupové nebo arcibiskupové. Zejména co se týká biskupů je patrné, že podstatný vliv na jejich jednání měla ta část reformy, která zdůrazňovala odpovědnost biskupa poskytnout Bible a ostatní duchovní literaturu pro svoji diecézi. Je nutné také připomenout, že Evropa v té době čelila náporu islámu a obří Bible svoji důstojností, krásou a velikostí poskytovaly podporu pro víru v zápase křesťanství s expanzí Alláhových stoupenců.

Obří Bible – určeny pro používání

Kromě ideologické role obří Bible také plnily praktickou úlohu, protože byly určeny pro církevní používání. Biblický text se četl nahlas na dvou místech každého kláštera, a sice v refektáři během jídel a v kapli v době určené k bohoslužbám. V obou případech byly pro každý den z Bible určené pasáže pro čtení, a tyto úseky Bible se staly známé jako „lekce“ neboli úseky čtení z Písma.

Kronika opatství St-Pierre-le-Vif ve francouzském městě Sens zaznamenává, jak opat Arnold v roce 1123 pro klášterní potřeby objednal knihy Starého zákona ve 4 svazcích. První z nich, Pentateuch, byl čten od poslední neděle před Popeleční středou (kdy začíná půst) až do poloviny postního období. Druhý svazek obsahoval knihy Jozue, Soudců, Ruth a Jeremiáše a tato část se četla od poloviny postního období do Velikonoc. Třetí svazek sestával z knih Královských a Paralipomenon a byl naplánován od Velikonoc do Letnic. V posledním, čtvrtém svazku, byly I a II kniha Makabejských, Ezekiel, Daniel, 12 malých proroků a Izajáš, a čtení bylo rozvrženo od Letnic do Vánoc. Kronika pokračuje tím, že další knihy budou ještě objednány.

Jedním z rysů některých obřích Biblí je to, že neobsahují evangelia a žalmy, protože ty již byly převážně vedeny samostatně jako Lekcionáře a Žaltáře. Toto rozdělení naznačuje, že obří Bible byly spolu s Lekcionáři a Žaltáři určeny jako vzájemně se doplňující celky pro pravidelné používání a že se proto spíše než v klášterní knihovně mohly nacházet u oltáře nebo v zákristii.

Na druhou stranu se zdá, že se obří Bible nepoužívaly pro čtení při bohoslužbách. Důvodem bylo nejspíše to, že písmena v nich byla drobná, a v malých, obvykle tmavých románských kostelech té doby, zejména v zimě, by se text téměř nedal přečíst. Přesto jejich funkce mohla být velmi důležitá – obsah ostatních používaných knih mohl být ověřován oproti vlastnímu textu obří Bible zejména tehdy, byla-li darem od biskupa a měla proto punc jeho autority.

Obří Bible Štěpána Hardinga

Pozoruhodným příkladem používání obří Bible jako prubířského kamene pro ostatní texty je obří Bible Štěpána Hardinga, opata cisterciáckého kláštera ve francouzském Cîteaux. Byla dokončena v roce 1109, obsahovala 601 listů a měla rozměry 474 mm x 325 mm.

Štěpán popisuje, jak se rozhodl vynaložit veškeré úsilí, aby získal co nepřesnější text Bible. Podařilo se mu obstarat řadu rukopisů, ale byl překvapen, jak se od sebe odlišují, ačkoli všechny údajně byly z dílny samotného Jeronýma. Rozhodl se proto, že obdobně jako Jeroným, také on se bude řídit hebrejským textem, aby se dopátral přesného znění. Kontaktoval tedy židovské učence a pak ze starozákonní části své Bible, která měla sloužit jako vzor, vymazal (to jest vyškrábal) všechny dodatky a nepřesnosti, které latinský text obsahoval. Obdobně postupoval i v Novém zákoně, kde se řídil pravidlem, že přesnější bude rukopis, který je starší.

Štěpánova práce je na jeho dobu, začátek 12. století a ještě dlouho potom, zcela jedinečná. Jeho cílem bylo navrátit se k prvotní čistotě Jeronýmova překladu, ačkoli se na rozdíl od něj rozhodl ponechat apokryfní knihy. Nicméně, tento pokus o textovou kritiku bere dech ještě dnes, a Štěpánova odvaha zasahovat do tradičního textu byla ohromná.

Povšimněme si rovněž, že se nerozpakoval kontaktovat židovské učence. To byl také velmi neobvyklý krok. Židé sice v té době ještě nebyli z Francie vyhnáni, ale jejich pronásledování nebylo nic neobvyklého a křesťanská a židovská komunita se téměř vůbec nestýkaly.

Bible Štěpána Hardinga byla ale na jeho dobu příliš radikální, a ačkoli se s největším úsilím badatele pokusil vytvořit vytříbený text, jeho pokus nebyl přijat. Pokud můžeme soudit, jeho obří Bible nebyla nikdy vzorem pro žádnou další cisterciáckou Bibli, ať již v oblasti textu nebo dekorativních prvků. Pro své vrstevníky byl prostě příliš radikální.

Slavné obří Bible 12. století

12. století je svědkem zakládání ohromného množství klášterů (například Cisterciáci jich do jeho poloviny založili kolem 300), které zase vyžadovaly nové a nové obří Bible. Ty se tak staly srdcem každého kláštera a jejich výroba je považována za jeden ze základních průvodních znaků 12. století. Vlastnit jednu nebo dvě obří Bible, téměř vždy nejenom

s kvalitním a přesným textem, ale i s nádherným iluminováním, bylo pro každý klášter nejenom módou, ale i nutností.

Mezi některé slavné obří Bible dvanáctého století patří Pantheonská Bible, Wormská Bible, Ansbachská Bible, Velká Lambethova Bible, Kapucínská Bible a ohromný Kodex Gigas. Místem provenience těchto a dalších obřích Biblí byly například Itálie, Anglie, Francie, Flandry, Německo, Španělsko a Čechy. Mohou se lišit výtvarným stylem, ale všechny představují rukopisy prvotřídní kvality. Každá z nich je knihou rozmanité nádhery, představované důmyslným rozvržením textu a doprovodných iluminací, a při pohledu na ně nelze než smeknout před invencí a virtuozitou umělců, kteří je vytvářeli. Jsou nejenom největšími a nejkrásnějšími knihami své generace, ale také patří k dílům, která lze označit za jeden z nejambicióznějších projektů, do kterých se lidé ve 12. století pustili – uvědomíme-li si, v jakém rozsahu a množství byly vyráběny. Jejich hodnotu snad ani není možné dostatečně zdůraznit.

Z hlediska kánonu obřích Bible vesměs představují pandekty, které (z důvodu jejich velikosti) jsou předkládány v několika svazcích. Jedná se tedy o díla, která obsahují všechny knihy jak Starého, tak Nového zákona, a katalogy knih ze 12. století obvykle specifikují, že jde o „úplnou Bibli“, rozdělenou do několika svazků. Běžně se přitom objevuje slovo *bibliotheca*, které je používáno jak ve smyslu Bible samotné, tak ve smyslu knihovny, tedy místa, kde se vyskytuje Bible a ostatní knihy. Ve 12. století se tak dovršuje proces, kdy se pod slovem Bible vybaví nejenom volně kolující inspirované svítky, ale její kompletní *bibliotheca*, neboli utříděná jednotka spolu se vyskytujícími Bohem daných knih, jež jsou jako celek neodmyslitelnou součástí každého kláštera a kostela.

V průběhu 12. století také přibývalo klášterů, které objednávaly druhou obří Bibli pro své potřeby, a to především pro její čtení během společných jídel. Například víme, že klášter svatého Amada ve Flandrech vlastnil jednu obří Bibli již v roce 1100, ale o 60 let později místní mniši získali další, o které je v katalogu jejich knihovny uvedena poznámka „za účelem četby u stolu“. Podobně se dozvídáme, že kolem roku 1180 také mniši z kláštera ve Winchesteru měli k dispozici druhou Bibli „aby byla používána během jídel“.

Obří Bible – jedinečný a náročný projekt

Mít ve 12. století přístup k Bibli se mohlo na jeho počátku podařit, jak jsme si mohli povšimnout, jenom úzce omezenému okruhu lidí. A není divu, protože dát vznik jednomu jedinému rukopisu Bible byl počín vskutku gargantuovský.

V Evropě té doby nejenom Bible, ale i všechny ostatní knihy byly zapsány na pergamenu, a jejich vyhotovení vždy představovalo časově a finančně náročný úkol. V případě obřích Biblí to pak byl obří úkol. Například kolofon k Leónské Bibli, která byla dokončena v roce 1162, podává zprávu, jak jeden z kanovníků basiliky svatého Izidora ve městě León ve Španělsku podnikl cestu po moři i po souši plnou nebezpečí, a to proto, aby ve Francii nakoupil pergamen pro budoucí obří Leónskou Bibli. Když byla dokončena,

skládala se ze 622 listů a měla rozměry 550 mm x 370 mm. Nejsme si zcela jisti velikostí středověkých kůží používaných pro výrobu pergamenů, ale předpokládáme, že čtyři listy pergamenu pro obří Bibli mohly být získány z kůže jednoho telete. Pokud je náš odhad dostatečně přesný, pak by ke zhotovení Leónské Bible bylo třeba kůže ze 155 telat – a to představuje jmění, které bylo třeba vynaložit jenom k získání materiálu, na který se mělo psát!

Psaní samotné pak trvalo léta. Ke znázornění míry hodnoty, za kterou byla považována písařova práce, zde poslouží středověká legenda (známá od roku 1142) o mnichovi, který za svého života spáchal všechny myslitelné hříchy, ale kterému se také podařilo opsat obří Bibli. Když konečně zesnul a stanul před nebeským soudem, začalo sčítání, v jehož průběhu se na jedné straně hromadily všechny mnichovy hříchy, a na druhé všechna písmena z obří Bible, kterou sepsal. Soud shledal, že na straně Bible je o jedno písmenko více než kolik je počet mnichových hříchů a vzal jeho duši na milost.

Podobná legenda se váže i k největší obří Bibli ze všech obřích Biblí, které zůstaly dochovány a která vznikla v Čechách, Kodexu Gigas, který je také znám jako Ďáblova Bible. Podle tohoto příběhu se mnich Herman rovněž těžce provinil proti svému povolání, a aby odčinil své přestupky, nechal se zadržet a jako anachoret pracoval na díle, které jej mělo vykoupit. Zda mu v tom příležitostně vypomáhal – jak praví legenda – také pekelný kníže, to je dnes již těžké posoudit. V každém případě je tento příběh dalším potvrzením obecného hodnocení, podle kterého práce na obří Bibli s sebou přinášela velkou zásluhu.

Od legend odhlédnuto, písaři často pracovali v týmech, které obvykle čítaly od dvou do čtyř osob. Jejich práce ale byla jenom jednou z činností, která vedla ke vzniku pokladů, jimž dnes říkáme obří Bible. Neméně důležitou složku představovala práce iluminátorů, a náročnost této profese nás přivádí k fascinující otázce: Kdy začala specializace a profesionální práce evropských umělců?

Obří Bible a neviditelná ruka trhu

Ještě v jedenáctém století to bylo tak, že písaři Bible byli zároveň i jejími dekorátéry, a ti, kdo Bible objednávali, byli vysoce postavení muži, kteří prostě vydali příkaz a dodali potřebný materiál. Finanční nebo obchodní stránka věci nebo potřeba pracovníků tak nebyla otázkou trhu, ale vůle a možností jednotlivce, který dílo zadával.

Nicméně, s postupujícím časem, intenzivním zakládáním klášterů, s přibývajícím objednávkami na obří Bible a spolu se zvětšujícími se požadavky na uměleckou kvalitu dochází ve 12. století k tomu, že vznikají profese písařů, iluminátorů a dekorátérů pracujících na zakázku a často cestujících z místa na místo. Tito umělci s sebou do nového místa působiště přinášeli svůj osobitý styl a nápady, zatímco na místech, odkud odešli, zanechávali své učedníky nebo napodobovatele – a tak se různé umělecké styly rychle začaly šířit po celé Evropě.

Asi od roku 1120 proto také začínáme mluvit o situaci, kdy Bibli je přiřknuta komerční hodnota, a spolu s ní se vůbec poprvé můžeme zmínit o vznikajícím knižním trhu, na jehož počátku, jak bude patrné, nestojí žádná jiná kniha, než právě Bible samotná.

Kolem poloviny 12. století již žádný představený kláštera nemohl spoléhat na to, že příznivě nakloněný biskup nebo světský panovník daruje právě jemu Bibli nebo vydá příkaz, že právě pro něj má být Bible zhotovena. Klášterů byly najednou stovky a každý z nich chtěl mít alespoň dvě Bible. Nadto Bible, z nichž každá byla náročným uměleckým dílem nejméně dvou týmů: písařů a iluminátorů. Proces vytvoření Bible se proto mění z dobrovolné duchovní práce neplacených mnichů na sice stále dobrovolnou, ale ne již nutně duchovní, a v každém případě placenou, práci na zakázku. V této souvislosti stojí za to uvést období kolem roku 1140 – historický přelom, od kterého je Bible poprvé k dostání za obchodní, předem dojednanou cenu.

K prvním zakoupeným obřím Biblím patří například obří Bible z kláštera v Michaelbeuren nedaleko rakouského Salcburku, ve které nacházíme poznámku, podle které byla zakoupena opatem Walterem (1161-90) za sumu 10 talentů, a především český Kodex Gigas. Jeho historie je taková, že byl zřejmě mnichy z benediktýnského kláštera v Podlažicích dán do zástavy cisterciáckému klášteru v Sedleci a odtud byl prodán do nedalekého kláštera Benediktýnů v Praze na Břevnově.

Ukončeme proto tuto kapitolu konkrétním příkladem, z něhož bude jasně patrné, jak od poloviny 12. století probíhalo shromažďování prostředků na zakoupení obřích Bible.

Ke konci 12. století benediktýnský klášter v opatství svatého Gomberta v Anšbachu v Bavorsku získal do vlastnictví nádherně zdobenou obří Bibli sestávající z 393 pergamenových listů o rozměrech 670 mm x 460 mm. Její součástí je jedenáct plně iluminovaných stránek, dále 26 stránek, z nichž každá na jedné své polovině obsahuje miniaturní iluminaci, ať již ve vertikálním nebo horizontálním provedení, a celá Bible je provázena závratným počtem iluminovaných iniciál.

Na jednom z volných listů je pak poznámka, že svatá církev by neměla zapomenout na ty, kteří svými dobrovolnými dary přispěli k tomu, že Pán bude prostřednictvím této knihy oslaven – a následuje seznam dárců: děkan Gotebold dal jeden talent, občan Siegfried tři, občan Sigelous jeden a další nejmenovaní občané dohromady 7 talentů.

Anšbachská obří Bible, zakoupená společnými silami celé řady lidí, přišla na celkem 12 talentů.

Tak na konci 12. století, necelých sto let po smrti reformního papeže Řehoře VII., který dal nový impuls k používání Bible v církvi, dochází k situaci, v níž Písma přestávají být raritou a jejich vlastnictví již není závislé na vůli státu nebo jednotlivce, ale postupně se stávají nezbytnou součástí duchovního života místních komunit, jejichž členové se skládají na to, aby Boží slovo mohlo být kázáno v dosahu jejich vlivu. Bible je vyjmuta z monopolu mnichů a církevních hodnostářů a jsou položeny základy pro to, aby zaujala postavení knihy, kterou lze získat prostřednictvím trhu.

Poznámka Jakoubka: Od září roku 2007 do začátku roku 2008 je největší z obřích Biblí, Kodex Gigas (900 mm x 500 mm, 75 kilogramů), alias Ďáblova Bible, vystavena v pražském Klementinu – viz následující novinový článek.

23. listopadu 2007

Veletrh v Olomouci představuje maketu Ďáblovy bible

Maketu nechal vyrobit Nadační ústav regionální spolupráce spolu s Výstavištěm Flora Olomouc

Celkem 500 hodin práce se skrývá za vznikem unikátní makety největší rukopisné knihy světa, Ďáblovy bible, kterou si mohou prohlédnout návštěvníci knižního veletrhu Libri v Olomouci. Výjimečnost makety ocenil i ředitel Národní knihovny Vlastimil Ježek. Potvrdil, že Národní knihovna má o její vystavení zájem.

"Skláním se přede všemi, kteří ji (maketu) dokázali vymyslet a vyrobit. Jednáme o prodloužení výstavy Ďáblovy bible o dva měsíce a doufám, že s originálem vystavíme i maketu," uvedl Ježek.

Maketa není uměleckou kopií originálu, autoři se ale snažili vytvořit co nejvěrnější napodobeninu. Zatímco originál je z pergamenu, stránky makety jsou z papíru. Na 200 z 624 stran jsou reprodukce, zbylé strany jsou bílé.

Umělecký knihař Jiří Fogl ze Žamberka řekl, že zakázka byla pro jeho dílnu zcela výjimečná. "Maketa nám poměrně výrazně zvedala adrenalin, přinesla mnoho starostí, ale na konci i velkou radost. Ojedinelá byla svojí velikostí, vazbou i třeba šitím, které se dnes používá už jen v restaurátorských dílnách. Nejvíce jsme se báli, aby byla kniha funkční. Teď už víme, že se to podařilo. Už jsme jí mnohokrát prolistovali," uvedl Fogl. Jen šití podle něj zabralo pět dní. Na výrobu desek byly potřeba kůže ze dvou krav. "Jedna kůže nestačila, museli jsme ji nastavit. Kůže jsme dovezli z Polska," doplnil Fogl.

Maketu nechal vyrobit Nadační ústav regionální spolupráce spolu s Výstavištěm Flora Olomouc. Stejný ústav se loni podílel na organizaci výstavy originálu pařížského zlomku latinského překladu Dalimilovy kroniky v krajském městě, který později vystřídala umělecká kopie díla.

Originál Ďáblovy bible, latinsky Codex gigas, se nedávno po 350 letech dočasně vrátil ze

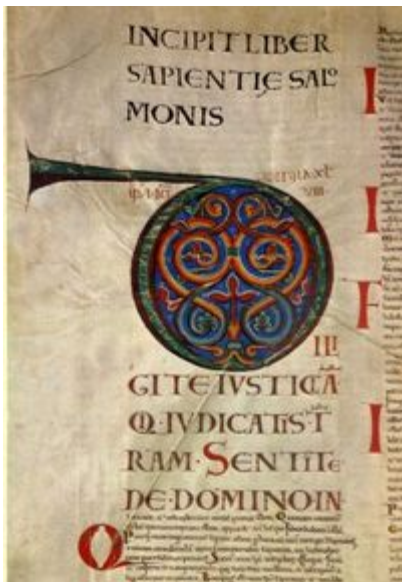
Švédska do Prahy, kde vzbudil obrovský zájem veřejnosti. Od září je vystaven v pražském Klementinu. "Cílem bylo tento významný počín dovézt z Prahy trošku i do Olomouce," uvedl předseda správní rady Nadačního ústavu regionální spolupráce Jiří Rudolf. Cena makety se pohybuje kolem 350.000 korun.

Rukopis vznikl na přelomu 12. a 13. století v benediktinském klášteře v Podlažicích u Chrudimi. Má rozměry 900 krát 505 milimetrů a váží 75 kilogramů. Knihu, která byla ve středověku přirovnávána k sedmi divům světa, si švédští vojáci odvezli za třicetileté války z rudolfínských sbírek jako válečnou kořist.

Bibli provází legenda, podle níž ji za jedinou noc napsal s pomocí ďábla mnich kající se z těžkého hříchu. Odtud pochází i její název a k pověsti odkazuje i celostránková iluminovaná kresba čerta.

Veletřh Libri se v Olomouci koná do soboty. Knižní produkci na něm představí 50 vystavovatelů, poprvé se prezentují i velké antikvariáty. Na Libri zavítají i tři desítky hostů včetně spisovatele Petra Šabacha, novináře Karla Hvíždaly či ombudsmana Otakara Motejla.

Ukázky iluminace z Ďáblovy Bible:

Ilustrace ďábla ze strany 290, která dala vznik druhému názvu této obří Bible:

4. kapitola – Komentáře k Bibli

Číst Bibli od začátku až do konce je relativně uskutečnitelné, především proto, že poselství Starého i Nového zákona jsou často sdílěna formou vyprávění.

Od samého počátku čtení Bible si ale lidé kladi otázku, co tato kniha svými slovy ve skutečnosti zamýšlí sdělit, a jaký skrytý význam zapsaný text obsahuje. Důvodem je samozřejmě to, že mnohé pasáže jsou velmi záhadné nebo těžko vysvětlitelné, především úseky, které se týkají uctívání a proroctví.

Tak v dějinách Bible záhy dochází k používání různých způsobů výkladů, a pro nás v této chvíli není možné pokračovat ve vyprávění o Bibli, aniž bychom se dotkli otázky, jak způsoby výkladů to byly a jak byl text Bible v různých historických epochách vykládán.

Je dobré si přitom uvědomit, že již jenom používání biblického textu je zároveň jeho výkladem. Ježíš Kristus nahlas četl a vysvětloval Starý zákon, například v chrámu; autoři evangelií a Pavel citovali proroctví ze Starého zákona a uplatňovali je na svoji dobu. Takové používání Bible je samo o sobě formou biblického komentáře. První následovníci Krista činili totéž a praxe, při níž je na základě určitého verše nebo textu z Bible pronášeno kázání nebo výzva k mravnému jednání, homilie, je doložena od nejranějších okamžiků existence církve a trvá až dodnes.

Čtení a snaha vysvětlit různé části Bible se tak staly ústřední částí křesťanské zbožnosti dávno před konverzí Konstantina (a následně Římského impéria) na začátku 4. století, a našly přitom svůj pevný výraz jak v psané, tak mluvené formě.

Ve Evropě období středověku pak komentáře k Bibli vytvářely celé knihovny a mnich v karolínském nebo románském klášteře, či později, v jedenáctém nebo dvanáctém století, pravděpodobně nezískal většinu svých znalostí o Bibli a jejím obsahu ze čtení nějaké Obří bible, ale tím, že se účastnil čtení předepsaných úryvků z Bible při bohoslužbách, a tím, že četl a hloubal nad komentářem Augustýnovým, jeronýmovým, Řehořovým a dalších.

Nebylo to přitom tak, že by se neučil biblickému obsahu. Naopak: středověké komentáře k Bibli byly protkány jejími verši, a jejich čtení znamenalo seznámení se s každou její částkou.

Vůbec první křesťanští komentátoři psali řecky – ze druhého století máme fragmenty komentářů od Marciona a Melita ze Sardis, ale jejich práce byly v období středověku v západní Evropě zřejmě zcela neznámé. V moderní době byly rovněž objeveny úryvky komentářů křesťanů, kteří žili v prvních několika stoletích v pouštích severní Afriky, ale ty byly v době středověku neznámé, a i dnes jsou pouze součástí badatelského zájmu – zatímco slova Jeronýma nebo Augustýna cestovala staletími spolu s Vulgátou.

Rané komentáře k Bibli byly někdy svojí povahou kontroverzní, a to proto, že se základy křesťanství a jeho teologie stále ještě formovaly. Tak každý autor té doby riskoval, že

jeho názory budou pozdějšími generacemi posouzeny jako heretické a jeho dílo po jeho smrti přehodnoceno, případně skartováno. Například jedna z vůbec prvních teologických škol, v egyptské Alexandrii, prožívala období rozkvětu v době tamního působení Klementa Alexandrijského (asi 150-215) a jeho nástupce, Origena (asi 185-254). Nicméně, Origen začal být v pátém století z kacířství, a mnohé z jeho prací byly zničeny, a to včetně biblických komentářů. Na druhou stranu, mnohé z jeho díla přetrvalo, a bylo přeloženo z řečtiny do latiny, především díky Jeronýmovi a Rufinovi (asi 345-410).

Kromě svého jedinečného překladu Bible do Latiny, Jeroným je prvním z latinských Otců, který systematicky uspořádal různé přístupy k biblickému výkladu a uvedl tak do života proces, který se vyznačuje psaním komentářů k Bibli a jejich studiem. O svém komentáři k Matoušovu evangeliu například prohlásil, že je výsledkem pečlivého studia prací mnoha ostatních badatelů, ke kterým například patřili: Origen, Theofilus z Antiochie, Theodor z Heraklea, Apolonius z Laodiceje, mučedník Hippolytus a Didymus slepý. Jeroným tím, že pracoval s těmito prameny, a uvedl je jako součást svého vlastního komentáře, vytvořil první základní texty latinských biblických studií.

Dá se říci, že jádro raných západních, to jest latinských, komentářů k Bibli bylo shromážděno v průběhu asi dvou staletí, které uplynuly od Jeronýma ke svatému Řehořovi velkému (asi 540-604), tedy asi v době od konce čtvrtého do konce šestého století. Významní komentátoři Bible z této doby vešli ve známost jako 'patrističtí' autoři, a mluvíme o nich jako o církevních Otcích (z latinského *patres*, otec).

Kromě Jeronýma samotného, mnozí byli jeho současníky, a mnozí z nich se osobně znali. K nim patří: svatý Hilary z Poitiers (asi 315-67); svatý Ambrož (asi 339-430), milánský Biskup; a největší z nich, svatý Augustýn (354-430), který byl na víru obrácen, a byl studentem, právě svatého Ambrože, a který se později stal biskupem v Hippu v severní Africe. Osobní kontakty výměna informací a názorů, ke kterým mezi těmito badateli docházelo, se nijak nelišily od praxe současných akademických kruhů.

Druhou generací patristických autorů představují dva Italové, Kasiodorus (asi 485-580) a svatý Řehoř velký (asi 540-604), papež od roku 590. K nim ještě počítáme Španěla, svatého Izidora sevillského (asi 560-636), a Angličana jménem „The Venerable Bede“, Úctyhodný Bede (asi 673-735). Izidor v „Etymologiích“ vypracoval chronologii, která se používala po následujících tisíc let. Bede se rovněž věnoval chronologii a historii, ale byl i autorem celé řady komentářů k biblickým knihám, například ke Genesis a Exodu nebo evangeliím.

Výše zmínění církevní Otcové vytvořili díla, která na sebe v průběhu staletí navazovala, a která se během středověku stala nedílnou součástí práce s Bibli. S postupem času jejich práce získali statut nepostradatelnosti. Čtyři z nich – Ambrož, Jeroným, Augustýn a Řehoř – byli jmenováni takzvanými Doktory Církve a po Písmu, a jejich díla byla prokazována úcta, která se mnohdy dala měřit pouze postavením čtyř evangelistů, autorů Nového zákona. Velmi rozšířený byl Jeronýmův komentář ke 12 malým prorokům, Augustýnův třísvazkový komentář k Žalmům a Řehořových 35 knih jako komentář k Jobovi.

Metody výkladu

Nemůžeme posoudit význam a dopad těchto prací, amž bychom se alespoň v obrysech seznámili s jejich obsahem. Patrističtí autoři přistupovali k výkladu Bible ze dvou směrů, přičemž obě metody byly založené na chápání Bible jako absolutní pravdy – Bible je zjeveným Božím slovem, je dokončená a není možné k ní cokoli přidat, Bůh ji lidem dal ze zcela určitého důvodu, a není v ní méně nebo více důležitých slov, neboť všechna jsou Božím poselstvím. Je třeba, abychom si uvědomili, že všichni středověcí komentátoři a jejich čtenáři v této oblasti neměli nejmenších pochyb.

Dále platilo, že k porozumění skrytému významu Bible je nutné nahlédnout pod povrch textu, a toho lze dosáhnout dvěma způsoby. Představme si, že Bible je jako strom, jehož kořeny jsou v Genesis, a koruna ve Zjevení. Abychom zjistili, co je obsahem kmene stromu, můžeme jej buď vertikálně rozetnout vedví, nebo horizontálně kmen rozřezat na části.

Vertikálním rozetnutím vedví zjistíme, co je uvnitř kmene na jeho počátku a konci, a v jeho průběhu, a tak se nám před očima promítá, jak kmen rostl, a jak na sebe jednotlivé části navazují. Tato technika byla používána pro důkaz toho, jak na sebe navazuje Starý a Nový zákon, jak hladce a bez přerušování vytvářejí jeden celek, a jak docházelo a dochází ke splňování proroctví.

Ale při tomto způsobu výkladu nešlo jenom o proroctví a jejich splňování. Jiným ukazatelem Božského původu Bible byly paralely, na rozpuštěném kmenu stromu snadno pozorovatelné. Tak například komentátoři vždy rozuměli Josefovu životu jako předobrazu života Krista, neboť: dobrý muž byl prodán do otroctví proto, aby zachránil druhé; Josef i Kristus byli prodáni za hrst stříbra (Ge 37:28, Mat 26:15); Joáb zrádně políbil Abnera a pak jej zabil (2 Sam 3:27), stejně jako i Jidáš políbil Krista a vydal ho tak na smrt (Mat 26:49).

Metodu výkladu, při které komentátoři srovnávají texty, události a pasáže ze Starého zákona s Novým a hledají paralely, nazýváme typologií. Středověcí komentátoři při jejím uplatňování mnohdy postrádali historickou perspektivu, a měli tendenci přisuzovat všem částem Bible stejnou hodnotu, bez ohledu na kontext, ve kterém se daná pasáž nebo vers, případně slovo, vyskytovaly.

Horizontální metoda, používaná středověkými komentátory, umožňovala nahlížet na každé slovo nebo text či jeho část jako na fenomén sestávající ze čtyř významových vrstev.

Za základní rovinu textu byl pokládán doslovný význam slova nebo textu neboli skutečnost, která se podle vyprávění Bible odehrála. Tato rovina výkladu byla pokládána za nejméně důležitou. Pro mnicha trávícího svůj život v klášteře uprostřed Evropy, vzdáleném tisíce kilometrů a let od Ninive nebylo důležité, zda nějaká velká ryba opravdu Jonáše spolkla nebo ne; zato symbolika celého příběhu jej naprosto pohlcovala.

To nás přivádí ke druhé rovině středověkého výkladu, rovině alegorické (symbolické). Velryba tak například mohla být symbolem ďábla, a její ústa bránou do pekla. Alegorie mohla být současně typologií – v našem případě je zjevné, že Jonášovy tři dny v břiše velryby představují tři dny Krista, který „vstal třetího dne z mrtvých“.

Třetí rovinu charakterizujeme jako mravní neboli tropologickou, rozebírající mravní aspekt textu. Ta byla komentátory používaná k vyzdvižení protikladů správného a špatného jednání, a k výzvě jednat mravně bezúhonně.

Čtvrtou a nejvyšší rovinou byla anagogie, používaná k duchovnímu a mystickému pozdvižení mysli k Bohu a zabývající se lidskou duší a jejím vztahem k Bohu.

Řehoř velký: Moralia

Jednou z klasických ukázek vrcholného středověkého komentáře k Bibli, který podrobně využívá všechny čtyři roviny výkladu, je podrobný komentář Řehoře velkého k Jobovi, nazvaný Moralia. Moralia byla během středověku jedna z nejváženějších, nejvýznamnějších a nejvíce studovaných prací. Její úvodní kapitola začíná doslovnou citací prvních pěti veršů, které Řehoř rozebírá následovně:

1. rovina doslovná: historický kontext je ten, že Job nežil na území Izraele a byl proto příkladným pohanem; Job měl opravdu sedm synů a tři dcery a přestože byl velmi bohatý, byl zároveň dobrým otcem rodiny, která díky tomu žila v harmonii ... atd.
2. rovina alegorická (symbolická): číslo sedm je kombinací čísel tři a čtyři; Bůh odpočinul sedmého dne, a tak je sedm symbolem dokonalé jednoty, která je také vyjádřena v sedmi darech svatého Ducha, který naplnil dvanáct apoštolů, když kázali o Trojici (číslo tři) ve všech čtyřech koncích země; sedm je součtem tři a čtyř a dvanáct je násobkem tři a čtyř a proto sedm a dvanáct mají stejnou symbolickou hodnotu; z toho pak vyplývá, že sedm Jobových synů představuje (symbolizuje) dvanáct Kristových apoštolů ... atd. Nám se takový výklad dnes může zdát poněkud přitažený za vlasy, ale pokud někdo bezvýhradně vychází z toho, že každé slovo a písmenko v Bibli je tam zapsáno Bohem proto, aby bylo lidmi dekodováno a vysvětleno, pak opravdu žádný výklad není nemožný.
3. rovina mravní (tropologická): jako i Job nežil v Zaslíbené zemi, i my jsme ztratili ráj, a vyvolení jsou si této ztráty vědomi; Jobovi synové jsou příkladem Sedmi ctností, a jeho tři dcery příkladem víry, naděje a štědrosti; Job žije se svými deseti dětmi, stejně jako i my máme žít s Desaterem jako vodítkem pro naše jednání ... atd.

Moralia jsou vlastně sbírkou denních proslovů, které Řehoř měl k mnichům ve svém klášteře, když společně rozebírali Jobův příběh, a zároveň i odpovědi na jejich otázky. Řehoř žil v závěru šestého století, kdy jeden nájezd barbarů na Řím střídal druhý, a pro mnichy v obleženém městě musela být Jobova víra a trpělivost v neštěstí velkým příkladem.

Ačkoli jsou *Moralia* dílem, které vybízí k víře a trpělivosti každého, ve svém prvotním uplatnění jsou především klášterním textem, kde nejenom vznikaly, ale kde také byly nejvíce čteny a jejich jednotlivé aspekty napodobovány. Mnich usilující o bezúhonný život před Bohem měl velký užitek z rozjímání nad textem na všech jeho čtyřech úrovních. Zde můžeme proto poznamenat, že samotné čtení takového středověkého komentáře, a rozjímání nad ním, spojené s modlitbami, přibližovali zbožného mnicha stále více k jeho cíli.

To nás přivádí k základní otázce. Když mnich četl biblický komentář, uvědomoval si vždy, která slova jsou vzata přímo z Bible, a které jsou parafrází v komentáři nebo vysvětlením biblického textu, a jak to mohl rozlišit?

Pro odlišení samotných slov Písma byly používány různé techniky. Jednou z nich bylo psát verše z Bible červeným inkoustem, což byl zvyk převzatý z raných řeckých rukopisů. Jiným způsobem bylo používání znaménka *diple*, a jak vysvětluje Izidor ve svých *Etymologiích* (počátek sedmého století), *diple* oddělovalo text Písma od komentáře. *Diple* má různý tvar, někdy jako obrácené nebo ležaté V, a jak patrné, stalo se prototypem našich úvozovek.

Nemůžeme ale říci, že by opisovačům komentářů a jejich čtenářům příliš šlo o jasné rozlišení mezi biblickým textem a textem komentáře, a někdy se *diple* úplně vynechalo nebo použilo na jiných místech, než v předloze. Je prostě skutečností, že zbožní lidé mezi sedmým a jedenáctým stoletím, kteří uměli číst a psát, příliš úzkostlivě nedbali o jasné rozlišení slov Písma, a že se v této době volně přibližovali k Bohu prostřednictvím díla Jeronýmova, Augustýnova, Ambrožova, Řehořova a dalších církevních velikánů.

Nebylo by správné se za to na ně dívat spatra. Za prvé, kolem devátého století jazyk Bible (latina) již byl archaický a týkal se civilizací, které byly již stovky či tisíce let historií. Nějaký komentář a vysvětlení, ostatně stejně jako dnes, byly nutností, a to i k tomu, aby čtenář mohl pochopit text byť jenom na jeho základní rovině. Za druhé, každý kdo v nějakém textu hledá mravní a duchovní povznesení, vždy ocení ochotného průvodce, který mu v jeho úsilí pomáhá. A za třetí, církvění Otcové byli svatí muži, kteří sami chodili s Bohem, a přidružit se k Augustýnově procházení Pentateuchem nebo Žalmy bylo jistým dotýkáním se svatých věcí. A za čtvrté, je nutné pamatovat na to, že čtenáři byli většinou mniši (a příležitostně jeptišky).

Po téměř pětset let, v období raného středověku a ž do období říše Karla velkého, veškerá učinnost spojená se čtením a psaním se odehrávala mezi mnichy a jeptiškami v kláštrech. Jediným cílem mnicha bylo vést naprosto zbožný a nábožensky orientovaný život. Byl zcela ponořen do liturgie, čtení, modítek, meditace a uvažování, jejichž středobodem byla Bible a texty, které s ní souvisely. Jak píše Cassián (zemřel 435), konečnou nadějí mnicha bylo to, že i ve spánku bude snít o skrytém významu Písma.

Jak jsme si mohli povšimnout v předcházející kapitole, klášterní monopol na Bibli začínal dostávat povážlivé trhliny ve dvanáctém století. Vzdělání a schopnost číst a psát

se z klášterů začaly šířit do kostelů, na královský dvůr a do obchodní, právní a administrativní oblasti. Tento vývoj v žádném případě neznamenal pokles v náboženské horlivosti, ba naopak znamenal dobu, během které došlo k obnově a napřimění křesťanské víry, a to dvěma směry.

Velmi dynamický byl směr náboženské obnovy, který se projevil vznikem nových církevních řádů, mezi něž patřili cisterciáni, kartuziáni, augustiáni a další. Dvanácté století rovněž proslulo tím, že v jeho průběhu bylo v Evropě postaveno více klášterů, než kdykoli předtím nebo potom ve srovnatelném časovém období. Rozdíl v osazenstvu klášterů, ve srovnání s raným středověkem, byl ale v tom, že tehdy novic přicházel proto, aby uprostřed barbarství našel ostrůvek civilizace, zatímco nyní novic utíkal před postupujícími lákadly a městskou světskostí. Je pravda, že obojí jsou cenné pohyby, ale je také pravda, že se jedná o mnichy poněkud jiného druhu.

Druhý směr rozmachu našel svůj specifický výraz ve velkých městských katedrálách, které se hemžily kněžími a kanovníky, a které více a více získávaly na důležitosti jako střediska náboženské učenosti a studií, a dále v zakládání škol a akademických center, ze kterých později vznikly university. V těchto institucích také dochází k novému způsobu studia Písma, které sice zůstává ústředním bodem zájmu, ale studenti nejsou perspektivní mniši, nýbrž lidé, kteří se buď chtějí stát kněžími nebo usilují o kariéru v rozrůstajícím se státním a úřednickém aparátu. Rozdíl mezi knězem a úředníkem v té době byl ten, že úředník se zavazoval k celibátu a k řádnému náboženskému životu, ale nebyl ordinován jako kněz. Rovněž cíl, intenzita a hloubka jeho studia byla jiná, než tomu bylo u mnichů: jak kněží, tak úředníci potřebovali co nejvíce informací o předmětu studia, a to v daleko kratší době, než jejich kolegové z klášterů.

To bylo také jedním z důvodů, proč se v první polovině dvanáctého století začíná šířit, a dosahuje značné obliby, nový způsob komentářů k Bibli. Jedná se o biblický *Glosář*, který byl někdy také nazýván *Glossa Ordinaria*. Autoři Glosářů byly vzdělaní a učené muži, kteří nepředstírali, že by psali svůj vlastní komentář. Například Gilbert, pozdější biskup londýnský, který zemřel v roce 1134, v úvodu ke svému Glosáři k Jeremjášovu Pláči jednoduše konstatoval, že „čerpal ze studnice Otců“. Kolem roku 1135 je již dokončen Glosář ke každé biblické knize.

Rané glosované biblické knihy již mají standardní formát, v němž je biblický text umístěn uprostřed stránky a je psaný většími písmeny než glosy, které jsou napravo a nalevo od něj. Na počátku jedenáctého století jsou glosy ještě opatřeny zkratkou jména toho, od něhož pocházejí (AU pro Augustýna, JE pro Jeronýma atd), ale ke konci století již původ glos přestává být důležitý a zkratky postupně vynechávány.

Nový formát si okamžitě získal oblibu, protože čtenář jasně věděl, co je biblický text a při jeho čtení o něm okamžitě získával informace z pravé nebo levé části stránky. Text byl zároveň od sebe odlišný, a přitom se mohl paralelně studovat. Nebo, pokud se čtenář rozhodl, že bude číst jenom Bibli, mohl tak snadno učinit tím, že ignoroval glosy. Jedním z nejznámějších glosátorů byl Petr Lombard (zemřel 1160), jehož dvě nejznámější knihy známe jako Velký glosář neboli Magna Glosatura. Manuskripty

Glosářů začaly být opisovány a glosované biblické knihy se v závěru 12. století staly součástí sbírek knih učenců, bohatých občanů a vysoce postavených prelátů.

Návrat k historii znamená návrat k jednoduchosti

Nový formát, v němž byl text Bible předkládán, zrcadlí obnovený zájem o čtení Bible samotné, zájem o Písmo jako o důvěryhodný historický záznam, nezátížený názory z mnoha staletí. Učenci ve školách a městských katedrálách si čím dál více uvědomovali, že události v Bibli se odehrávaly na konkrétních místech a v konkrétní době.

K tomuto vědomí a vědění svým dílem přispěly i křížácké války – první vyhlášená v roce 1095, druhá v roce 1147 – které přispěly k tomu, že se biblické země, poprvé od dob Jeronýma, který tvořil v Betlémě, opět staly pro západní Evropu dostupnými. Proto také učitelé Bible mohou začít zdůrazňovat, jak důležité je pochopit doslovný a dějinný kontext Bible předtím, než se čtenář začne pokoušet o její výklad. Jedním z nich byl pařížský učitel Peter Comestor (zemřel 1179), který v díle *Historia Scholastica* předložil stručnou historii celé Bible. Na něj navázal Peter z Poitiers (zemřel 1205) dílem *Genealogia Vitae Christi*, v němž zasadil život Kristových předků do vyprávění autentických biblických událostí, datovaných od konkrétní historické doby. Na závěr se můžeme zmínit ještě o díle *Aurora* od Petra Rigi, který v něm uvádí, že „historie je základním kamenem“, bez něhož nelze správně postupovat k dalšímu výkladu, tedy rovněž alegorické, tropologické a anagogické.

Do období let 1180-1200 se řadí významná práce s názvem *Výklad hebrejských jmen*, fascinující, abecední seznam, překlad a výklad 5 500 vlastních jmen, která se vyskytují v latinské Bibli. To umožnilo, aby se novodobý badatel, student nebo laický čtenář rozuměli textu podobně, jako mu rozuměl jeho židovský čtenář – například to, že Betlém znamená „dům chleba“ nebo že Jeruzalém znamená „město pokoje“. Podkladem pro sestavení tohoto výkladového slovníku byla Jeronýmova práce ze 4. století, a je připisována biskupovi z Cantenbury, Štěpánovi Langovi (zemřel 1228), o kterém se rovněž domníváme, že jako první navrhl rozdělení Bible do jednotlivých kapitol.

Koncem 12. a začátkem 13. století dochází k dalšímu posunu v tom, že se čtenáři glosovaných Biblí stále více zaměřují na Bibli samotnou, na čtení a práci s vlastním biblickým textem a omezují práci s Glosáři. Důvod je i praktický: Glosář k celé Bibli se obvykle skládal ze dvaceti svazků, a proto bylo daleko snazší pracovat s pouhou Bibli a Výkladem hebrejských jmen, který glosy uspokojivě nahradil.

V průběhu 12. století tak rozsáhlé komentáře patristických Otců, ve kterých bylo obtížné rozeznat biblický text, přešly do Glosářů, v nichž je text Bible od glos jasně oddělen, aby posléze i Glosáře ustoupily do pozadí a učinily místo samotné Bibli. Když v Chrámu mastky Boží v Paříži budeme listovat katalogem knih, které se v něm nacházely ve třináctém století, najdeme v něm i knihu, o které se pisatel zmiňuje jako o „úplné Bibli bez glos“.

My bychom ji dnes bezpochyby nazvali jednoduchým „Bible“.

5. kapitola

Přenosné Bible 13. století

Mezi latinsky psanými Biblemi ze 12. a 13. století je značný rozdíl, a pokud bychom na stůl položili románskou Bibli z roku 1170 a gotickou Bibli z roku 1270, stěží bychom si uvědomili, že se jedná o stejnou knihu. Románská Bible je velikostí oproti gotickým Biblím obrovská, a je obvykle rozdělená do několika svazků. Naproti tomu raná gotická Bible je velmi malá, menší než současné Bible, jednosvazková, a někdy dokonce ne větší než dlaň ruky. Bible ze 13. století daleko více připomíná moderní Bible, jak je dnes známe.

Tak v průběhu sta let, v období 1170 – 1270, došlo ve vnitřní i vnější podobě Bible k největší změně od okamžiku, kdy se začala používat forma kodexu. Naprostá většina této přeměny vycházela z Francie, a to ve dvou krocích. Nejprve došlo v letech 1170 až 1230 k již zmíněné proměně vzhledu a vnitřního uspořádání, a potom, v letech 1240 a dále, nastala prudká exploze v rozšíření Bible po celé Evropě.

Začněme proto se změnou vnější i vnitřní struktury Bible. Můžeme ji shrnout do čtyř bodů: (1) zmenšuje se velikost stran; (2) standardním se stává jeden svazek obsahující všechny knihy Bible v ustáleném pořadí; (3) jsou přidány vysvětlující texty, prolog a výklad hebrejských jmen a (4) text je rozdělen na kapitoly. Uvažujme podrobně o každém kroku tohoto procesu.

1. Zmenšení velikosti stran

V předcházející kapitole jsme sledovali, jak se v průběhu 12. století od sebe začal oddělovat glosovaný text a vlastní biblický text. Tento proces pokračoval tak, že kolem roku 1180 se obsažnost glos, které původně byly menší, vyrovnala velikosti vlastního biblického textu, a v následujících letech pokračovalo zmenšování Biblí a nárůst glos.

Dochází rovněž ke změně v typu a velikosti písma. Zatímco původně byl biblický text psaný velkými písmeny v prostředním sloupci a glosované poznámky malými písmeny po obou stranách, během první poloviny 13. století písaři začínají používat původní malé písmo pro glosy jako hlavní písmo pro Bibli. Tato změna v používání typu písma byla jedním z hlavních důvodů, proč dochází ke zmenšování formátu Bible.

2. Jednotlivé knihy Bible pouze v jednom svazku a v ustáleném pořadí

Bible 13. století se postupně objevuje stále více a více v jednom svazku, až posléze tento druh produkce Biblí zcela převáží. Možná si ani neuvědomujeme, jak převratný vývoj v této oblasti nastal. Může nám pomoci, jestliže uvážíme, že v předcházejících 1200 letech křesťanství naprostá většina Biblí byla vícesvazková, a že jednosvazkové Bible, se kterými jsme se seznámili v uplynulých kapitolách, byly ojedinělými výjimkami.

V období mezi roky 1170 a 1210 rovněž dochází k ustálení pořadí, ve kterém jsou jednotlivé knihy Bible do kánonu zařazeny. Všechny Bible 13. století obsahují kromě knih, které dnes nacházíme v protestantských Biblích, i knihy apokryfní neboli deuterokanonické, například Tobit, Judith, I a II Makabejských a další. V této době se tak prosadilo, oproti hebrejským Biblím, septuaginální uspořádání jednotlivých knih, to znamená uspořádání, které nacházíme v současných katolických i protestantských Biblích.

Pro nás je dnes například důvěrně známé, že knihy Paralipomenon následují za knihami Královskými, ale ve 13. století to byla naprosto nová věc, protože do té doby jednotlivé knihy křesťanské Bible (pokud byly v jednom svazku) sledovaly její hebrejský vzor, který je až do dnešní doby stále odlišný a podle kterého jsou knihy Paralipomenon posledními knihami tzv. Starého zákona neboli Hebrejských písem.

Vzhledem k tomuto novému prvku se často používá výraz „Pařížská Bible“, protože toto nové uspořádání bylo zavedeno na pařížské univerzitě. Důvodem si nejsme zcela jisti, ale zdá se, že se především jednalo o to, aby studenti od sebe jasně mohli rozlišit historickou posloupnost událostí v Bibli, dříve než přistoupí ke studiu proroků.

3. Zavedení prologu

Typická Bible sepsaná v Paříži kolem roku 1250 obsahovala 64 prologů, totiž předmluv k jejím jednotlivým knihám. Předmluvy podávaly informace o autorovi, době, kdy se děj knihy odehrává apod., a neliší se od úvodních komentářů dneška.

4. Rozdělení na kapitoly

Rozdělení na kapitoly představuje v dějinách Bible trvalé dědictví 13. století – dodnes je používáme v téměř nezměněné formě. Rozdělení Bible na kapitoly předcházelo úsilí písařů předcházejících staletí učinit text přehlednějším tak, že jej dělili na menší úseky. Nicméně, jejich rozčlenění bylo občasné a velmi nesystematické. Například v některých románských Biblích je Exodus rozdělen na 130 úseků (dnes na 40 kapitol) a Markovo evangelium na 50 částí (dnes 16 kapitol).

Potřeba rychlé a jednotné orientace v Bibli vznikla v souvislosti s jejím zpřístupněním a studiem na vznikajících univerzitách. Patristický autor, píšící pro společnost mnichů, mohl očekávat, že budou schopni najít každou pasáž podle několika veršů. Totéž ale nemohli očekávat učitelé na univerzitách od svých studentů, a proto si sami vytvářeli systémy, podle kterých vyučovali.

Nejdokonaleji si v tomto ohledu počínal Stephen Langton, který na začátku 13. století vyučoval na pařížské univerzitě a v roce 1207 byl jmenován arcibiskupem v Cantenbury. Langton používal systém, který je tak podobný našemu dnešnímu, že se badatelé přiklánějí k názoru, že je ve skutečnosti jeho autorem.

Z Paříže se číslování kapitol rychle rozšířilo do celé Evropy a v polovině 13. století již bylo normou.

Jediná kniha Bible, která (na rozdíl od současnosti) ve 13. století nebyla opatřena kapitolami, byla kniha Žalmů; jednotlivé žalmy byly tradičně rozpoznávány podle svého úvodního slova – u některých se tento způsob dochoval dodnes. Typickým je zde například Žalm 95, „*Pojďte, zpívejme Hospodinu, pokřikujme skále spasení našeho*“ (KB), který byl a je známý jako *Venite*. Kniha Žalmů mohla „uniknout“ novému uspořádání zejména proto, že žalmy vždy hrály v liturgii specifickou úlohu a de facto po staletí existovaly odděleně od Bible v podobě Žaltářů.

Od Žaltářů odhlédnuto, Bible se v polovině 13. století stala knihou, ve které se bylo možné velmi dobře orientovat a která se velmi dobře hodila pro časté a efektivní používání.

Bible a Paříž

Ještě kolem roku 1200 v Paříži žilo něco kolem 50 000 obyvatel. Ve třináctém století ale dochází k prudkému nárůstu, a odhadujeme, že o 50 let později to již bylo třikrát tolik. Město sloužilo jako administrativní sídlo monarchie a jeho katedrála, Notre Dame, byla pravděpodobně nejbohatší v celé Francii. Na začátku 13. století se kolem ní začali soustřeďovat učitelé, kteří se, podobně jako obchodníci nebo řemeslníci, organizovali v cechu. Mnozí z nich se v následujících desetiletích stali lektory na univerzitě, která se jejich přičiněním řadila mezi první v Evropě.

Notre Dame leží na jednom ze dvou ostrovů, které se přirozeně vytvářejí na Seině, a kromě katedrály a vznikající univerzity se tady také soustředili všichni, kdo měli v té době co do činění s psaným slovem: papírníci, knihaři, nakladatelé a knihkupci. Jedním z jejich základních produktů byla Bible v nové podobě, „Pařížská Bible“ – tedy jednosvazková kniha o rozměrech 250 mm na 215 mm, s textem uspořádaným do jednotlivých kapitol.

Žádný produkt, jakkoli dobrý, nemá naději na větší uplatnění, pokud se pro něj nenajde distributor a lidé, kteří mají zájem se jeho prostřednictvím s výrobkem seznámit, případně výrobek vlastnit.

V případě „Pařížské Bible“ bylo rozhodující, že se stala knihou dvou nově vzniklých misijně orientovaných křesťanských řádů, Františkánů a dominikánů. Obě skupiny se jí chopily s nesmírným nadšením a díky jejich prostřednictví Bible ve 13. století dosáhla rozšíření a slávy jako žádná jiná kniha v té době.

Františkáni a dominikáni – služebníci Bible a evangelia

Dominikánská i františkánská církevní řehole byly mnišskými církevními řády, jejichž členové nezůstávali v kláštorech, ale jako apoštolové cestovali z místa na místo, kázali

slovo Boží a spoléhali se na pohostinnost těch, ke kterým mluvili. Základním principem obou řádů bylo odmítnutí veškerého hmotného zabezpečení.

Řád dominikánů byl založen svatým Dominikem (zemřel 1221) a zaměřoval se na biblické vzdělávání, především směrem k potlačení nejružnějších herezí. Františkáni byli dílem svatého Františka z Assisi (zemřel 1226), který zdůrazňoval osobní zbožnost a jednoduchost při uctívání Boha.

Oba dva řády ale měly především ve znaku veřejné hlásání a kázání božího slova, a proto byl pro ně nový formát Bible darem z nebes. A obráceně: vznik těchto řádů byl pro šíření Bible v její nové podobě nezastupitelný. Bible v nové, jednosvazkové úpravě, měla čtyři progresivní znaky, které ji v ruce horlivých mnichů učinily knihou třináctého století: byla přenosná, byla zcela dokončená, byla přehledná a stala se dostupnou. Věnujme každému z těchto znaků pozornost, kterou si zaslouží.

Přenosnost nové Bible

Mniši z obou řádů byli stále na cestách a v Evropě bychom jenom stěží hledali místo, kam by do konce první poloviny 13. století nedošli. Na jeho konci již byli v Číně a v severní Africe. Malé Bible se staly nutností pro každého, kdo měl všechn svůj majetek po svých kapsách, což byla realita, která se přesně týkala i cestujících mnichů. Františkánské a dominikánské Bible ze třináctého století tak mnohdy poznáme již na první pohled právě podle jejich velikosti – Bible se pro tyto služebníky Boží stala knihou do kapsy.

Nový formát Bible byl umožněn jednak díky miniaturnímu písmu, jednak díky zkratkám, ve kterých byla jednotlivá slova psána – téměř každé slovo v Bibli ze 13. století se objevuje ve zkrácené podobě.

Definitivnost nové Bible

Druhým důvodem, proč se nová Bible stala pro oba řády tak oblíbenou, byla její konečná kanonická podoba. Tato skutečnost byla významná především pro dominikány, kteří byli založeni proto, aby se stali hrází proti různým herezím. Řehoř IX je v roce 1233 pověřil, aby na jihozápadě Francie vykořenili hnutí Albigenských, kteří popírali doslovný význam převážné části Bible, zejména mnohých míst ve Starém zákoně. Bible poloviny 13. století obsahovala ukončený kánon v jednom svazku a mniši si okamžitě uvědomili dosah této skutečnosti. Nová kapesní Bible se pro ně stala viditelným symbolem úplnosti Božího sděleného slova, které používali jako odpověď heretikům. Tak s Bibli cestovali, ukazovali ji, kázali z ní, a v důsledku toho se Písmo jako uzavřený a svatý celek stalo známým v téměř každé vesnici v Evropě – a toto vědomí v nás od té doby přetrvává až dosud.

Přehlednost nové Bible

Systém snadné orientace v Bibli, který zaváděli její učitelé na školách v Paříži pro své studenty, byl vítanou pomocí i pro mnichy, kteří pro své potřeby navíc ke kapitolám přidali další důmyslné rozčlenění. Například dominikáni již kolem roku 1239 zavedli konkordanci, a to tak, že každé slovo mělo odkaz na biblickou knihu a kapitolu, a každá kapitola byla rozdělena na sedm úseků, počínaje písmenem *a* a konče písmenem *g*. Konkordance františkánů byla k dispozici kolem roku 1280 a jmenovala se *Concordantiae Morales Bibliorum*.

Mniši zakládali svá kázání na Bibli. Všechna středověká kázání jsou založena na čtení Bible a na citaci jednotlivých veršů. Bible často obsahují vložené listy s námětem kázání nebo seznam čtení vztahující se k příslušnému dni církevního kalendářního roku. Jedna františkánská Bible, kterou máme k dispozici, má rovněž kázání rozdělena podle úrovně posluchačů, pro „pány a učence“ a pro „kmány“. Je nepochybné, že mnich kázal v místním jazyce nebo nářečí, ne v latině, ze které si nicméně připravoval své náměty. Umíme si představit, jak mocně působilo, když mohl svá slova podpořit nejenom uvedením knihy a kapitoly z Bible, ale i umístit příslušný verš v rámci kapitoly – účinek byl neméně působivý než dnes. Ostatně, kazatelé, kteří přicházejí k našim dveřím ve 21. století, před námi vrší text na text a Bible se jim míhá v rukou, podobně jako tomu bylo před osmi stoletími v případě bratří mnichů. A jako i tehdy, i dnes je okamžitě v nevýhodě každý, kdo se stejnou rychlostí a přesností nedokáže reagovat na tok veršů a slov.

Dostupnost nové Bible

Dominikánské a františkánské konventy se v polovině 13. století nacházely v téměř každém větším městě Evropy a stávaly se přirozenými administrativními středisky těchto řádů. Jestliže jedním z pravidel bylo, že každý kazatelský mnich měl mít svoji osobní Bibli, pak jich nějakým způsobem muselo být vyrobeno na tisíce.

Dominikánské a františkánské řády nebyly zařízeny na výrobu Biblí, a když se proto s takovou dychtivostí chopili nové Bible, jedním ze zásadních důvodů pro jejich nadšení byla i její tržní dostupnost.

Tržní dostupnost nových Biblí byla dána tím, že kolem nově se utvářející pařížské univerzity vznikala celá řada zařízení, která bychom mohli charakterizovat jako „knihařský průmysl“, a jeho jednotlivé části byly dodavateli celé řady knih – a především nových „Pařížských Biblí“. Tak se poprvé v dějinách setkáváme se situací, kdy je možné koupit relativně mnoho Biblí pro osobní potřebu relativně mnoha lidí.

Dostupnost Biblí byla hlavní příčinou toho, že podle františkánské zřizovací listiny z roku 1338 mohlo být vydáno ustanovení, na jehož základě byla každému z jejich studentů v Paříži přidělena Bible až do hodnoty 300 livrejů.

Povšimněme si textu pečlivěji. Františkánský mnich nebyl vlastníkem Bible, ale „byla mu přidělena“ na dobu jeho služby či života. K tomuto ustanovení se rovněž vázal předpis, podle kterého se žádná Bible nesměla prodat, ale musela být vrácena nazpět řádu – ale jak je možné předpokládat, mnohé z původně františkánských Biblí našly svoji cestu i do rukou zcela jiných.

Studenti nebo mniši?

O Biblích malého formátu se často říká, že jejich rozšíření nastalo v důsledku rozvoje univerzitního vzdělání. Zatímco nově se tvořící univerzita v Paříži jistě přispěla k jejich oblibě a produkci, za celoevropským rozšířením a používáním Bible ve 13. století stojí především neúnavné řády dominikánských a františkánských mnichů. Pro studenty na pařížské univerzitě byly malé Bible málo vhodné, a zjišťujeme, že pro svoji potřebu používali glosované exempláře Biblí velkých formátů, kam také mohli zapisovat svoje osobní poznámky.

Jiným důvodem pro skepsi ohledně šíření malých Biblí v důsledku univerzity je to, že se dochovaly stovky malých Biblí z konce 13. století, jež mají svoji provenienci v Bologni, kde fakulta teologie vznikla až v roce 1364. Pro obě města zato ale bylo příznačné to, že byla středisky dvou největších dominikánských řádů v Evropě.

A tak se zdá, že univerzitní mistři v Paříži měli svůj podíl na šíření malých Biblí v tom, že navrhli a zavedli nový formát, včetně uspořádání do kapitol. Nově navržené Bible pak byly dodávány na trh prací mnoha „drobných podnikatelů“ v knihařském průmyslu, který se vytvářel jak ve spojení s univerzitou, tak v důsledku trhu, na kterém jedinečnými odběrateli – v oblasti Biblí – byli dominikánští a františkánští mniši.

Jim, a především jim, vděčí „Pařížská Bible“ třináctého století za svoji oblibu a slávu.

